

Catalina Maria Brotad Vives

**MIGRACIONS FORÇADES PER RAONS DE GÈNERE:
CONTÍNUUM DE VIOLÈNCIES, AGÈNCIA I RESISTÈNCIES**

TREBALL FI DE MÀSTER

Tutora: Yolanda Bodoque Puerta

**Màster Oficial en Antropologia Urbana, Migracions i Intervenció Social
Departament d'Antropologia, Filosofia i Treball Social**



Tarragona
Novembre, 2020

Resum

Les migracions forçades per raons de gènere són moviments -principalment- de dones que per motius relacionats amb les violències masclistes han escapat i/o no tornen al lloc d'origen. En la present investigació es posa el gènere com a categoria d'anàlisi -a través del mètode etnogràfic- i s'estudia com influeix en les trajectòries de vida d'aquestes dones. El continuïum de violències que viuen en les diferents etapes del procés migratori -origen, motius de fugida i/o no retorn, viatge i país d'arribada/destí- està condicionat pel patriarcat però també per la intersecció d'aquest amb altres sistemes de dominació com són el racisme, el classisme, l'edadisme i el capacitisme. Les violències es duen a terme en espais privats i públics, és a dir, en l'àmbit familiar, comunitari i estatal; i majoritàriament és exercida per homes. Al final del procés migratori, d'una forma o altra, s'acaba estenent en un camp social transnacional. Depressió, soledat, aïllament, enyorança i precarietat són algunes de les conseqüències d'aquestes vivències. En les experiències de les protagonistes, la capacitat d'agència i les estratègies de resistència que les dones duen a terme per sobreviure a les violències són múltiples: acceptar de forma conscient, escapar i/o implicar-se per acabar amb les violències masclistes. Les dones van desfer-se de les imposicions patriarcals, passen de ser víctimes a supervivents i, per tant, esdevenen subjectes actius de canvi i transformació.

Paraules clau: migracions forçades, gènere, violències, agència i resistències.

Resumen

Las migraciones forzadas por razones de género son movimientos -principalmente- de mujeres que por motivos relacionados con las violencias machistas han escapado y/o no vuelven al lugar de origen. En la presente investigación se pone el género como categoría de análisis -a través del método etnográfico- y se estudia cómo influye en las trayectorias de vida de estas mujeres. El continuum de violencias que viven en las diferentes etapas del proceso migratorio -origen, motivos de huida y/o no retorno, viaje y país de llegada/destino- está condicionado por el patriarcado, pero también por la intersección de éste con otros sistemas de dominación como son el racismo, el clasismo, el edadismo y el capacitismo. Las violencias se llevan a cabo en espacios privados y públicos, es decir, en el ámbito familiar, comunitario y estatal; y mayoritariamente es ejercida por los hombres. Al final del proceso migratorio, de una forma u otra, se acaban extendiendo en un campo social transnacional. Depresión, soledad, aislamiento, añoranza y precariedad son algunas de las consecuencias de estas vivencias. En las experiencias

de las protagonistas, la capacidad de agencia y las estrategias de resistencia que las mujeres llevan a cabo para sobrevivir a las violencias son múltiples: aceptar de forma consciente, escapar y/o implicarse para acabar con las violencias machistas. Las mujeres van deshaciéndose de las imposiciones patriarcales, pasan de ser víctimas a supervivientes y, por tanto, devienen sujetos activos de cambio y transformación.

Palabras clave: migraciones forzadas, género, violencias, agencia y resistencias.

Abstract

Forced migration caused by gender-based violence is composed mostly of women who escaped from home and/or did not return. This study aims to place gender as an analytical category - using ethnography- and analyse how influences women's life trajectory. Violence faced by women on different stages of the migratory process -place of origin, reasons to flee, travel and place of destination- is influenced not only by patriarchy but also the intersection between this one and other oppressive systems such as racism, classism, ageism and capacitism. Violence happens in both public and domestic-private spheres -family, public and state- mostly perpetrated by men. At the end of the migratory process, violence extends through transnational social fields. Some consequences are depression, loneliness, longing, precariousness, etc. Based on the experiences of six women, this study shows that women's agency and resistance strategies are multiple: self-acceptance, escaping and/or being involved in ending violence against women. They diminish patriarchal culture's influence, shifting the paradigm from women as victims to survivors, and hence becoming powerful agents of change.

Keywords: forced migration, gender, violence, agency and resistances.

AGRAÏMENTS

El present treball de recerca és part de la formació del Màster en Antropologia Urbana, Migracions i Intervenció Social de la Universitat Rovira i Virgili. En el transcurs del projecte s'han viscut moments crítics però gràcies a l'esforç i col·laboració d'un bon grup de persones, finalment ha estat possible. Així que els hi dedico aquest espai.

Als i les professores del màster, agrair la implicació amb les estudiants i les ganes per mostrar com l'antropologia és una gran eina per conèixer i interpretar la realitat que ens envolta. Ben segur les ulleres etnogràfiques que duc a sobre des de que inicià aquesta formació, m'acompanyaran sempre.

A na Yolanda Bodoque, agrair el seu acompanyament en el procés d'estudi de les migracions forçades per raons de gènere. Sobretot gràcies per cuidar-me tant i tan bé i mostrar-me que hi ha una altra manera de relacionar-se a la universitat. Ha estat realment un privilegi tenir-te com a tutora del treball de fi de màster.

Al personal de Creu Roja Catalunya, especialment agrair a n'Eulàlia i na Inmaculada haver compartit amb mi la seva experiència professional, així com a en Martí que em va acompanyar amb tanta cura en el meu pas per l'entitat.

A n'Abir, n'Aligi i na Dayana, agrair l'interès en el projecte i la col·laboració en els moments més difícils del treball de camp.

A nivell més personal, agrair a la meva família, amigues i amics el suport emocional en els moments més complicats del projecte. Especialment al meu company de vida Pere Francesc, a la meva mare Jerònia i al meu pare Mateu.

Per acabar, a les protagonistes d'aquesta investigació. Agradeceros María, Khadija, Diana, Eva, Natalia y Galia vuestra participación en esta investigación explicándome cada una de vuestras trayectorias de vida. Sin la confianza que depositasteis en mí, este trabajo no hubiera sido posible. He sido fiel a vuestro relato y lo he intentado tratar con todo el amor que merece, espero haber estado a la altura. Os deseo mucha, mucha, mucha suerte en cada una de vuestras luchas y que, a pesar de todo, seáis felices.

*“There was an Offred before me.
She helped me find my way out.
She is dead.
She is live.
She is me.
We are handmaids.
Nolite te bastardes carborundorum.”*

The Handmaid's Tale

ÍNDIX

1. Introducció	8
2. Context	10
2.1. La situació de les dones en alguns països del món.....	10
2.2. Estatut dels Refugiats i persecució per raons de gènere	12
2.2.1. Dones sol·licitants de protecció internacional per persecució per motius de gènere a l'Estat espanyol	15
3. Marc teòric	17
3.1. Migracions forçades i gènere.....	17
3.1.1. Migracions forçades.....	18
3.1.2. Feminització de les migracions i noves formes d'estratificació global	21
3.1.3. Violències	25
3.1.4. Agència i resistències.....	27
3.2. Estat, dret d'asil i perspectiva de gènere: economia moral i marges.....	30
4. Objectius	33
5. Metodologia.....	35
5.1. Observació participant.....	35
5.2. Estratègies utilitzades per a la recerca d'informants	36
5.3. Entrevistes	40
5.3.1. María, 29 - Egipte	42
5.3.2. Khadija, 42 - República de Guinea	44
5.3.3. Diana, 31 - Colòmbia.....	45
5.3.4. Eva, 40 - Nigèria	47
5.3.5. Natalia, 28 - Mèxic	50
5.3.6. Galia, 31 - campaments de refugiats sahrauís.....	52

6. Resultats	54
6.1. Vida al lloc d'origen	54
6.2. Motius de fugida i/o no retorn	58
6.3. Trajecte migratori	70
6.4. Vida al país d'arribada/destí	70
6.4.1. "Los papeles"	71
6.4.2. Emocions i sensacions	77
7. Conclusions	87
8. Bibliografia	91

1. Introducció

El patriarcat és un sistema de dominació basat en una organització social on els homes d'una societat ostenten les posicions de més poder i releguen les dones a posicions de submissió. Les qüestions més importats de la vida pública, col·lectiva i familiar són decidides pels homes i les dones queden desplaçades a l'àmbit privat: tasques reproductives, sexuals i assistencials. L'estructura social patriarcal és generadora de desigualtats socials envers el gènere i el sexe, que es reproduïxen i perpetuen a través de normes, valors i patrons de comportament naturalitzats associats als rols de l'home i la dona. Aquesta desigualtat també oprimeix a totes aquelles persones que no encaixen en els rols de gènere, per exemple, persones amb orientació sexual no hegemònica o identitats dissidents.

La present investigació posa el focus en dones que degut a raons relacionades amb la violència masclista s'han vist forçades a escapar del lloc d'origen i/o no poder-hi tornar. Per tant, la raó de ser d'aquesta investigació és visibilitzar i conèixer les trajectòries de vida de dones que han viscut una migració forçada per raons de gènere. En la majoria dels casos, la discriminació per raons de gènere que viuen va acompanyada d'altres discriminacions que es fonamenten en altres sistemes de dominació -racisme, classisme, edadisme i capacitisme-, quelcom conforma realitats i trajectòries de vida diferents però amb un punt en comú: la violència masclista.

Del sistema patriarcal tampoc se n'escapa la investigació social en el camp de les migracions. En la literatura acadèmica clàssica, les trajectòries migratòries s'estudiaven des d'un punt de vista androcèntric¹. A finals del segle passat comencen a aparèixer les primeres investigacions de migracions femenines en el camp de l'antropologia. Principalment en les darreres dues dècades comencen a realitzar-se un major nombre d'etnografies on la categoria d'anàlisi en les migracions és el gènere, quelcom s'anomena etnografia feminista i majoritàriament són realitzades per antropòlogues. Així doncs, la present investigació s'emmarca dins el camp metodològic de l'etnografia feminista: les dones són les protagonistes i s'analitza el gènere de forma transversal en els seus processos migratoris.

Concretament, l'objectiu principal d'aquesta investigació és analitzar com influeix el gènere en dones de diferents països del món que viuen una migració forçada per raons de gènere. Així mateix, es pretén conèixer les trajectòries de vida de les dones a través de l'estudi amb perspectiva de gènere de les diferents etapes del seu procés migratori. Hi ha cinc objectius

¹ L'androcentrisme fa referència a la pràctica conscient o inconscient, que atorga a l'home una posició central en el món. (Auclair, 2018)

específics que es basen en aquestes etapes, un d'ells és una qüestió transversal en tota la trajectòria de vida. Es presenten en forma de pregunta d'investigació: Quina era la vida en origen d'aquestes dones abans de marxar a un altre país? Quines circumstàncies han viscut o viuen per haver d'escapar del seu lloc d'origen i/o no poder-hi tornar? De quina manera viuen i experimenten un trajecte migratori forçat? Com justifiquen en la sol·licitud de protecció internacional la persecució per raons de gènere? De quina forma viuen les dones el procés migratori en base a les discriminacions per raons de gènere i com hi fan front?

En relació al quart objectiu específic és important tenir en compte que els estats influeixen en la vida d'aquestes dones. La Convenció sobre l'Estatut dels Refugiats de 1951 és el marc legal internacional en el qual els estats s'han d'atendre per oferir protecció a totes aquelles persones que per diverses raons han escapat del seu país i/o no hi poden tornar. Així doncs, quan les dones arriben a territori de l'Estat espanyol, tenen el dret a ser protegides per la persecució per raons de gènere que han viscut o viurien si tornessin.

Més enllà de la qüestió migratòria, des de que s'ha començat a visibilitzar la violència masclista en les darreres dècades, s'ha tractat la dona que viu aquesta violència com a víctima, fins i tot, després d'haver-se lliurat de les dinàmiques d'opressió. És el que es coneix com doble victimització: el procés mitjançant el qual es produeix un patiment afegit per part d'institucions i professionals encarregats de prestar atenció a la dona que ha viscut o viu violència masclista. El terme “doble” implica repetició, per tant, existeixen dos agents diferents d'agressió, el causant en l'origen i en la segona ocasió per un agent diferent. Al final, és una expressió més de les dinàmiques patriarcals. Des dels inicis d'aquest projecte, la doble victimització és quelcom que s'ha volgut evitar en l'àmbit acadèmic. Per això, la recerca es fonamenta sobre bases etnogràfiques feministes perquè s'analitzen les violències masclistes i transformacions d'aquestes segons el context, però també es pretén conèixer i visibilitzar la capacitat d'agència i les estratègies de resistència que les dones duen a terme per desfer-se de l'opressió, és a dir, mostrar de quina manera passen de ser víctimes a supervivents. Així com, aconseguir els objectius particulars i construir el seu propi projecte vital.

Una vegada encaixada aquesta investigació, es presenta breument l'estructura del treball. Primer es contextualitza la situació de les dones arreu del món així com els marcs jurídics als quals tenen dret acollir-se per les situacions que han viscut. Altrament, es fa una anàlisi de la literatura acadèmica produïda al voltant de les migracions forçades, el gènere, la feminització de les migracions i noves formes d'estratificació global, les violències, la capacitat d'agència i

les estratègies de resistència, així com el paper de l'estat, el dret d'asil i la perspectiva de gènere. Una vegada assentades les bases teòriques, s'exposa l'apartat metodològic. La tècnica principal utilitzada per recollir dades qualitatives és l'entrevista en profunditat a sis dones que decidiren compartir amb mi la seva trajectòria de vida relacionada amb migracions forçades per raons de gènere. A l'apartat de resultats s'exposa i analitza bona part del seu relat. Finalment s'exposen les conclusions.

2. Context

En aquest apartat es posa en context la situació de dones que han viscut o viuen migracions forçades per raons de gènere². Per una banda, s'exposen dades estadístiques i valoracions d'organismes internacionals respecte a la situació que viuen les dones en alguns països del món. Per altra banda, s'explica el marc jurídic internacional al qual aquestes dones tenen dret a acollir-se. Finalment, s'exposa el marc jurídic espanyol de protecció internacional al qual es pot emparar el col·lectiu.

2.1. La situació de les dones en alguns països del món

En molts llocs del món, la realitat és que les dones estan més afectades per la pobresa, la violència i, inclús, la mercantilització dels cossos. Malgrat que la Declaració Universal dels Drets Humans proclama la igualtat per tots els éssers humans, la realitat no pot ser més diferent, sobretot quan parlem de dones i nines que, a més de poder ser perseguides per les mateixes raons que els homes, elles corren el risc de patir persecució, violència o discriminació greu per la seva condició de dona i tenen més dificultats per reivindicar els seus drets (Bueno i García, 2016). És el que s'anomena persecucions per raons de gènere. Estem davant de persecucions per raons de gènere quan les violacions dels drets fonamentals tenen relació amb el paper que s'assigna a una persona per l'orientació sexual i/o la identitat de gènere. Aquesta persecució afecta especialment a les dones a causa de la situació de desigualtat i del sistema de discriminacions que han patit al llarg de la història (Centre de Recursos en Drets Humans, 2019).

² La majoria de les persones que fugen del seu país per motius relacionats amb el sexe i/o gènere són dones i nines. Per aquesta raó, en aquest treball etnogràfic s'empra majoritàriament el femení genèric i es parla de dones per fer referència a les persones que migren per les raons esmentades. S'entén que formen part del mateix col·lectiu les persones que escapen del lloc d'origen per motius relacionats amb una orientació sexual no hegemònica i/o identitats dissidents. En cap moment hi ha ànim discriminatori.

Segons dades estadístiques presentades per l'ONG Accem (2017) sobre la situació en la que es troben actualment les persones que són perseguides per raons de gènere a nivell mundial, s'exposa que:

- El 50% de les persones refugiades, desplaçades i apàtrides en el món són dones i nines.
- 200 milions de dones són víctimes de la mutilació genital femenina³ en el món. D'aquestes, 44 milions són nines menors de 15 anys.
- El 98% de les 4'5 milions de persones en situació d'explotació sexual en el món són dones i nines.
- El 55% del total de les 20,9 milions de víctimes de treball forçat són dones.
- El 35% de les dones en el món han patit violència física o sexual.
- 72 països consideren il·legals actes sexuals consensuats entre persones adultes del mateix sexe i 13 estats les castiguen amb la pena de mort per aquesta raó (International Lesbian and Gay Association, 2016).
- 27 països impedeixen a les dones transmetre la seva nacionalitat als seus fills i filles en igualtat de condicions que els homes.

El Manual de protecció de dones i nines publicat per l'Alt Comissionat de Nacions Unides per als Refugiats [ACNUR] (2008) recull l'estat de la violència sexual i per motius de gènere i es destaca la presència activa d'aquesta en els conflictes armats contemporanis però també en contextos de pau i, especialment, en col·lectius femenins desprotegits. Les dones i nines exposades a la violència sexual i per raons de gènere també queden exposades a la infecció del VIH/SIDA, a lesions físiques cròniques i greus, problemes de salut reproductiva, traumes emocionals i psicològics, estigmatització, rebuig, aïllament, major desigualtat de gènere i exposició a altres formes de violència i criminalització. Els perills no solen desaparèixer quan aquestes dones es desplacen, sinó que la persecució, violència o discriminació s'exerceix en base a les característiques del lloc on es troben.

³ La mutilació genital femenina [d'ara en endavant MGF] consisteix en l'escissió total o parcial dels òrgans genitals femenins o qualsevol altra lesió dels mateixos per motius no mèdics. Aquest procediments no aporten cap benefici a la salut de les dones ni de les nines. Al contrari, poden produir hemorràgies greus i problemes urinaris, i més tard poden causar infeccions, complicacions en el part i augmenta el risc de mort del nadó. En la majoria dels casos es practiquen en la infància i els motius pels quals es practica són diversos però sempre tenen a veure amb factors socioculturals vehiculats per les famílies i comunitats. Aquestes pràctiques són més freqüents a les regions occidentals, orientals i del nord d'Àfrica, alguns països d'Orient Mitjà i Àsia. La MGF és una violació dels drets humans de les dones i nines i és un problema mundial. (Organització Mundial de la Salut, 2020)

Aquestes situacions de vulnerabilitat que viuen les dones en alguns països del món són les que les impulsen a marxar del lloc d'origen i/o a no tornar-hi. Quelcom suposa que en el país d'arribada/destí cerquin vies per tenir els mateixos drets i deures que la resta de la ciutadania. Tenen el dret a sol·licitar la protecció internacional en el país d'arribada/destí.

2.2. Estatut dels Refugiats i persecució per raons de gènere

La Convenció sobre l'Estatut dels Refugiats de 1951 va ser aprovada a Ginebra per la Organització de Nacions Unides [ONU] en el context del final de la Segona Guerra Mundial. És el primer instrument internacional que contempla els aspectes més importants de la vida d'una persona refugiada. Considera els drets humans fonamentals de tota persona refugiada i que han de ser protegits a un nivell, com a mínim, igual que el dels i les ciutadanes estrangeres i, en la gran majoria dels casos, al dels i les ciutadanes dels mateixos estats. A la convenció es reconeix la dimensió internacional del problema d'aquestes persones i la necessitat de la cooperació internacional per a la solució d'aquest. A més, es destaca la importància de que els estats assumeixin la pròpia responsabilitat i col·laborin amb la resta. En el Protocol sobre l'Estatut dels Refugiats de 1976 de l'ONU va quedar exclosa la possibilitat de limitar geogràficament l'aplicació de la Convenció de 1951.

Segons la Convenció sobre l'Estatut dels Refugiats de 1951, una persona refugiada és aquella que:

“Degut a fundats temors de ser perseguida per motius de raça, religió, nacionalitat, pertinença a un determinat grup social o opinions polítiques, es trobi fora del país de la seva nacionalitat i no pugui o, a causa d'aquests temors, no vulgui acollir-se a la protecció de tal país; o que, per falta de nacionalitat i trobant-se, en conseqüència d'aquests esdeveniments, fora del país on abans tenia la seva residència habitual, no pugui o, a causa d'aquests temors, no vulgui retornar a ell” (p. 2)

És a dir, que hi ha d'haver un “temor fundat” a ser perseguit o perseguida. És precisament aquesta por, que fa que la persona fugi del seu país d'origen i/o no vulgui tornar-hi i cerqui protecció en un altre estat, allò que fa que la persona es converteixi en refugiada. Per tal que es consideri fundada aquesta por, no és necessari que es mostri que aquesta persecució ja s'ha donat, sinó que aquesta succeiria si la persona tornés al país d'origen. Hi ha d'haver una possibilitat creïble i raonada si això succeís degut a les seves circumstàncies concretes i a la situació en el país. Es considera que per realitzar-se aquesta valoració, ha de considerar-se d'una banda l'element subjectiu, és a dir, l'existència d'un temor de persecució i, d'altra banda, l'element objectiu, és a dir, que aquesta por tingui el seus fonaments en la situació del país d'origen (Alonso i Silhi, 2016). Aquesta persecució temuda, ha de basar-se en els motius recollits a la Convenció de 1951 i en la legislació regional, tal com s'ha dit, “raça, religió,

nacionalitat, pertinença a un determinat grup social o opinions polítiques”. És rellevant tenir en compte que hi ha casos en que la persecució es produeix per un motiu o per una combinació d'aquests. En alguns casos pot resultar complicat determinar quins d'ells origina la persecució de la persona (CEAR, CIR i FTDA, 2010).

La persecució per raons de gènere no estava contemplada en aquest plantejament inicial de forma específica. Tal i com exposen Bueno i García (2016), s'entén que si la Convenció de 1951 es basa en els drets fonamentals de les persones i en el principi de no discriminació per raons de gènere, la concessió de l'Estatut de Refugiat hauria d'incloure aquestes demandes específiques. Enfront aquesta llacuna legal, les sol·licituds d'asil per raons de gènere -incloses les d'orientació sexual i/o identitat de gènere- s'han reconegut a través del motiu de “pertinença a un determinat grup social”. La Convenció de 1951 no especifica quins són aquests grup socials, sinó que “el terme ‘pertinença a un determinat grup social’ ha de llegir-se d’una manera evolutiva, oberta al caràcter variat i canviant dels grups en les diferents societats i a l’evolució de la normativa internacional dels drets humans” (ACNUR, 2002, p. 2). Per tant, encara que la persecució per motius de gènere no porti a la protecció en si mateixa, pot resultar un factor clau en la demanda per emparar-se al temor fundat de ser perseguida.

Al 2002, ACNUR va publicar les Directrius sobre Protecció Internacional: la persecució per motius de gènere en el context de l'Article 1A (2) de la Convenció de 1951 sobre l'Estatut dels Refugiats i el seu Protocol de 1967. Les directrius es dictaren per protegir les dones que escapen de persecucions per raons de gènere i també per servir de guia jurídica interpretativa dirigida a tots aquells agents que participen en la determinació de la condició de refugiat o refugiada en diferents estats. Alonso i Silhi (2016) consideren que malgrat la Convenció de 1951 i el Protocol de 1967 inicialment no recollien el reconeixement de persecució per motius de gènere, les Directrius de 2002 inciten als estats que encara no ho hagin fet, a adoptar mesures que garanteixin la consideració de la perspectiva de gènere en l'aplicació del dret de refugiats i els seus procediments. Les Directrius de 2002 posen èmfasi en que la persecució relacionada amb el gènere no és un terme jurídic en sí mateix, sinó que és utilitzat per referir-se al conjunt de sol·licituds en les quals el gènere representa una variable important en la determinació de condició de refugiada. A més, és rellevant destacar la diferència entre sexe i gènere. Des de les Nacions Unides, s'entén el gènere com “les relacions entre dones i homes basades en rols definits socialment que s'assignen a un o altre sexe” en el sentit de que “el terme ‘gènere’ ha evolucionat, diferenciant-se de la paraula ‘sexe’ per expressar que la realitat de la situació i els rols de la dona i de l'home són construccions socials subjectes a canvi” (IV Conferència

Mundial de les Nacions Unides sobre la dona, 1995, citat per ACNUR, 2018, p.1). Així, s'entén que el gènere no és estàtic ni innat, sinó que amb el temps adquireix un significat tenint en compte la cultura i la societat. Pel que fa a les Directrius de 2002, s'assumeix que la persecució per raons de gènere es dona quan els mals ocasionats o les violacions de drets d'una persona tenen relació amb el paper que la societat li assigna per pertànyer a un determinat sexe, degut a la seva orientació sexual i/o identitat de gènere. Llavors, les sol·licituds per raons de gènere poden ser presentades tant per dones com per homes, tot i que és més probable que sigui en les dones on es trobi la dimensió de gènere que les faci mereixedores de la protecció internacional.

La persecució per raons de gènere inclou, per una banda, la persecució basada en el gènere i, per l'altra, la diferenciació de formes de persecució i de càstigs en funció del gènere. La primera es dona quan la base de la persecució està en les assignacions de gènere que li són atribuïdes a una persona en un determinat context. Així doncs, la persecució no s'hagués donat si no fos d'aquell sexe determinat. La segona té lloc quan els mecanismes utilitzats per perseguir les dones són diferents dels emprats per perseguir als homes, és a dir, el tipus de càstig depèn del sexe al que pertanyi la persona. (CEAR-Euskadi, 2009).

La persecució per raons de gènere pot provenir per part de les autoritats del país d'origen o d'agents no estatals, així com de la família o altres membres de la societat (ACNUR, 2018). Segons l'agència, podrien ser refugiades per motius de gènere:

- Les persones que tinguin por a patir mutilació genital femenina.
- Les dones perseguides per negar-se a acatar normes, valors o costums socials repressives o patir discriminació greu per la seva condició de dones.
- Les persones que tinguin por a ser víctimes de crims d'honor o relacionats a amb la dot.
- Les persones que per la seva orientació sexual estan exposades a atacs i discriminació generalitzada o greu.
- Les dones o nines que són objecte de matrimonis forçats o precoços.
- Les persones que han estat víctimes de tracta amb fins d'explotació sexual.
- Les víctimes de violència sexual exercida en el marc de conflictes armats, com l'esclavitud sexual i la prostitució forçada, l'esterilització i l'embaràs forçat.
- Les dones que pateixen violència domèstica o familiar.

- Les dones que pateixen planificació familiar forçada.

Cal recordar que no totes les persones que han patit alguna d'aquestes experiències podran ser reconegudes com refugiades, ja que, entre d'altres aspectes, es requereix que les autoritats del seu país no vulguin o no puguin donar-les la protecció enfront aquests actes.

2.2.1. Dones sol·licitants de protecció internacional per persecució per motius de gènere a l'Estat espanyol

Segons Bueno i García (2016), les demandes d'asil per persecució de gènere són cada vegada més nombroses a nivell europeu. Tot i que, les sol·licitants s'enfronten a un marc legal molt variable, a pràctiques contradictòries per la varietat d'enfocaments en els principis interpretatius i a restriccions dels seus drets en alguns casos. Les autores afirmen que hi ha hagut un augment significatiu del nombre de casos en el reconeixement de l'asil per aquesta raó a nivell europeu.

Pel que fa al cas de l'Estat espanyol, no hi ha dades del nombre de dones que sol·liciten asil per raons de gènere i, molt menys, del nombre de concessions per aquest motiu. Algunes dades a les que sí hi ha accés és al nombre de dones i homes que sol·liciten asil i el seu percentatge. Segons la Comissió Espanyola d'Ajuda al Refugiat [CEAR] (2020), al 2019 hi va haver 118.264 persones que van sol·licitar protecció internacional a diferents territoris de l'Estat espanyol, 113.762 persones més que al 2013. El 45% del total de sol·licituds al 2019 foren de dones. Les nacionalitats que més han sol·licitat protecció internacional aquest any a l'Estat espanyol - independentment del sexe/gènere- són persones que marxen principalment de Veneçuela i Colòmbia, seguit d'Hondures, Nicaragua i El Salvador.

En la legislació nacional de l'Estat espanyol, hi ha incorporat de forma explícita el gènere i l'orientació sexual com a motius de persecució en el país d'origen i, per tant, per sol·licitar la protecció internacional. S'exposa a l'article 3 de la Llei 12/2009 reguladora del dret d'asil i protecció subsidiària⁴:

“La condició de refugiat es reconeix a tota persona que, degut a fundats temors de ser perseguida per motius de raça, religió, nacionalitat, opinions polítiques, pertinença a un determinat grup social, de gènere o orientació sexual, es troba fora del país de la seva nacionalitat i no pot o, a causa d'aquests temors, no vol acollir-se a la protecció de tal país, o a l'apàtrida que, mancant de nacionalitat i trobant-se fora del país on abans tingués la seva residència habitual, pels mateixos motius no pot o, a causa d'aquests temors, no vol tornar a ell, i no estigui sotmès a algunes de les causes d'exclusió de l'article 8 o de les causes de denegació o revocació de l'article 9.”

⁴ El dret a la protecció subsidiària s'atorga a la persona que no reuneix els requisits per obtenir el dret d'asil però respecte de la qual es donen motius fonamentats per creure que, si retorna al seu país d'origen s'enfronta a un risc real de patir algun dels danys greus dels que preveu la llei, i que, a causa d'aquest risc, no pot o no vol acollir-se a la protecció del país d'origen (article 4 i 10 de la Llei 12/2009).

No obstant, tal i com defensen Alonso i Silhi (2016), la protecció efectiva de drets implica el reconeixement de les estructures de poder i les realitats socials que provoquen aquests actes de persecució que violen els drets fonamentals de les persones. Tan sols si reconsideren aquests aspectes es podrà parlar d'un nom règim del dret de refugi, més proper als drets humans.

Sistema d'Acollida de Protecció Internacional

La Llei 12/2009 reguladora del dret d'asil i de la protecció subsidiària, reconeix que les persones sol·licitants de protecció internacional, quan no tinguin recursos econòmics, el dret a accedir als serveis socials i a l'acollida necessaris per assegurar la satisfacció de les seves necessitats bàsiques en condicions de dignitat. Així mateix, preveu la possibilitat d'estendre les prestacions en aquells casos en que circumstàncies especials ho requereixin. En el Manual de gestió del Sistema d'Acollida de Protecció Internacional del Ministeri de Treball, Migracions i Seguretat Social [MTMSS] del 2018 queda exposat com s'ha d'implementar la protecció a aquestes persones.

El Sistema Nacional d'Acollida de protecció internacional ha estat desenvolupat i consolidat des dels anys vuitanta pel Govern de l'Estat espanyol, en compliment del mandat establert en la Constitució Espanyola, una estratègia d'atenció per complir amb les obligacions del Govern d'aplicar la normativa nacional i comunitària sobre les condicions d'acollida als i les sol·licitants de protecció internacional. També d'afavorir l'acollida i donar suport en el procés de preparació per a l'autonomia d'aquest col·lectiu. Aquesta estratègia es materialitza en un Sistema d'Acollida de Protecció Internacional que comprèn les següents línies d'actuació:

- Una xarxa Estatal d'acollida integrada pels Centres d'Acollida a Refugiats (CAR) dependents de la Direcció General d'Integració i Atenció Humanitària (DGIAH), destinats a persones sol·licitants i beneficiàries de protecció internacional, sol·licitants i beneficiàries de l'Estatut d'Apàtrida a l'Estat espanyol.
- Altres dispositius d'acollida, subvencionats pel MTMSS i gestionats per entitats sense ànim de lucre, destinats a atendre a aquest mateix col·lectiu.
- Els projectes i recursos complementaris necessaris per afavorir mesures d'acollida i de preparació per a l'autonomia que facilitin a les persones beneficiàries desenvolupar-se en el nou entorn i accedir a llocs de feina i integrar-se en la societat d'acollida, subvencionats per MTMSS.

El Sistema d'Acollida de Protecció Internacional es desenvolupa mitjançant itineraris de preparació per a l'autonomia. La finalitat és facilitar la progressiva autonomia dels i les destinatàries i la seva inserció social i laboral en la societat d'acollida. Aquests itineraris s'instrumenten en tres etapes o fases que responen a diferents necessitats, atenent al temps de permanència a l'Estat espanyol, a la seva evolució personal i a el grau d'autonomia adquirit.

Com s'ha exposat anteriorment, les sol·licituds de protecció internacional han augmentat a l'Estat espanyol, quelcom també ha suposat que el sistema d'acollida de protecció internacional no sigui capaç d'assumir totes les persones que requereixen aquesta atenció per falta de recursos econòmics i estructura organitzativa. La llista d'espera per entrar al programa de protecció a l'Estat espanyol és, actualment, d'entre un i dos anys.

3. Marc teòric

Una vegada presentada la situació actual que viuen les dones en diferents països del món i el marc jurídic al qual es poden atendre quan escapen i/o no poden tornar al lloc d'origen, es passa a analitzar com s'han estudiat les migracions forçades per raons de gènere. Aquest apartat es divideix en dos grans eixos. Per un costat, les migracions forçades i el gènere i, per l'altre, l'estat, el dret d'asil i la perspectiva de gènere.

3.1. Migracions forçades i gènere

En la recerca de bibliografia sobre migracions forçades i gènere es troben sobretot estudis des d'una perspectiva jurídica i de la ciència política. En aquestes investigacions es posa el focus en l'estat més que en la vivència de les dones que fugen i/o no poden tornar al lloc d'origen perquè són perseguides per la seva condició. Els estudis jurídics i de polítiques migratòries són rellevants per poder acompanyar al col·lectiu en el procés d'incorporació social i reivindicar els seus drets, entre d'altres aspectes. Altrament, hi ha investigacions amb una mirada analítica basada en l'antropologia social i cultural amb perspectiva feminista que a nivell acadèmic aporten elements i reflexions interessants en l'estudi de les migracions forçades per raons de gènere, així com també pels àmbits d'atenció al col·lectiu. Aquestes darreres es focalitzen en l'experiència migratòria de les dones i la influència de la dimensió social en la seva vivència. Les investigadores incorporen la perspectiva feminista en tot el procés d'investigació quelcom és molt enriquidor i necessari en aquest camp d'estudi.

L'apartat s'ha dividit en quatre seccions. En el primer s'exposa el concepte de migracions forçades, les seves implicacions i es fa una revisió històrica de la percepció sobre les persones migrants. El segon apartat tracta sobre la investigació de les migracions femenines i les noves formes d'estratificació global. En el tercer apartat s'explica el concepte de violència i les seves implicacions en les trajectòries migratòries de les dones. Finalment, s'aprofundeix sobre la capacitat d'agència i resistència en les experiències migratòries femenines.

3.1.1. Migracions forçades

Segons l'Organització Internacional per les Migracions [OIM] (2006, p. 39) quan es parla de migració forçada es fa referència al terme “que s'utilitza per descriure un moviment de persones en el que s'observa la coacció, incloent l'amenaça a la vida i la seva subsistència, bé sigui per causes naturals o humanes”. Per altra banda, CEAR (2020) emprà el terme genèric de persones desplaçades de manera forçada al món degut a la persecució, la violència, els conflictes armats o les violacions de drets humans. Al col·lectiu de persones que es troba en aquesta situació el subdivideix en tres en funció de si han migrat dins el seu estat o entre estats i si han obtingut o no resposta en la seva sol·licitud de protecció internacional. Per tant, diferència entre persones refugiades (si se'ls hi ha concedit l'Estatut de Refugiat), persones desplaçades de forma forçada dins de les fronteres dels seus propis països i persones que esperen rebre la resolució de la sol·licitud de protecció internacional. Altrament, CEAR (2020) presenta les dades de la primera meitat del 2019 on el nombre de persones refugiades era de 20.2 milions en tot el món, respecte al 25.9 de l'any 2018. En aquest sentit, ACNUR (2019) exposa que el lleuger descens pot ser causat pels desafiaments en la recollida de dades en alguns països d'acollida. En el primer Fòrum Mundial sobre Refugiats, celebrat al desembre de 2019, va tenir lloc el moment històric en que es registren les xifres més elevades de desplaçament forçat global i, al mateix temps, s'accentuen les polítiques públiques que aposten pel tancament de fronteres per a les persones que cerquen refugi. A més, es redueixen les vies legals d'accés a la protecció internacional i persisteixen els conflictes i les situacions de vulneració massiva de drets humans (CEAR, 2020).

Pel que fa a l'àmbit acadèmic, les migracions forçades són un camp específic d'estudi que s'emmarca dins dels moviments de població i posa el focus en la sortida no desitjada de persones d'un territori i la recerca de protecció en un altre lloc. Autors com Crisp (1999) assenyalen que gran part dels estudis acadèmics sobre migracions forçades i refugi s'han focalitzat en les polítiques d'asil i protecció des d'una perspectiva estatal. Barja (2010)

coincideix amb Crisp (1999) i, a més, considera que l'anàlisi de la pròpia experiència i sentit d'agència de les persones migrants pot contribuir al diàleg crític en els estudis sobre la violència i migracions contemporànies. Tanmateix, Almenara (2017) considera que limitar l'anàlisi a un punt de vista estatocèntric no respon a la necessitat d'entendre les experiències pròpies de les persones migrants i/o refugiades, es deixa de banda la influència dels desplaçaments en la configuració de la identitat i agència d'aquestes persones.

En el recull d'Arango (2007) sobre les migracions internacionals en un món globalitzat recorda que les migracions humanes es poden definir de moltes maneres, menys adjectivar-les com a noves. En cada època de la història les migracions han estat diferents: en les causes que les motiven, en les principals modalitats que revesteixen, en les conseqüències que porten, en el significat que se'ls hi atribueix, en les emocions que generen i en les narracions col·lectives que es construeixen.

Després de l'emancipació occidental per part de les societats colonials, es va concebre a les persones migrants, en particular als europeus, com elements que conformaven les noves nacionalitats (López, Juárez i Veytia, 2019). Des dels anys 40 fins la guerra freda, època de la industrialització i era de la lliure circulació, la majoria de les persones migrants eren admeses pels estats sense necessitat de passaport ni visats, tampoc era necessari explicar cap raó per migrar i residir en un altre territori. El col·lectiu migrant era vist com treballador i poblador en els països d'arribada/destí. En termes generals, encara que molts migrants tornessin al país d'origen, les migracions eren generalment de llarga durada i permanents i hi havia una plena incorporació al país receptor, on abans o després es convertien en ciutadans i ciutadanes. Així mateix, els països receptors assumien i esperaven que les persones arribessin per quedar-s'hi (Arango, 2007).

En l'era de la globalització, entesa com el desenvolupament d'un escenari o espai mundial unificat on s'han tombat barreres i polítiques proteccionistes en àmbits com la producció de bens, comerç, finances, comunicació, transports i informació, el món cada vegada està més unificat. Emperò, en el cas de la llibertat de circulació de les persones, la supressió de barreres i liberalització de fluxos -consustancials a la globalització- no s'han estès a les migracions internacionals (Arango, 2007). El mateix autor fa referència a la "teoria del sistema mundial" que situa la causa de les migracions internacionals en els desequilibris generats per la penetració de les economies més desenvolupades en els països menys desenvolupats. Tot i així, Arango (2007), defensa que, en les migracions internacionals en l'era de la globalització, també hi té

molt a veure el avanços en el transport. Aquests han comprimit la distància i el temps, quelcom ha creat una perspectiva mundial que fa possible que qualsevol país sigui un possible destí per les persones migrants i que aquestes tendeixen o moure's, amb més o menys èxit, pel món sencer.

Més enllà del debat sobre les raons per les quals les migracions internacionals han augmentat, la realitat és que en paral·lel s'han generalitzat les polítiques restrictives que han donat lloc a que el tipus de migrant únic s'hagi substituït per una àmplia tipologia de persones migrants, ja que per poder entrar legalment al país de destí és necessari encaixar en alguna de les condicions establertes per les polítiques d'admissió. Les principals es solen agrupar en tres grans categories: econòmica, familiar i humanitària (Arango, 2007).

Els esforços dels estats per regular la mobilitat humana, ha fet augmentar també les migracions clandestines. Degut a aquests fluxos, s'ha estigmatitzat i criminalitzat a la persona que migra, els països receptors han instrumentalitzat polítiques migratòries i han donat com a resultat la construcció de recursos jurídics i polítics que es basen en el concepte de persona "il·legal" i amb marcs de migració de retorn assistit (López et al., 2019). Segons Foucault (2009, citat per Truong, Gasper, i Handmaker, 2014) la pràctica de governar la migració com a fluxos de població ha estat estretament relacionada amb l'auge de l'estat-nació modern, amb les ciències humanes i amb la producció de coneixement sobre la població i els individus.

La criminalització de les persones migrants forma part dels discursos hegemònics estesos en els mitjans de comunicació que assenyalen la migració com una amenaça. Castles (2003) es pregunta si existeix una "crisi global de migració" i considera que és enganyós parlar d'una crisi de migració de forma aïllada. Explica que la migració internacional és una part integral de les relacions entre societats i defensa que actualment hi ha una crisi entre les relacions nord-sud i la migració és una cara d'aquesta crisi. L'autor afirma que ni la migració ni les persones refugiades o sol·licitants d'asil presenten importants problemes econòmics i socials pels països del nord.

Si realment existís una crisi de la migració en el nord és, com diu Castles (2003), de caràcter ideològic i polític. La migració és símbol de l'erosió de la sobirania de l'estat-nació en l'era de la globalització. La polèmica entorn a la crisi de la migració, segons l'autor, té dues fonts. La primera és la manipulació de la difusió dels temors populars al voltant de la globalització per constituir partits i moviments de dreta: una forma conservadora-nacionalista de mobilització

anti-migratòria. L'altra és la tendència a la "secularització"⁵ de les qüestions migratòries que va aconseguir un nou impuls després dels esdeveniments de l'11 de setembre de 2001 als Estats Units: una forma de mobilització neo-liberal anti-migratòria en contra dels "estats malvats".

Si existís una crisi de la migració en el sud, segons Castles (2003) aquesta té dos aspectes principals. El primer és el creixement massiu en la migració forçada degut a les "noves guerres" i l'àmplia violació dels drets humans. El segon és l'obstrucció de la lliure mobilitat cap al nord, que obliga a aquelles persones que volen migrar, a posar-se en mans de xarxes informals de traficants de persones en la recerca d'una vida millor. El dret al lliure trànsit existeix per als i les ciutadanes de classe mitja de països del nord. Castles (2003) insisteix en que l'anomenada crisi de la migració sorgeix a causa dels desequilibris entre el nord i el sud respecte a les condicions econòmiques, el benestar social i els drets humans. A més, assenyala que les restriccions frontereres no faran res per eliminar els fluxos migratoris no desitjats en la mesura en que persisteixin aquestes disparitats fonamentals.

Per tal de repensar la migració i la justícia social en el context de processos de globalització, Truong et al. (2014) consideren que s'han de desafiar les formes dominants de coneixement que operen sota l'aparença de neutralitat i revelen les jerarquies de poder que debiliten els principis per a un món just. A més, les autores exposen que la noció de pertinença ha fonamentat els conceptes de ciutadania i drets i ara aquesta és policèntrica i fluida en termes socials. Els drets no s'han de defensar en base a jerarquies convencionals ni s'han de deslligar els drets migrants de les experiències i consciències migrants, sinó tenir en compte la interdependència dels drets fent èmfasi en pràctiques socials solidàries. Truong et al. (2014) conclouen que les estratègies de justícia social per a les persones migrants haurien de desafiar directament les comprensions hegemòniques de la mobilitat humana produïda per les categoritzacions legals.

3.1.2. Feminització de les migracions i noves formes d'estratificació global

El gènere és un principi que organitza la mobilitat de les dones, malgrat que des dels anys setanta les investigacions feministes han mostrat que les anàlisis sobre les migracions són androcèntriques (Gregorio, 1998) en el sentit de que s'han analitzat des del punt de vista dels migrants homes. Efectivament, la literatura clàssica sobre migracions, es va fonamentar en la causalitat econòmica d'aquestes i en l'assumpció del caràcter individual i el protagonisme masculí que les animava. El nou ordre global en relació als processos migratoris, ha contribuït a delimitar noves tipologies entre les que es troben altres tipus de moviments migratoris: per

⁵ Cessió a l'estat d'activitats i serveis que tradicionalment ha exercit una religió.

motius de salut, de crisis, de guerres, mediambientals, etc... (Roca, Soronellas i Bodoque, 2012). Tot i que aquesta tendència estructural patriarcal en l'anàlisi de les migracions, segons Cortés (2019) es manté actualment, trobem investigacions que han aprofundit en la qüestió migratòria amb perspectiva de gènere. Tal i com afirmen Truong et al. (2014) la investigació feminista ha fet aportacions molt interessants pel que fa al poder de la consciència dels processos mentals incrustats en els models de pensament de gènere, la mobilitat humana i la migració.

Un terme relativament nou i molt utilitzat en les dues darreres dècades és l'anomenada 'feminització de les migracions' que pretén representar la realitat de la migració basada en la distinció entre migrants homes i dones i constata el protagonisme que les dones migrants estan assumint, redefinint-les com un actor central (Magliano i Romano, 2009). Aquest protagonisme manifesta un canvi respecte al patró de la mobilitat: les dones han deixat de ser part d'un procés associatiu (reagrupació familiar), per passar a un de caràcter autònom que respon a estratègies personals i familiars (Domínguez i Contreras, 2017). Igualment, autores com Gregorio (1998) estableixen una diferenciació entre feminització i generització de les migracions. L'autora explica que aquesta darrera:

“Sorgeix de l'adopció d'una perspectiva feminista en l'estudi de les migracions, quan contemplar la influència dels sistemes de gènere com principis organitzadors d'aquesta [en canvi la feminització] posa èmfasi en l'estudi d'un sector de la societat -les dones- i s'adona d'un fenomen creixent en importància en termes numèrics, les arrels poden portar o no a un anàlisi feminista.” (Gregorio, 1998, p. 263)

La feminització de les migracions es circumscriu en un escenari global de transformacions sistèmiques, és per això que es considera el gènere com un element central, per tant, és necessari analitzar-lo en intersecció amb altres factors que actuen i incideixen en aquest procés (Domínguez i Contreras, 2017). En aquesta línia, el terme es pot ampliar per incloure qüestions de gènere com pot ser: règims migratoris que tinguin o promoguin valors, normes i característiques de gènere diferents i formes d'agència en qüestions de gènere que emergeixen d'aquests règims migratoris. Qüestionar la construcció de les relacions de gènere en els processos migratoris pot ajudar a obrir un nou espai de conversa en la relació entre gènere, migració i drets (Truong et al., 2014).

El gènere és un element constitutiu i estructurant de la migració que necessàriament ha d'estar vinculat amb altres dimensions, factors, pràctiques i identitats; una intersecció que permeti analitzar quins són i com actuen les estructures d'opressió sobre les dones (Domínguez i Contreras, 2017). Les trajectòries migratòries de dones augmenten contínuament i es veuen afectades per aquestes estructures. Les desigualtats que resulten d'aquestes estructures, afecten

a la producció i reproducció de diverses formes de violència. Tal i com defensa Auclair (2018), per entendre les lògiques de les violències és necessari un enfocament cap a les discriminacions, desigualtats i estereotips, incloent la qüestió de gènere, que fomenten la normalització de la violència i afecten a les dones en la societat d'origen, durant el viatge migratori i en la seva incorporació al país d'arribada/destí.

En l'anàlisi de les desigualtats socials, Auclair (2018) recorre al concepte d'interseccionalitat que va ser definit per dues investigadores feministes afrodescendents: Crenshaw (1989) i Hill (1993). La perspectiva interseccional defensa que les desigualtats socials es posen de manifest en la discriminació per raons de sexe, gènere, orientació sexual, ètnia i raça, edat, classe social i discapacitat. Ofereix també un enfocament analític que permet entendre com s'articulen aquestes desigualtats en la vida de les persones.

Per tal d'entendre el concepte d'interseccionalitat, és necessari posar el focus en els diferents sistemes de dominació. Pel cas que ens ocupa, és necessari posar el focus en el patriarcat, que és aquell relacionat amb qüestions de sexe i gènere. Quan es parla de gènere es fa referència a totes aquelles pràctiques, comportaments i actituds que es consideren apropiades per a una determinada categoria sexual. Aquesta forma d'entendre el gènere s'engloba dins la perspectiva constructivista que pretén analitzar la jerarquització i binarització de les relacions de gènere, on les dones es troben en una situació de submissió envers els homes, els quals es troben en una situació de privilegi i poder (Kergoat, 2004, citat per Auclair, 2018). En aquesta línia, investigadores feministes han desenvolupat el concepte d'androcentrisme -ja esmentat anteriorment-: un sistema de devaluació d'allò femení que reforça les desigualtats de gènere i promou i legitima les estructures masclistes. El sistema patriarcal, el qual és suportat per estructures desiguals i és alimentat per demostracions masclistes, condueix a la subordinació dels individus associats en aquest grup (Auclair, 2018). En aquest sentit, les dones són les que estan subordinades a l'home i, per tant, són les que pateixen la discriminació; aquesta es pot experimentar en l'àmbit de la parella, familiar, laboral, comunitari, estatal, etc. A més, les estructures patriarcales formen part de l'establiment de normes socials també en relació a la identitat de gènere i orientació sexual. Aquelles persones que no encaixin en aquests patrons, en particular, aquelles que no s'identifiquin amb el sexe amb el que han nascut, són susceptibles de patir discriminació. Així com les persones que s'identifiquen amb el gènere socialment assignat, considerades cissexuals o cisgènere, difícilment seran conscients dels seus privilegis (Auclair, 2018). Segons Johnson (2013, citada per Auclair, 2018), la dominació del gènere es manifesta particularment en el cissexisme i la transfòbia.

Els altres sistemes de dominació que més influeixen en les migracions forçades són el racisme, el classisme, l'edadisme i el capacitisme. Tots tenen a veure amb una estructura de diferenciació i jerarquitització social fonamentada en la naturalització de normes socials. El racisme ho fa en qüestions relacionades amb l'ètnia i la raça, el classisme en funció a la classe social, l'edadisme en base a característiques biològiques respecte l'edat i el capacitisme en referència a les funcionalitats corporals (Auclair, 2018). L'anàlisi de les interseccions entre diferents sistemes de dominació és allò que permet la dimensió de la violència envers la vida de les trajectòries migratòries de les dones. A més, Auclair (2018) defensa que la perspectiva interseccional és privilegiada ja que actua a dos nivells: microsocial i macrosocial. El primer permet analitzar els efectes de les estructures no igualitàries sobre la vida de les persones i el segon nivell qüestiona les formes en que els sistemes de poder s'impliquen en la producció i el manteniment d'aquestes desigualtats.

En aquest sentit, Truong et al. (2014) destaquen que l'hegemonia de gènere ha de ser objecte d'investigació per tal de posar el focus en les confluències de les relacions socials (gènere, classe, raça, generació). Aquestes confluències donen forma a les experiències i identitats dels i les migrants de formes diferents i estableixen els límits en l'accés als seus drets. Truong et al. (2014) conceben el gènere com un element constitutiu de les relacions socials basat en les diferències percebudes entre sexes i com un poder significatiu en una relació que sovint interactua amb altres relacions de poder. Les autores assumeixen la diversitat de la forma en que les feminitats i masculinitats són construïdes i que aquestes construccions impacten en les posicions dels subjectes migrants. A més, consideren rellevant investigar les migracions i el gènere des d'una perspectiva de desigualtat estructural i vulnerabilitat com un fenomen transnacional⁶ que va més enllà dels països, independentment de la noció de pertinença del nord o del sud. Amb aquesta mirada, s'obre un espai de reflexió per a les persones migrants situades en posicions vulnerables dins les jerarquies del poder social. Tal i com Munck (2008, p. 1228) va assenyalar:

“Adopting a Southern perspective is in fact a first step towards a holistic global approach to the interlinked processes of migration and development. It is not really a question of reversing the receiving country perspective to become a sending country outlook. Rather, it is a question of

⁶ Actualment el transnacionalisme s'ha constituït com un marc analític que ha proposat nous conceptes, categories i enfocaments. Una característica comú en les diferents aproximacions teòriques d'allò transnacional és la seva bifocalitat, “implica d'alguna manera a aquella persona que marxa i a la que queda, transformant la percepció sociocultural d'ambdós grups, amb aquesta sorgeixen nous estils i pràctiques quotidianes més “híbrides” i es modifiquen els significats i valors” (Bobes, 2012, p. 10). En aquestes dinàmiques globals, segons Jiménez (2010) ser subjectes transnacionals i viure les conseqüències a les dues bandes de les fronteres fa que es creï un nou espai social, que no té a veure amb allò espacial sinó que és una construcció social analítica.

developing a paradigm through which a specific process (or set of processes) can be properly contextualised and, for that matter, placed in a historical perspective.”

Tal i com s’ha explicat a l’apartat anterior, el discurs neoliberal ha desplegat una pràctica hegemònica de securització dels territoris i externalització de fronteres. Les polítiques migratòries posen èmfasi en la seguretat nacional, identificant l’“altre” com potencialment amenaçant. Aquestes polítiques restrictives tenen efectes deshumanitzadors que augmenten la vulnerabilitat de les persones migrants. Allò a destacar en el cas que ens ocupa és que el factor gènere agreuja les implicacions i afectacions que aquestes pràctiques tenen sobre les dones que migren. En aquest context, les antropòlogues Cortés i Manjarrez (2018) teoritzen sobre noves formes d’estratificació global. Segons les autores, el gènere actua com una de les categories estratificadores que organitzen el moviment de les dones i les situen en un ordre especial legítim. Les dones que migren desafien l’ordre normatiu de gènere, malgrat que les fronteres intervinguin per ressituar aquesta posició. L’amenaça de la violència sexual i el context d’inseguretat que sol afectar a les dones en moviment provoquen la reestructuració de jerarquies i desigualtats que tracten de conservar i reproduir les dinàmiques patriarcals a través de l’ús de la violència.

3.1.3. Violències

L’exercici de la violència o violències és clau en les trajectòries migratòries de les dones que són perseguides per la seva condició. Per tant, aquest apartat recull aportacions de diverses investigadores feministes del camp de les ciències socials, principalment antropòlogues, que teoritzen sobre el concepte de violència i les implicacions en la vida de les dones que han viscut o viuen migracions forçades per raons de gènere.

Auclair (2018) per comprendre la multiplicació i l’entrecreuament de les violències en les migracions forçades femenines utilitza el concepte de contínuum. L’autora parteix de la base que les diferents expressions de la violència no són ni estàtiques ni exclusives, i és aquí on s’aplica el concepte de contínuum. En lloc de centrar-se en una forma de violència, el contínuum es centra en les manifestacions diverses de la violència i en la inscripció multiforme de cada una d’elles en allò social. Auclair (2018) proposa diferents tipus de violències de gènere que no són jerarquitzades, sinó contemplades com diferents aspectes d’una realitat marcada pels eixos de desigualtats socials (veure la figura 1).



Figura 1. Continuum de les violències de gènere. Extret de “Las trayectorias migratorias de colombianas en situación de refugio en Ecuador: análisis interseccional del continuum de las violencias”, de I. Auclair, 2018, *Revista Andaluza de Antropología*, 14, p. 30.

Allò que defensa l’antropòloga és que “les violències adquireixen formes diferents i es manifesten en un continuum de violències múltiples interconnectades i a vegades recurrents” (Auclair, 2018, p. 32). Aquests tipus d’experiències es duen a terme en una gran varietat de contexts, es mouen entre allò privat i públic i s’estenen en un marc global transnacional. El concepte continuum permet superar la simple jerarquització dels abusos i posar el focus en la connexió entre les diferents expressions violentes en la vida de les dones i la correlació amb el patriarcat, és a dir, en la consubstancialitat de les violències.

El concepte de continuum de violències és, a més, utilitzat per altres autors, com és el cas de Barja (2019), qui analitza el continuum de violències que les dones migrants centreamericanes pobres enfronten des d’etapes primerenques així com també durant la mateixa migració. Una de les conclusions que extreu en la seva etnografia és que la construcció del cos feminitzat per a moltes dones heterosexuales i transgènere o transsexuals és sistemàticament violentat en els seus països d’origen i fora d’ells. Les dones estan immerses en un continuum de violències històriques i transnacionals i viuen reiteradament diferents modalitats de control que operen a través dels seus cossos que responen a lògiques d’organització social no exclusives de les migracions.

Cortés i Manjarrez (2018) teoritzen també sobre la violència envers les dones i afirmen que les violències sistèmiques que envolten a les dones (físiques, econòmiques, polítiques, personals, sexuals i simbòliques) es legitimen des del patriarcat, s’encarnen i mantenen en espais i situacions molt diverses sustentades en un ordre de gènere que visualitza els cossos reproductius

i sexuals de les dones com a objectes. Una de les conseqüències d'aquestes migracions forçades femenines, en concret, de les que tenen a veure amb la tracta de persones i l'explotació sexual, és que la por és una de les emocions medul·lars que les dones localitzen en les seves experiències. La por s'identifica com a substrat de la intimidació i dificulta l'abandonament de les situacions en les que es troben durant l'experiència migratòria.

A nivell acadèmic, quan es parla de gènere, migració i violència, trobem estudis focalitzats en les fronteres geogràfiques i en com s'estructura el sistema patriarcal en aquests territoris. Cortés (2019) es centra en la violència de gènere i sexual que succeeix en aquest espai geogràfic i la defineix com una de les violències més invisibilitzades en els discursos mediàtics i polítics sobre refugi i migració. A més, conclou que la violència sexual és un principi a partir del qual s'activa o es bloqueja la mobilitat de les dones, és a dir, la violència sexual suposa obstacles a la seva mobilitat, ja sigui com amenaça o com acte material. A més dels obstacles per violència sexual, les dones es topen amb d'altres que dificulten la seva mobilitat, com són la falta de recursos econòmics, el pes de la responsabilitat en el treball de cures i la permanent amenaça i por a patir violència durant la migració. Els règims de mobilitat i de gènere situen les dones en posicions de vulnerabilitat, especialment enfront la violència sexual i de gènere en els contextos de sortida, trànsit i arribada. Aquesta situació s'intensifica en els casos dels conflictes armats on inclús s'usa aquesta violència com arma de guerra. Una de les conclusions més importants de Cortés (2019) i que no és habitual llegir en els estudis de migracions forçades i gènere, malgrat que són evidents, és que les violències que pateixen les dones són problemes públics i polítics.

3.1.4. Agència i resistències

En l'estudi de les migracions forçades i gènere amb perspectiva feminista -sobretot des de l'antropologia i la sociologia- es posa el focus en la capacitat d'agència i les estratègies resistències que duen a terme les dones que han migrat de forma forçada. Malgrat experimentar múltiples violències durant la seva vida i trajectòria migratòria, els hi fan front mitjançant diverses i, es podria dir, que infinites estratègies de supervivència. Així és com la perspectiva feminista en la investigació social esquivia la doble victimització de dones que han patit violència masclista, per conèixer de quina forma han aconseguit sobreviure a aquesta violència i veure-les com a supervivents.

En aquesta línia, en l'estudi de les migracions femenines, es troba sovint l'ús de dona refugiada o dona migrant. Domínguez i Contreras (2017) critiquen la construcció i ús del concepte dona

migrant perquè s'ha definit des de la fragilitat, vulnerabilitat i indefensió i es basa en estereotips i estigmatitzacions que invisibilitzen la heterogeneïtat de les experiències migratòries femenines i neguen la capacitat d'agència. Les autores proposen pensar noves lectures cap als cossos migrats i exposen la necessitat d'utilitzar altres conceptes i categories. Domínguez i Contreras (2017) destaquen les trajectòries de vida perquè confereixen una perspectiva diacrònica dels processos migratoris, les estratègies, l'agència i les resistències permeten anar configurant un mapa més ampli i divers, no només del perquè les dones emigren sinó també de com enfronten els desafiaments quan s'instal·len al país d'arribada/destí i quins són els efectes que tenen en les seves vides i identitats.

Bakewell (2010) reflexiona sobre el paper de l'estructura i l'agència en la teoria de la migració i afirma que la mesura en que preval l'agència o l'estructura segueix sent una qüestió essencial en l'anàlisi dels processos migratoris. Per exemple, quan es diferencia entre persones refugiades i migrades, la visió de si preval l'estructura o l'agència es transforma en una diferència en relació a l'estatus legal d'aquestes persones. Bakewell (2010) defineix agència com la capacitat dels actors socials de reflexionar la seva posició, idear estratègies i prendre decisions per aconseguir els seus desitjos. Per estructura s'entén com qualsevol patró recurrent de comportament social o interrelació ordenada entre els diferents elements de la societat, emperò l'autor considera rellevant tenir en compte el canvi social que pot esdevenir en l'estructura. Finalment, Bakewell (2010) afegeix que tot es torna més controvertit quan s'examinen els fonaments del medi social on la gent exerceix la seva capacitat d'agència.

Altres autores teoritzen sobre el concepte d'agència, Alkire (2008) exposa que aquesta és el valor intrínsec que es desplega en el moment d'actuar enfront al plantejament d'un o múltiples objectius, s'inclou un poder efectiu per aconseguir-los, es relaciona amb la capacitat i disposició per actuar en funció dels propòsits individuals i col·lectius. A més, posa en valor els objectius fixats i implica responsabilitat en la presa i execució de les decisions. Per tal de pensar l'agència, Domínguez i Contreras (2017) assenyalen que és necessari considerar les estratègies de resistència que es despleguen a nivell estructural, es fa front a les estructures de poder i, a més, quan es produeix resistència contra la repressió i submissió, es transforma també el propi *habitus*. Tot i que aquesta no és l'única forma d'entendre al concepte de resistència. Mahmood (2008) exposa que la resistència és una forma d'acció que no implica necessàriament un enfortiment de l'agència perquè aquesta és una resposta a les relacions de poder. La resistència no significa que sempre es subverteixin les normes, sinó que també és possible habitar-les d'altres maneres. Tot i les discrepàncies conceptuals entorn a l'agència i la resistència, allò a

destacar per Domínguez i Contreras (2017) és que l'agència s'ha d'entendre com un procés de deliberació conscient on les dones pretenen aconseguir un o més objectius i que les situa com a subjectes actius de canvi i transformació.

La por és quelcom comú en les experiències de migracions forçades per raons de gènere i les formes en com les dones hi fan front, ens mostren experiències d'agència i resistència. Tal i com diu Barja (2019) la por, encara que sigui present en la seva vida, no restringeix les seves decisions ni les seves aspiracions per tenir una vida més digna o allunyada de la violència. L'aspiració a trobar espais lliures d'aquestes violències històriques és un dels sostens principals per decidir prendre el risc. Rompre la cadena de violència de forma històrica i transgeneracional, a través d'alliberar a les seves filles d'aquests riscos, dota de sentit l'experiència de la migració enmig de la violència. A més, durant l'experiència migratòria s'executen accions estratègiques per evitar el sotmetiment al continuïtat de violències en la migració. Aquesta lluita succeeix inclús en petites accions quotidianes. En la mateixa línia, Cortés i Manjarrez (2018) afirmen que després de l'anàlisi de diverses aproximacions etnogràfiques al voltant de les migracions forçades i el gènere, un dels punts transversals en aquestes són les múltiples formes d'agència i resistència que les dones posen en pràctica per reduir les vulnerabilitats i riscos sistèmics en els seus projectes migratoris. En una altra etnografia feminista, Cortés (2019) es centra en la violència de gènere i sexual que succeeix en la Frontera Sud⁷. Assenyala que les dones i nines van experimentar un gran patiment però també van desenvolupar un paper actiu i resistent per afrontar-lo.

Una altra investigació amb perspectiva de gènere que fa referència a la capacitat d'agència de les dones que migren de forma forçada és la de Almenara (2017) qui estudia, entre d'altres aspectes, el paper de les dones en els campaments de persones refugiades. Considera que, en aquests casos, el mitjà de comunicació i també alguns acadèmics, cauen en l'error de simplificar l'agència de les dones, en l'espai de refugi, com simples reproductores. Almenara (2017) considera que una categoria genètica, com és la reproducció, no respon a les diferents particularitats de les dones i debilita la seva pròpia acció. La qüestió que explica Almenara sobre les dinàmiques dels mitjans de comunicació i d'alguns acadèmics serien un clar exemple de l'androcentrisme en el camp de les migracions.

⁷ La Frontera Sud és una denominació de la frontera entre l'Estat espanyol i marroquí localitzada en les Ciutats Autònomes de Ceuta i Melilla, en el nord d'Àfrica. Tot i així, des del punt de vista socioantropològic, la frontera és molt més que una localització d'un mapa. La frontera és el reflex d'un ordre desigual que es plasma en un espai social i polític construït en el que coincideixen una multiplicitat d'actors. Per suposat, els controls fronterers actuen més enllà d'aquests punts específics assenyalats a un mapa. (Cortés, 2019)

Finalment, destacar el treball de Re Cruz (2017) qui fa una etnografia sobre les recents migracions de dones, nines i nins d'Hondures, El Salvador i Guatemala cap als Estats Units cercant refugi. En la seva trajectòria, bona part són empresonades en centres de detenció o deportades. L'antropòloga acaba apuntant que la capacitat d'agència d'aquestes dones, nines i nins supervivents de dificultats de les que escapen. Desenvolupen múltiples estratègies de resistència que porten a les dones que es troben en centres de detenció a organitzar-se en moviments de protesta, a participar en vagues de fam, etc. Aquestes són reaccions de resistència "la veu silenciada de les detingudes" (Re Cruz, p. 216).

En aquest conjunt d'etnografies feministes veiem com les antropòlogues fan referència a la violència masclista i discriminació que han patit les dones però després destaquen la capacitat d'agència i resistència en la seva trajectòria migratòria. Posar èmfasi en aquesta capacitat, com s'ha dit al principi, fa que es passi de la victimització (relacionada amb el patiment i la violència) a la supervivència (relacionada amb l'agència i la resistència).

3.2. Estat, dret d'asil i perspectiva de gènere: economia moral i marges

Una vegada coneguda la investigació social sobre les migracions forçades i gènere, en aquest apartat es presenta una mirada analítica des d'un punt de vista estatocèntric i jurídic. A partir de l'antropologia, sociologia i ciència política es fan aportacions rellevants en la qüestió de polítiques migratòries, gènere i dret d'asil que també és important tenir en compte pel cas que ens ocupa. En aquest apartat es fa un breu recull.

En els darrers anys, l'Alt Comissionat de les Nacions Unides pels Refugiats, ha enregistrat un rècord històric de persones en situació de desplaçament forçat en el món. D'aquestes persones que sol·liciten la protecció internacional, més de la meitat són dones i, per tant, resulten ser les més afectades per les pràctiques i polítiques de denegació d'asil. En aquest sentit, Forina (citada per Cortés i Manjarrez, 2018) es situa en l'escenari de la Unió Europea i centra l'atenció sobre l'especificitat de les experiències de persecució, les pràctiques i les resistències de les dones que sol·liciten protecció internacional i a les que ja els hi ha concedit. L'autor posa en evidència l'absència i buit històric de la perspectiva de gènere en el sistema internacional d'asil, que troba les seves principals bases, com ja s'ha explicat, en la Convenció de Ginebra de 1951. L'autor recupera una perspectiva antropològica-feminista: analitza les relacions de poder patriarcal que structuren i organitzen el règim d'asil que legitima i visibilitza, per una banda, les experiències de persecució de caràcter públic/polític, i per altra, deslegitima i invisibilitza les experiències de persecució de caràcter privat/íntim que afecten principalment a dones i nines.

Altrament, Wallace i Martin (2004), afirmen que la jurisprudència en matèria de refugiats s'ha desenvolupat des d'una perspectiva masculina.

Fassin (2015) té una mirada acadèmica similar a la de Forina, utilitza el concepte d'economia moral aplicat al col·lectiu de persones sol·licitants d'asil. Es centra principalment en dos temes: en com la qüestió de les persones refugiades i de l'asil es reconstrueix contínuament i com aquestes transformacions són majoritàriament causades per canvis en la representació dels individus involucrats i en la legitimitat de les seves reivindicacions. Segons defensa Fassin (2015, p. 278), “no es tracta tant de que les situacions de les persones víctimes de persecució o violència siguin diferents, sinó que són els valors i els efectes que generen aquestes situacions el que canvia amb el temps”. Per això fa referència al concepte d'economia moral. Fassin (2009) defineix les economies morals com la producció, circulació i apropiació de normes i obligacions, valors i efectes relatius a un problema específic en un temps i espai específics; és a dir, allò que es presenta com un problema, la forma en que és interpretat i abordat. No es tracta de l'economia moral d'un grup o d'una activitat social, sinó d'una temàtica social. Fassin (2015) es centra en analitzar els processos de sol·licitud d'asil a França, encara que considera que també generalitza en alguns punts sobre Europa. Fa una revisió sobre com consideren els funcionaris francesos aquests procediments burocràtics. L'autor conclou, i aquest és un punt interessant per aquesta investigació, que l'examen de sol·licituds de protecció internacional és un examen sobre la veritat: malgrat les persones sol·licitants aportin el seu testimoni i la documentació requerida, per tal de reconèixer un relat com a vertader i a un individu com fiable es requereix un cert nivell de confiança. Aquest examen sobre la veritat, suposa que les persones sol·licitants d'asil es sotmetin a agressius interrogatoris que suggereix una mort progressiva dels ideals plasmats a la Convenció de Ginebra de 1951. Tot i que, segons remarca Fassin (2015), els agents involucrats en aquest procediment realment estan convençuts que aquests processos legals defensen aquests ideals. Fassin (2015) considera que aquest canvi de valors des de la creació a la Convenció de Ginebra de 1951 de l'Estatut de Refugiat fins a l'actual “crisi de refugiats” -o “crisi de la migració”- es pot explicar a través del concepte de l'economia moral aplicat l'asil. Una vegada que les persones demandants de protecció internacional han perdut el seu valor econòmic, també han perdut el seu valor moral. Per tant, els interessos econòmics sobre les persones refugiades van acompanyats de la producció de sentiments i normes morals.

Una altra qüestió que remarca Fassin (2015) és que existeix una valoració del privilegi de gènere i d'aspectes sexuals sobre formes tradicionals d'opressió que apunta a un canvi en les

jerarquies morals, on certes violacions de drets humans són més valorades que d'altres. Les dones que sol·liciten protecció internacional, per tant, tendeixen a enfocar-se en la persecució relacionada amb la intimitat, obrint-se un nou espai de justificació de l'asil, en paral·lel al declivi que pateixen aquelles sol·licituds per raons relacionades amb la violència política, religiosa o ètnica. Igualment, Fassin (2015) considera que aquesta defensa del gènere i de la democràcia sexual s'ha d'entendre en el context en que els països occidentals es presenten com defensors dels valors universals, especialment en la igualtat i la laïcitat; el suposat xoc entre civilitzacions és a partir de qüestions de gènere i sexuals. La generositat de la protecció internacional a les persones que escapen dels seus països per les raons esmentades aconsegueix dues coses. Per un costat, radicalitza la representació dels altres com incivilitzats i autoritaris, i per l'altre, posa en valor la grandesa del món occidental com a promotor dels drets de les dones i de les llibertats sexuals, a la vegada que es desvia l'atenció d'aquelles persones que sol·liciten asil per raons racials, ètniques, nacionals, religioses o polítiques.

Per altra banda, l'antropòloga Sander (2013) analitza la figura jurídico-política dels refugiats a Argentina amb l'objectiu de reconstruir la forma en com es du a terme el procediment tècnic i legal per determinar la condició de refugiat des d'una mirada antropològica i amb tècniques etnogràfiques. Una de les aportacions de Sander (2013) és que el tractament institucional que se'ls brinda als i les sol·licitants de refugi en el centres, és diferent en funció dels judicis de valor dels i les treballadores d'aquells centres. L'“avaluació moral quotidiana” dels assistents i responsables de les institucions revesteix un doble aspecte: per una banda, es sotmet a una prova de credibilitat al sol·licitant de refugi per tal de verificar la seva història -tal i com diu Fassin (2015)-; i per altra, els i les sol·licitants són jutjades en raó de les actituds i comportament en el centre.

En una altra línia, Fassin, (2003, citat per Sander, 2013) teoritza sobre l'“antropologia política del cos” i utilitza el concepte de “bio-legitimitat” de Foucault, en la qüestió jurídica per sol·licitar la protecció internacional. El cos estaria dotat de dret, en el sentit que obtindria un reconeixement social a través d'aquest, una vegada que els altres fonaments de legitimitat, com poden ser, per exemple, documents s'han esgotat. Sander (2013) proposa la categoria d'“economia moral de la il·legitimitat” per explicar com una persona refugiada pot utilitzar el seu cos, per expressar senyals de violència, com a font de drets enfront l'estat que atorga legitimitat. D'aquesta manera, la decisió de a qui es considera “un vertader/legítim refugiat o refugiada” es funda en virtut de la incorporació de certs atributs visibles (cicatius o marques en el cos) com a formes de procedir (actituds o modes de procés esperats), en articulació amb una definició a

escala global, com és l'Estatut de Refugiat. En síntesi, allò que a l'autora li interessa destacar és que quan el relat del sol·licitant de refugi no es correspon amb les representacions dominants sobre allò que és "ser refugiat", es produeix una dicotomia en la qual el refugiat genera desconfiança.

Finalment, Clavijo i Sabogal (2013) considera rellevant analitzar la forma en que les persones que viuen migracions forçades són uns dels subjectes que es situen més lluny al centre, en la perifèria, és a dir, en els "marges". Tal i com va teoritzar Bauman (2005) sobre el concepte de població "d'un sol ús" per a les persones que es troben en aquestes condicions, exposa que és part del resultat de les dinàmiques desiguals en la societat capitalista. Sobretot Bauman (2005) assenyala la construcció imaginària d'aquest subjecte marginal que representa l'amenaça per a l'ordre de la vida moderna i serveix als estats actuals per a desviar l'atenció de la ciutadania sobre altres temàtiques. D'aquesta manera es legitima el poder estatal, que ara s'erigeix com "el salvador" de qualsevol perill i amenaça terrorista on els i les protagonistes són invariablement migrants i/o refugiats. Aquesta obsessió per la seguretat -i en paral·lel es troba el creixement de la indústria de la seguretat- és, per tant, funcional a l'actual mecanisme de legitimació del poder estatal. Das i Poole (2008) comparteixen la importància de concebre a les persones migrants com a subjectes als marges, emperò insisteixen en pensar en les persones migrants i refugiades com a membres d'altres comunitats, com la dels drets humans. A més, des del pla de la vulnerabilitat des d'on són construïts des dels estats, a través de la seva tasca etnogràfica afirmen que són subjectes actius i amb visió de futur.

4. Objectius

Les aportacions des de l'antropologia social i l'etnografia feminista a les migracions forçades per raons de gènere és, a dia d'avui, encara molt tendra i planteja molts interrogants. En aquesta investigació es pretén respondre a alguns d'ells i col·laborar en la tasca ja iniciada. Amb l'aplicació de mètodes etnogràfics amb perspectiva feminista es pretén fer front a la tradicional mirada androcèntrica en el camp de les migracions, però també en el camp de les ciències socials en general. Així doncs, a través d'una tasca etnogràfica feminista, es respondran les preguntes següents: Com influeix el gènere en dones de diferents països del món que viuen migracions forçades per raons de gènere? Quina era la vida en origen d'aquestes dones abans de marxar a un altre país? Quines circumstàncies han viscut o viuen per haver de fugir del seu lloc d'origen i/o no poder-hi tornar? De quina manera viuen i experimenten un trajecte migratori

forçat? Com justifiquen en la sol·licitud de protecció internacional la persecució per raons de gènere? De quina forma viuen les dones el procés migratori en base a les discriminacions per raons de gènere i com hi fan front?

En la mateixa línia, els objectius del present treball de recerca són:

Objectiu general

- Analitzar com influeix el gènere en dones de diferents països del món que viuen una migració forçada per raons de gènere.

Objectius específics

- Conèixer la vida que tenien les dones en el lloc d'origen abans de la migració.
- Analitzar quines circumstàncies es van donar perquè les dones fossen perseguides per raons de gènere i haguessin d'escapar i/o no puguin tornar al país d'origen.
- Descobrir com les dones viuen i experimenten un trajecte migratori forçat.
- Definir la construcció del gènere com un motiu de persecució per sol·licitar protecció internacional a l'Estat espanyol.
- Conèixer com viuen les dones el procés migratori en base a les discriminacions per raons de gènere i la manera com hi fan front.

Subjectes d'investigació

Els subjectes d'investigació són dones que han escapat del lloc d'origen i/o no poden tornar-hi perquè serien perseguides per raons relacionades amb el gènere. Entre els motius de persecució es troben: mutilació genital femenina, negació a acatar normes socials, víctimes de crims d'honor o relacionats amb la dot, orientació sexual, identitat de gènere, matrimonis forçats o precoços, tracta amb fins d'explotació sexual, violència sexual en el marc de conflictes armats, violència domèstica o familiar i/o planificació familiar forçada. També es consideren les dones que si tornessin al lloc d'origen rebrien un càstig més greu que els homes, justament per la condició de gènere. Tot i així, els motius de persecució per raons de gènere no es limiten en aquest llistat; es té en compte que en molts casos s'entrecreuen discriminacions per diverses raons i es fa difícil definir el punt on acaba i comença la raó de gènere. Un altre aspecte en comú de les dones entrevistades en aquest treball de recerca és que el país d'origen no li ofereixi protecció i que totes resideixen a l'Estat espanyol. A més, des d'un principi s'havia previst

entrevistar dones que haguessin sol·licitat la protecció internacional a l'Estat espanyol, però en el transcurs del treball de camp, finalment no es va considerar necessari (s'explica el motiu més endavant).

5. Metodologia

Una vegada que es coneixen els interrogants i objectius d'aquesta investigació, en aquest apartat s'exposa la metodologia emprada per l'obtenció de dades qualitatives per respondre'ls.

Des de l'inici d'aquest projecte es va plantejar un treball de camp que consistia en formar part de l'equip tècnic -com estudiant en pràctiques del màster- del Programa d'Acollida de Sol·licitants de Protecció Internacional⁸ en una entitat social, recollir informació a través de l'observació participant i conèixer dones que volguessin participar de la investigació compartint amb mi la seva trajectòria de vida. Una vegada vaig començar les pràctiques a Creu Roja Catalunya, aquesta idea inicial es va tòrcer i la pandèmia de la COVID-19 va acabar d'esfondrar allò planificat. Així doncs, es va haver de reconfigurar gran part del treball de camp durant el confinament, tasca doblement difícil: per una banda, trobar dones amb el perfil requerit sense sortir de casa i, per l'altra, que les dones amb les que contactés volguessin explicar-me la seva història a través de videotrucada, trucada telefònica o WhatsApp.

Per comprendre el transcurs del treball de camp, anirem per parts. Primer de tot, explicaré l'experiència amb la utilització de la tècnica de l'observació participant, la qual no només vaig emprar a les pràctiques també en un altre esdeveniment on vaig recollir informació rellevant per a la investigació. En segon lloc, exposaré les estratègies seguides per aconseguir informants, les quals volia que -a part que les seves històries encaixessin en el projecte- els hi fes il·lusió participar. En tercer lloc, explicaré el treball de camp pel que fa a les entrevistes en profunditat. Finalment, s'exposa una breu biografia de cadascuna de les dones participants.

5.1. Observació participant

L'observació participant s'ha dut a terme en dos tipus d'activitats. La primera és l'experiència com estudiant en pràctiques en el Programa d'Acollida de Sol·licitants de Protecció

⁸ Explicat a l'apartat '2.2.1. Dones sol·licitants de protecció internacional per persecució per motius de gènere a l'Estat espanyol'.

Internacional a Creu Roja Catalunya. La segona és l'assistència i participació a una conferència virtual sobre refugi i gènere.

- Pràctiques al Programa d'Acollida de Sol·licitants de Protecció Internacional a Creu Roja Catalunya

L'inici del període de pràctiques professionalitzadores del màster a Creu Roja va començar a l'octubre de 2019 i va durar fins al gener del 2020. Vaig considerar que fer les pràctiques en el programa d'acollida era una bona oportunitat per conèixer l'arribada de persones que escapen del lloc d'origen i cerquen refugi a l'Estat espanyol. La majoria del temps vaig estar en un Centre d'Acollida de Refugiats exclusivament per dones i els seus fills i/o filles. La meua tasca era participar en activitats d'intervenció social que duïen a terme diferents perfils professionals del programa. En aquesta etapa del treball de camp vaig poder observar el dia a dia d'aquestes dones i passar temps amb elles, a més de conèixer de primera mà i a través dels seus testimonis, quin era el tracte que rebien per part de les institucions, entitats socials i població en general.

- Conferència virtual sobre refugi i gènere

Al mes d'abril estava en un moment bastant crític del treball de camp perquè portàvem més d'un mes confinades i no avançava. Vaig aprofitar Sant Jordi per assistir virtualment a una conferència sobre refugi i gènere. Les ponents eren tècniques d'acollida del mateix programa on vaig fer les pràctiques però en altres entitats. Allò rellevant és que les tècniques eren dones que havien migrat a l'Estat espanyol. Cadascuna d'elles havia recollit experiències pròpies i d'altres dones que havien acompanyat com a professionals i les havien fet relat de ficció i ho havien publicat. En aquell espai virtual vaig percebre un tracte especial cap a la qüestió de migració i gènere que no havia experimentat abans. Degut a problemes tècnics l'espai de debat i preguntes va ser molt breu i vaig observar més que participar. Tot i així, vaig recollir informació rellevant.

5.2. Estratègies utilitzades per a la recerca d'informants

Com s'ha comentat, el treball de camp es va haver de reestructurar perquè les expectatives en el programa d'acollida no es compliren i també per la pandèmia. Així doncs, considero rellevant dedicar un apartat per explicar les diferents estratègies seguides per contactar amb dones que haguessin viscut una migració forçada relacionada amb el gènere i volguessin participar del projecte d'investigació. Les estratègies són les següents:

- Contacte amb tècniques del Programa d'Acollida de Sol·licitants de Protecció Internacional

Malgrat la proximitat que tenia amb les dones usuàries del programa durant les pràctiques, aconseguir informants va ser una tasca complicada. S'ha de tenir en compte que a part d'investigadora era estudiant en pràctiques i qualsevol moviment que volia fer, en aquest cas, entrevistes, s'havia de consensuar amb el personal tècnic de l'entitat. Una de les dificultats que vaig trobar era conèixer fins a quin punt influïa el gènere en cada migració, segons el que m'explicaven les tècniques: la informació que rebia estava condicionada per la construcció del gènere de la mateixa professional. En aquesta etapa del treball de camp l'entrebanc més gran que em vaig trobar és que l'equip de tècniques estava molt saturat i que, a més, en certes persones vaig percebre falta d'interès per la tasca acadèmica. Tot i la meua insistència, el treball de camp no avançava.

A part de les entrevistes de dones que havien viscut una migració forçada per raons de gènere, també volia realitzar entrevistes a tècniques del programa. L'objectiu era conèixer la seva tasca, experiència i percepció entorn al col·lectiu. Així que em vaig posar en contacte directament amb elles -una advocada i una psicòloga- i els hi vaig proposar. La predisposició d'ambdues fou bona i es realitzaren les entrevistes sense problema.

Durant el període de pràctiques, com que veia que el treball de camp no avançava, vaig posar-me en contacte amb altres entitats que executaven el mateix programa per contactar amb dones amb aquesta trajectòria de vida: Accem, CEAR, Creu Roja d'altres comunitats autònomes, etc. Però no vaig rebre resposta o la resposta que vaig rebre fou negativa.

- Contacte directe amb les dones usuàries del programa

Encara dins els programa, com que a través de les tècniques costava trobar informants, vaig parlar directament amb les dones beneficiàries, tot i que era difícil trobar un moment distès i fer la proposta de participació. Quan ho aconseguia, primer els hi explicava el projecte d'investigació i quin tipus de perfil de dona es requeria. Els hi posava exemples d'experiències diverses de migracions forçades per raons de gènere i els hi donava molta informació perquè elles mateixes, sense necessitat d'explicar-me en un primer moment el motiu de sortida i/o no retorn al seu país, fossen capaces de valorar si encaixaven o no. Vaig trobar una dona interessada en contar-me la seva història, després vaig informar les tècniques i finalment vaig fer l'entrevista.

Una de les professionals s'havia posat en contacte amb una beneficiària del programa que li feia ganes participar i jo havia contactat amb una altra que també estava interessada. En el moment que el treball de camp començava avançar ens van confinar a totes. A la tècnica no vaig plantejar-li realitzar l'entrevista a la dona per videotrucada, sabia que em diria que no, i amb l'altra dona vam intentar fer l'entrevista per videotrucada, però hi havia interferències, i no volia fer l'entrevista per trucada telefònica o xat, no es sentia còmoda. Finalment, aquesta darrera no participà de la investigació.

A partir d'aquell moment, vaig començar a ampliar la recerca d'informants a altres espais més enllà dels relacionats amb els programes d'acollida. Considero necessari explicar que degut a aquesta reestructuració del treball de camp, vaig obtenir informació rellevant pel que fa a les migracions forçades i el gènere. Coincidí amb molts casos de dones que tenien motius per sol·licitar protecció internacional però per diverses raons no ho havien fet. Per això vaig eliminar aquesta característica del perfil que havia de tenir el subjecte d'investigació.

Retornant a les estratègies per trobar informants, una de les opcions que funcionà fou l'assistència virtual a la conferència. Cal recordar que aquestes estratègies s'adaptaren al confinament, algunes funcionaren i d'altres no. S'exposen a continuació:

- Realització d'un vídeo de 2 minuts on explicava breument la investigació i difusió per xarxes socials

Vaig gravar-me en vídeo explicant de forma molt breu i clara en què consistia la investigació i quin tipus de perfil de dona necessitava. Vaig decidir gravar-me perquè les dones que el veiessin em posessin cara i, a més, poder transmetre més confiança, quelcom no s'aconsegueix amb un text. Aquest vídeo vaig enviar-lo a diferents grups de dones feministes migrants que vaig buscar a les xarxes socials. No vaig rebre resposta.

- Contacte amb tècniques de Serveis Socials d'ajuntaments de diferents pobles de Mallorca

Vaig posar-me en contacte amb treballadores socials i psicòlogues de diferents ajuntaments de Mallorca per veure si coneixien alguna dona amb el perfil que necessitava i volgués participar de la investigació. No va funcionar. S'ha de tenir en compte que en aquell moment els Serveis Socials municipals estaven saturats.

- Contacte amb tècniques de centres d'acollida de dones supervivents de violència masclista

Vaig contactar amb diverses tècniques socials que acompanyen a dones supervivents de la violència masclista. Les tècniques mostraren interès pel projecte però em van explicar que el perfil de dona que acollien als centres, en aquell moment, no encaixava en el perfil.

- Contacte a través del boca a boca amb dones d'origens diversos que treballessin com a cuidadores de persones grans

Vaig estirar del meu capital social i em vaig posar en contacte amb dones d'origens diversos que treballessin com a cuidadores de persones grans. En un primer moment, vaig contactar amb dues: una era de Cuba i l'altra de Colòmbia. Primer les vaig trucar i després els hi vaig enviar el vídeo amb el resum del projecte. Ambdues insistien molt en que els motius eren econòmics, que no hi havia cap qüestió de gènere. Finalment es va decidir que no es realitzaria cap entrevista. Més endavant vaig posar-me en contacte amb una dona cuidadora que va néixer a Bolívia, em va dir que sí encaixava en el perfil, ho tenia molt clar, però que no volia participar de la investigació, ni de forma presencial ni virtual.

- Contacte amb professionals socials que també són activistes en l'àmbit de les migracions i feminismes

Finalment, posant-me en contacte amb persones que formen part de moviments socials relacionats amb migracions i feminismes, tant de Barcelona com de Mallorca, vaig aconseguir contactar amb dones que encaixen en el perfil i amb ganes de participar en el projecte.

Tal i com he explicat a l'apartat '5.1. Observació participant', vaig assistir a una conferència sobre refugi i gènere. Posteriorment em vaig posar en contacte amb una de les ponents i em va facilitar el contacte amb dues dones. Per altra banda, una professional social i activista va posar-me en contacte amb una altra dona interessada en participar. Finalment, un professional social que treballa en un programa de protecció de dones en situació de tracta per motius d'explotació sexual i també és activista va facilitar-me el contacte de dues dones més. A més, aquestes persones em van aportar idees interessants a l'hora d'enfocar el projecte d'investigació.

En aquestes tres persones els hi vaig fer arribar el vídeo explicatiu del projecte per tal que els hi fessin arribar a les dones perquè tinguessin més clar en què es basa la investigació i em posessin cara. En un primer moment, la utilització d'aquest vídeo semblava que no funcionava, però finalment fou una bona eina de comunicació en temps de confinament.

5.3. Entrevistes

La tècnica principal utilitzada per obtenir dades qualitatives ha estat l'entrevista. S'han realitzat un total de vuit entrevistes: dues a tècniques socials del programa d'acollida de Creu Roja Catalunya i sis a dones que han viscut una migració forçada per raons de gènere.

- Entrevistes a tècniques del Programa d'Acollida a Sol·licitants de Protecció Internacional

Les entrevistes a les tècniques del programa tenen com a objectiu, conèixer la tasca que es fa des de les institucions per acompanyar aquestes dones. El guió seguit en aquests casos és simplement preguntar sobre la seva experiència, a cadascuna en el seu àmbit professional -una advocada i l'altra psicòloga-, amb les dones que han passat pel programa. Algunes de les preguntes realitzades són les següents: Quins són els principals països d'origen de les dones que sol·liciten protecció internacional? Quin tipus de violència viuen? Quin tipus de discriminació es viu segons el país d'origen? Com són les trajectòries migratòries? En parlen? De quina manera s'incorporen en el país d'acollida? Com és el procés burocràtic per sol·licitar protecció internacional per persecució per raons de gènere? Com es treballen els casos?

Informant	Professió	Entitat	Experiència en el programa	Lloc	Data de l'entrevista	Format
Eulàlia	Advocada	Creu Roja Catalunya	1 any	Seu Creu Roja Catalunya (Barcelona)	20/02/2020	Presencial
Inmaculada	Coordinadora equip de psicòlogues	Creu Roja Catalunya	20 anys	Seu Creu Roja Catalunya (Barcelona)	25/02/2020	Presencial

- Entrevistes en profunditat a dones que han viscut una migració forçada per raons de gènere

Les entrevistes en profunditat a dones que han viscut una migració forçada per raons de gènere són la base d'aquesta investigació i d'on s'ha extret la major part de les dades qualitatives. Les entrevistes es caracteritzen per ser molt llargues -més d'hora i mitja- i, en general, les dones han tingut molt bona predisposició. Al principi els hi costava parlar d'alguns temes i àmbits, però al final de cada xerrada acabaven sortint aspectes de pes en la seva trajectòria migratòria

relacionats amb qüestions de gènere. Amb varies informants s'ha parlat més d'una vegada per ampliar la informació.

El guió d'entrevistes es va dividir en tres punts: vida al lloc d'origen, trajectòria migratòria i vida en el país d'arribada/destí. Pel que fa a la vida al lloc d'origen, interessava conèixer aspectes familiars, educatius, religiosos, econòmics, laborals, comunitaris, etc. D'aquesta manera es posa en context la vida de la dona i posteriorment, demanar què va passar perquè hagués de marxar del seu país. El segon punt del guió tractava sobre la trajectòria migratòria: de quina manera havien arribat des del país d'origen a territori de l'Estat espanyol i quines havien estat les sensacions i vivències particulars. El darrer punt, tractava sobre la vida al país d'arribada/destí, com s'havia sol·licitat la protecció internacional, el tracte institucional i quines sensacions tenien respecte a la incorporació en la nova societat en termes generals.

A continuació s'exposa una taula resum amb algunes característiques de les dones informants⁹:

Informant	Edat	Lloc d'origen	Motiu/s fugida i/o no retorn al lloc d'origen	Lloc de residència	Temps a l'Estat espanyol	Data de l'entrevista	Format
<i>María</i>	29 anys	Alexandria (Egipte)	Matrimoni forçat o mort de la seva filla	Terrassa (Catalunya)	9 mesos	23/12/2019	Presencial
<i>Khadija</i>	42 anys	Conakry (República de Guinea)	Voluntat del marit i mutilació genital femenina	Palma (Illes Balears)	9 anys	18/04/2020	Video-trucada
<i>Diana</i>	31 anys	Armènia (Colòmbia)	Amenaces de mort per part d'una banda criminal, càstig diferent per homes que per dones	Palma (Illes Balears)	1 mes	29/04/2020	Video-trucada
<i>Eva</i>	40 anys	Ifon (Nigèria)	Tràfic de dones amb fins d'exploració sexual	Palma (Illes Balears)	20 anys	06/05/2020	Trucada telefònica
<i>Natalia</i>	28 anys	Monterrey (Mèxic)	Identitat de gènere	Barcelona (Catalunya)	3 anys	20/05/2020	Trucada telefònica
<i>Galia</i>	31 anys	Campaments de refugiats sahrauís (Tindouf - Algèria)	Segrest per part de la família, forçar a acatar normes socials	Barcelona (Catalunya)	8 anys	31/05/2020	Missatges de WhatsApp

⁹ Els noms no són reals, s'han emprat pseudònims. Tot i que a algunes dones no els hi importava que sortís el seu nom real, he preferit preservar el seu anonimat.

Una vegada exposades les característiques principals de les dones informants, s'exposa una breu biografia de cadascuna d'elles. Cada dona ha nascut a un país diferent i hi ha moltes diferències entre elles, per tant, amb aquestes biografies es permet conèixer millor cada història i les seves particularitats, és a dir, es posa en context cada experiència. D'aquesta manera es pot comprendre millor l'apartat '6. Resultats'. S'empra un codi d'entrevista per fer cites textuais que tindrà el següent format: pseudònim, edat - lloc d'origen.

Abans d'entrar en cada història particular, considero rellevant expressar que durant tota la tasca etnogràfica, però sobretot en les entrevistes a les protagonistes de la investigació, he intentat tenir cura de les dinàmiques entre investigadora i participants. Un dels objectius principals, tot i que no es troba a l'apartat anterior, ha estat establir vincles propers i còmodes amb elles i evitar en tot moment relacions jeràrquiques. Intentava que el moment de les entrevistes fossen espais segurs i de confiança per elles. No només per a l'obtenció d'informació sinó per evitar que elles sentin la doble victimització des de persones que venim de l'àmbit acadèmic, així com també que es sentin cuidades i respectades. Tal i com diu Barja (2019, p. 28) que és antropòloga i ha investigat sobre migracions, violències i gènere:

“Pensar-nos en referència a la pròpia relació de privilegi respecte a qui participa de la nostra investigació és una tasca també necessària que s'ha d'explicitar en els nostres respectius treballs. Es tracta de pràctiques essencials en l'antropologia. Ometre aquestes reflexions té un efecte polític en la producció científica a la que pretenem contribuir: ens deslliguem de l'exercici de vinculació amb l'altre que distingeix històricament a l'antropologia.”

Altrament, afegir, com diu Re Cruz (2017, p. 211) que també ha investigat sobre migracions forçades i gènere, que “no és senzill furgar en les històries que revelen despietada crueltat i profund patiment”.

A continuació, les breus biografies de les protagonistes.

5.3.1. María, 29 - Egipte

Na María és una dona de 29 anys que va néixer a un poble prop de la ciutat d'Alexandria (Egipte). Considera que la seva família és de classe mitja i que la qualitat de vida que tenia abans de la migració era bona. Quan va començar la universitat es va mudar a Alexandria. Allà va conèixer al seu marit, va acabar d'estudiar, va trobar feina i va quedar-hi a viure permanentment. Treballava com a representat metge i de professora de biologia en un institut de secundària.

La seva família forma part d'una comunitat minoritària de cristians a Egipte. La majoria de la població del país és de religió musulmana, així com també ho és l'Estat i el discurs hegemònic

difós pels mitjans de comunicació. Explica moltes situacions quotidianes on la comunitat cristiana pateix discriminació per part del col·lectiu musulmà a Egipte i posa èmfasi en el cas de les dones cristianes. A més, quan una persona de religió cristiana intenta denunciar una situació d'abús, les autoritats no li donen importància.

El motiu de fugida de na María té a veure amb qüestions religioses i de gènere. Ella té una germana tres anys més petita que ella. Quan la germana era adolescent, un veí musulmà la va segrestar, la va obligar a convertir-se a l'Islam i a casar-se amb ell. Na María destaca que hi ha homes musulmans que obliguen a noies adolescents cristianes a casar-se amb ells i a convertir-se a l'Islam, és quelcom habitual. Amenacen les noies dient que si no es casen amb ells, li faran mal a la seva família i a ella. La família de na María va intentar parlar amb aquest home sense èxit i van denunciar el segrest a la policia però aquesta no va fer cas. De tan en tan, la família de na María es posava en contacte amb la jove però quan el segrestador se n'adonava, amenaçava en que si seguien fent-ho li faria mal a la jove. Tot i així, algunes vegades parlen sense que ell se n'adoni.

A dia d'avui fa 10 anys del segrest. Quan el marit de la germana es va assabentar que na María estava embarassada, es va posar en contacte amb ella i la va amenaçar. Li va dir que si no parava de contactar amb la seva germana, li faria mal al nadó que portava dins. Després de l'amenaça i sense pensar-s'ho gaire, na María va demanar un visat de turista cap a Barcelona per protegir la seva filla. Explica que ell no li faria mal a ella però sí que el veu capaç de complir les seves paraules i fer-li mal a la filla. El marit de na María també intentà demanar un visat de turista, però a ell li van denegar. Així que quedà a Alexandria.

Quan na María va arribar a Barcelona, va anar a una Església a demanar consell del lloc on viure. El capellà li recomanà mudar-se a Cervera perquè era més barat, va anar al CAP i va demanar asil amb el suport de Creu Roja. Poc després de la seva arribada va néixer la nena i va acabar els estalvis que li quedaven. Explica que ella no volia que ningú l'ajudés econòmicament, no hi està acostumada però la vida a Catalunya ha estat més difícil del que es pensava. Així que va contactar de nou amb Creu Roja i va entrar immediatament al Programa d'Acollida per Sol·licitants de Protecció Internacional.

Actualment està en procés de demanda d'asil, acompanyada per les tècniques de Creu Roja. Na María explica que no sap si li donaran l'Estatut de Refugiada. Relata que es sent molt trista per haver deixat Egipte perquè ella estava bé allà, tenia feina, al seu marit, família i bones amistats. A dia d'avui té molta sensació de soledat, moltes dificultats per criar a la seva filla sola. A la

vegada, el seu marit i ella intenten aconseguir un visat perquè ell vagi a viure amb ella i la filla a Catalunya.

5.3.2. Khadija, 42 - República de Guinea

Na Kadhija és una dona de 42 anys que va néixer a Conakry, la capital de la República de Guinea. La seva família era musulmana i polígama: el pare estava casat amb dues dones i la seva mare era la segona esposa. Considera que la seva família no era modesta, perquè tenien una casa molt gran on hi vivien moltes persones i tots els fills i filles tingueren accés a estudis de qualitat. Destaca que pel seu pare, estudiar era molt important i per això ella va poder estudiar. Fins al Batxillerat, la seva vida era molt tranquil·la, el pare no l'obligava a casar-se jove, feia feines de la casa, estudiava molt i li anaven molt bé les notes. Estava satisfeta. Als 17 anys, ella va decidir casar-se amb un jove amb el qual s'entenia molt bé, amb la condició de poder seguir estudiant.

Poc abans d'acabar el Batxillerat es va morir el seu pare, quelcom va suposar molts canvis en la vida de la Khadija i de tota la família. Qui va passar a prendre les decisions a la família, van ser principalment els oncles, amics del pare, fills, gendres, ... tot homes. Les dones tenien poc pes en les decisions familiars i més la mare de la Khadija, que era la segona esposa, aquesta té encara menys poder de decisió. Explica que hi van haver moltes injustícies a nivell de repartiment de bens. La mare de na Khadija, la seva germana i ella van esforçar-se molt perquè els seus fills/es i germans/es poguessin acabar els estudis.

Quan na Khadija es va casar als 17 anys, ho va fer amb un noi amb el qual tenia molt bona relació i havia migrat als Estats Units. Mantenien una relació a distància i cada mig any ell anava a Conakry. Anys després de la mort del pare de la Khadija, el seu cunyat, casat amb la seva germana, va donar-li la notícia que el seu marit ja no volia seguir amb ella i es volia divorciar. Es va fer una reunió familiar per separar a na Khadija del seu marit sense el consentiment de cap dels dos.

Després de la mort del pare i el divorci, na Khadija seguia estudiant i treballant per treure la família endavant, juntament amb la mare i la germana. Va acabar els estudis universitaris en administració i després va trobar feina. Tenia molts pretendents per casar-se però no volia fer-ho. Va rebutjar propostes de casament durant molts anys, però finalment va acceptar casar-se amb un home que va conèixer a la feina. La mare va pressionar-la molt perquè es casés i finalment va acceptar, també perquè en la seva comunitat és molt important que les dones es casin, per ser "completes".

El seu marit vivia a l'Estat espanyol, treballava a Palma i anava de vacances a Conakry a veure la família i l'esposa. Hi va haver un cop que va estar cinc anys sense tornar a la ciutat de Conakry. Khadija tenia 35 anys, volia tenir fills i/o filles i estava cansada d'insistir al marit en que havien d'estar junts per formar una família. Ell no feia cas, seguia sense tornar a Conakry. Va comentar la situació a la família i aquesta estava d'acord en que era hora de tenir fills/es i que s'havia de posar solució a aquesta situació. Ella va proposar dues opcions: que el marit vagi a viure a Conakry o el divorci. Finalment no va ser cap de les dues, el marit va decidir que ella havia d'anar a viure a Palma amb ell i com que per tradició la dona ha d'acceptar la decisió del marit, ella va haver de migrar. Na Khadija no volia deixar Conakry perquè tenia la vida feta: tenia feina, la família, amics, casa i diners.

Na Khadija explica que va regularitzar la seva situació legal a través de la reagrupació familiar al 2011, sense cap tipus d'entrebanc burocràtic. Els primers mesos a Palma van ser molt complicats per ella però a poc a poc va aprendre castellà i trobà feina, tot i que no era del mateix prestigi social que a Conakry explica. Ha treballat com a netejadora i cambrera de pisos. Ha tingut dues filles amb el seu marit, les quals no pot dur de viatge a Conakry per por a que els hi practiquin la mutilació genital femenina. Té una altra filla a la ciutat de Conakry i està lluitant perquè no se li practiqui. Na Khadija explica que quan tenia 5 o 6 anys, li van practicar la mutilació genital, actualment està plantejant-se una reconstrucció del clítoris. Es considera activista pels drets de les dones i nines i ha muntat una fundació al seu país per conscienciar sobre les implicacions de la mutilació genital femenina i els matrimonis forçats infantils.

5.3.3. Diana, 31 - Colòmbia

Na Diana és una dona de 31 anys que va néixer a Armènia, una ciutat de Colòmbia, és testimoni de Jehovà i es considera de classe mitja. Relata que la seva família estava formada pel seu pare, la seva mare i el seu germà i vivien a un barri perillós de la ciutat. Va estudiar fins a sèptim curs. Explica que la separació dels seus pares en aquella època, va fer que perdés moltes classes, per això, finalment el seu germà i ella van deixar els estudis.

Na Diana va començar a treballar en prostitució als 18 anys, explica que ho va fer degut a la mala situació econòmica per la que passaven. El seu germà i sa mare també hi van treballar molt de temps. El seu pare era comercial però va morir.

En una època de la seva vida va exercir la prostitució a Bogotá -capital de Colòmbia- on després d'un temps, un dia va tenir problemes greus amb un client. L'home volia mantenir relacions sexuals sense preservatiu però ella es va negar. Ell insistia molt, es va posar molt agressiu, fins

al punt d'amençar-la en violar-la i matar-la. Els i les companyes de feina de na Diana, van intervenir i van treure a l'home del local. Les treballadores del club van aconsellar-li que marxés de la ciutat perquè aquest home formava part d'una banda criminal molt poderosa i segurament tornarien a buscar-la per matar-la. La mateixa nit, na Diana agafà un avió per tornar amb la seva família a Armènia.

Després d'un temps viatjà a Barcelona per treballar en prostitució. Explica que des de Colòmbia se li va oferir aquesta feina i ella va acceptar. Quan arribà a Barcelona les condicions no eren les mateixes que havien acordat al seu país i explica que es va trobar en una situació d'explotació laboral. Amb l'ajuda d'un client, finalment va aconseguir escapar d'aquesta xarxa de tracta i tornà a Armènia. L'home que va conèixer al club va donar-li diners, amb aquests intentà deixar la prostitució obrint un restaurant a la seva ciutat, que no va funcionar i finalment el va tancar.

Na Diana té dues filles amb dos homes diferents i actualment està casada amb el pare de la segona filla. Explica que el motiu pel qual ella ha fugit de Colòmbia cap a l'Estat espanyol és perquè el seu marit es va ficar en una banda criminal, va tenir problemes i membres d'aquesta banda el perseguien per matar-lo. Així que el marit de na Diana va escapar a Brasil. Com que ell ja no era a Armènia, na Diana va rebre amenaces per part de membres d'aquesta banda. Ella explica que la violència i la mort -referint-se a l'assassinat- són molt habituals a Colòmbia: als homes els solen matar i a les dones abans de matar-les les violen i després les esquarteren.

Vivint a Colòmbia patia per la seva vida i la de les seves filles, així que va deixar la filla petita a casa de l'àvia i l'avi patern i la gran a casa de la mare de na Diana i va marxar cap a Madrid. A Madrid hi viu el seu germà, qui va marxar del país d'origen per raons relacionades amb la orientació sexual. Ell és homosexual i patia molta discriminació a Colòmbia, va sol·licitar la protecció internacional i li van concedir l'Estatut de Refugiat. Ell va guiar-la quan arribà a Madrid però després na Diana va decidir anar a viure a Palma perquè li havien dit que hi havia molta feina en prostitució. Feia un mes que havia arribat a la nova ciutat i va començar el confinament. Es va assabentar d'un programa de protecció per a dones que treballen en prostitució i actualment està en aquest recurs. Les filles en teoria estan protegides de la banda però, tot i així, na Diana està preocupada per elles. Explica que les nines quasi no surten de casa per por. Està intentant portar-les a Palma, juntament amb el seu marit, però explica que és molt complicat.

5.3.4. Eva, 40 - Nigèria

N'Eva és una dona de 40 anys que va néixer a Ifon, una ciutat de Nigèria, i és de religió cristiana. Ella era la més petita dels seus germans i germanes. Quan tenia 8 anys es va mudar a casa de la seva tia a Ibadan, una ciutat més gran, per estudiar. Relata que ho va passar malament perquè enyorava molt a la família i amics. Tres anys després va tornar a Ifon. Explica que allà vivia bé i estudiava.

El somni de n'Eva era anar a la universitat i estudiar administració pública. Als 20 anys, quan feia un examen per aprovar les assignatures que li quedaven i entrar a la universitat, dos homes van entrar a l'aula per parlar amb ella. Es van presentar com a dos germans d'una coneguda de n'Eva i li van proposar d'anar a treballar a València. Li van explicar que una de les seves germanes tenia un supermercat allà i necessitava gent per treballar-hi. Ella els hi va demanar perquè no li han proposat a l'altra germana seva en lloc de a ella i van contestar que era molt desobedient, que no respectava a la família i per això no li volien dur. N'Eva sabia que en aquella època se'n portaven noies cap a Itàlia per a treballar en prostitució i per això, els hi va demanar si era aquest tipus de feina. Ells li van assegurar que no tenia res a veure. Si acceptava, com a condició havia de pagar totes les despeses del viatge una vegada arribés a l'Estat espanyol. N'Eva va acceptar i van començar a planificar el viatge.

El viatge començà amb un trajecte de Nigèria a Costa de Marfil en bus, allà hi anaven un total de quatre persones, quelcom la va sorprendre. Una d'elles era una altra al·lota de 17 anys, tres anys més jove que ella. També viatjava el germà d'aquesta jove i el conductor del bus. Quan arribaren a Costa de Marfil, n'Eva es va posar a estudiar francès per aconseguir el visat. Mes i mig després va agafar un avió fins a València. Una vegada a l'aeroport l'esperava la germana dels dos homes i van anar cap a la casa. Quan arribà allà va veure que hi havia més al·lotes joves, un total de vuit i totes eren de Nigèria. Una feia tres mesos que havia arribat, l'altra dos mesos, una altra dos anys, ... Els primers dies n'Eva estava allà sense fer res però veia que cada nit les joves sortien i no tornaven fins al matí. El cinquè dia va preguntar per quin motiu sortien cada nit i una d'elles li va contestar que treballaven en prostitució. Davant aquella resposta n'Eva es va quedar en xoc i va esperar que arribés la 'madame' per parlar amb ella. Aquesta li va dir que les companyes estaven en lo cert i que havia de prostituir-se fins a pagar el deute: un total de 40.000 dòlars. També havia de regir-se a les normes del club: no podia sortir sense el permís de la 'madame', havia de pagar el menjar entre totes i havia de donar tots el diners que

guanyava cada nit a la ‘madame’. N’Eva explica que no va tenir altre remei que acceptar-ho. Tres setmanes després arribà la jove de 17 anys amb la que va fer el trajecte en bus.

Eren un total de 10 dones joves a la casa i sortien a treballar cada nit davant el port de València. N’Eva relata que no podia fer res al respecte. No va informar a la seva família del trajecte migratori que anava a iniciar, explica que si ho hagués fet, no l’haguessin permès marxar de Nigèria. El dia que es va escapar de casa ho va fer deixant una nota. A València no coneixia a ningú, tampoc l’idioma, diu que era molt difícil sortir de la xarxa de prostitució.

Va treballar tres mesos amb la ‘madame’, fins que amb l’arribada de l’estiu, van enviar-la a ella i a un parell més a treballar a Màlaga, amb una altra ‘madame’ perquè allà hi havia molta feina. Les normes que havien de seguir a la nova casa eren les mateixes que a l’anterior. N’Eva estava cansada de treballar en prostitució i intentava conèixer gent allà perquè l’ajudés a escapar de la xarxa. Explica que un dia, la ‘madame’ de València va trucar-la perquè retornés a la ciutat i així ho va fer. N’Eva no sap com, però aquesta es va assabentar que intentava escapar, llavors un cop arribada a València, li va prendre el mòbil i tot el que tenia i li va dir que no podia tornar a Màlaga, que quedaria allà amb ella.

Un anys després de la seva arribada a l’Estat espanyol, al 2001, n’Eva va conèixer una noia que tenia família a Palma i li va oferir allotjament a la ciutat perquè escapés de la xarxa de València. Explica que en aquell moment no va ser possible deixar la prostitució perquè totes les noies que coneixia hi feien feina, tampoc tenia regularitzada la seva situació legal per anar a buscar feina en altres sectors. La companya treballava a un club de l’Arenal, una zona turística propera a Palma, així que n’Eva també hi va començar a fer feina. Tot i que explica que no era com a València, sinó que anava al club quan ella volia per guanyar diners per viure i després tornava a casa seva.

Hi va haver un dia que les seves companyes van anar a treballar al club però ella no, explica que aquella nit no li feina ganes i va quedar-se a casa. Al matí, les amigues la truquen i li diuen que són totes al calabós. Durant la nit havien tingut problemes dins un bus, amb una altra noia d’origen guineà però que tenia nacionalitat espanyola. Aquesta noia es va començar a discutir amb les companyes de n’Eva. Algú va trucar a la Guàrdia Civil i, finalment, a les vuit companyes les van deportar cap a Nigèria perquè no tenien regularitzada la seva situació legal. A partir d’aquest moment, n’Eva es va espantar molt i va deixar definitivament la prostitució.

Deixar la prostitució va tenir conseqüències. Com que no enviava diners a la ‘madame’ de València, aquesta i el seu germà van anar a buscar-la a Palma per obligar-la a treballar de nou.

Relata que li van pegar, li van fer de tot però ella es va negar a tornar a exercir i a pagar la quantitat de diners que li demanaven. Explica que ho ha passat molt malament en les seves mans. A més, n'Eva diu que abans d'aturar-se de pagar-li diners a la 'madame' ja l'hi havia donat un total de 10.000€. Anys després es va assabentar que el cost del seu viatge havia estat de 3.000€.

Poc després de deixar la prostitució va conèixer a un jove de Nigèria a Palma, ambdós eren de la mateixa ètnia. Ell havia aconseguit regularitzar la seva situació legal i estava treballant en el sector turístic. Es van casar, n'Eva va aconseguir un permís de treball i exercia de cambrera de pisos en un hotel a Mallorca. Finalment va aconseguir el seu NIE al 2004. Just després d'aconseguir la documentació va viatjar a Nigèria per visitar la seva família i mostrar-li la documentació espanyola. En el trajecte en avió va perdre o li van robar els documents, no sap què va passar. Poc després va demanar un visat, va tornar a l'Estat espanyol i va regularitzar la seva situació legal de nou.

N'Eva relata que no podria tornar a viure a Nigèria perquè les persones que la van enganyar amb la prostitució, la matarien i ni policies, ni jutges, ni ningú farien res per ella. En canvi explica que a l'Estat espanyol es sent segura perquè aquí si li fessin mal, les dones tenen més drets i estan més protegides. Quan viatja a Nigèria s'hi està poc temps perquè només està segura amb la seva família, diu que així, els homes de la xarxa no s'hi acosten. Hi ha moltes famílies que signen un contracte conscient de que les seves filles de 14, 15 o 16 anys, van a exercir prostitució a Itàlia o a l'Estat espanyol i si aquestes no paguen el deute, els homes de la xarxa maten a membres de la seva família. Aquest no fou el cas de n'Eva perquè la família no sabia res. Explica que si informa a la família d'haver treballat en prostitució i l'engany que va viure, els homes de la xarxa anirien a la presó però el seu pare la faria tornar a Nigèria. Per això, va decidir amagar-ho.

Al 2004 va perdre la feina com a cambrera de pisos. El noi amb el que vivia al pis la va convèncer per traficar droga de Nigèria a l'Estat espanyol, fent de 'mula' i guanyar diners. Va estar treballant d'això dos mesos i la tercera vegada que viatjava, la policia la va aplegar a l'aeroport. Va estar empresonada a Barcelona 7 anys, del 2006 al 2013. Quan complí la condemna intentà viure a Barcelona però no li anà bé. Així que, n'Eva estalvià un poc i al 2015 tornà a Mallorca. Després de més de 10 anys fora, es va alegrar perquè va veure que a Mallorca hi havia moltes organitzacions que ajudaven a les noies que exercien la prostitució i no veien alternatives a aquesta. Arribaven també més noies de Nigèria conscients de que treballarien en

prostitució. A partir del 2003 i 2004, a Nigèria tothom sabia que a l'Estat espanyol les noies hi anaven per fer treball sexual, ja no era cap secret.

A partir del 2015, n'Eva va treballar en una bugaderia a Palma fins que va venir la pandèmia. Explica que abans d'estar empresonada, a Mallorca havia viscut la majoria del temps sola a pisos, però quan va tornar ja no s'ho podia permetre per la pujada dels preus de l'habitatge i havia de compartir habitació. En el darrer pis on vivia va tenir problemes amb el propietari, que també residia allà. Va intentar abusar d'ella en varies ocasions i finalment ella va marxar. Va quedar al carrer i poc després, amb el confinament, van obrir més recursos i ara està residint temporalment a un centre de protecció per a dones. Explica que no es la primera vegada que ha estat en programes d'acollida de diferents organitzacions.

5.3.5. Natalia, 28 - Mèxic

Na Natalia és una dona trans de 28 anys que va néixer a Toluca, una ciutat de Mèxic, però diu que quasi no hi va viure. La major part de la seva infància, adolescència i joventut la va passar a Tenancingo, on vivia amb la seva mare i el seu padrastre. Es considera d'una família de classe mitja, va anar a la universitat per estudiar biologia molecular, tot i que no la va acabar. Als 22 anys va deixar de viure a casa dels seus pares i va mudar-se a Ciutat de Mèxic.

Explica que la seva infància va ser relativament tranquil·la perquè vivia i es relacionava com un nin, tot i que des dels quatre anys s'ha sentit nina. La transició la va iniciar als 23 anys quan va començar a viure sola a Ciutat de Mèxic. Va començar a vestir roba ajustada i a deixar-se els cabells llargs i més endavant va començar amb el maquillatge i el tractament hormonal. Des de que inicià la transició no va parar de patir discriminació a Mèxic. Pel que fa als espais públics, en aquest cas transport públic i carrer, ha estat assetjada i humiliada per homes en múltiples ocasions. En algun cas na Natalia va intentar denunciar l'agressió a la policia però no es va sentir escoltada i els agents li van treure importància. Destaca contradiccions a Mèxic perquè la llei protegeix els drets de les persones LGBTI i és de les més avançades del món explica. Quan na Natalia va voler canviar-se el nom, no va tenir cap problema, de fet, en mitja hora realitzà el tràmit. Però els drets de les persones trans no es respecten al carrer, ni per part de la policia ni de la ciutadania.

Pel que fa a la feina, poc després de mudar-se a la capital va obrir un negoci de venda de mascotes online. Al principi treballava sola però després va necessitar més personal i va contractar una altra. Na Natalia i ella tenien molt bona relació i explica que la va ajudar molt en la seva transició fins que aquella amiat es va acabar. Na Natalia es va sentir traïda per un

comentari masclista que la companya li va fer. Aquella mateixa nit na Natalia va intentar suïcidar-se, tot i que finalment es va salvar. Quan estava tirada al terra de casa seva mig inconscient, la companya, que tenia les claus de casa seva, va entrar i va emportar-se diners, ordinadors, animals, ... Tot el que li va robar sumava un cost de 5.000€ quelcom, segons na Natalia, són molts diners a Mèxic. Després d'aquest succés, na Natalia va decidir canviar de ciutat i mudar-se a Monterrey.

En aquella època tenia 24 anys i va començar a tenir depressió. Va aconseguir remuntar el negoci de mascotes, gràcies al suport d'una noia que va conèixer a Monterrey. La nova estructura de l'empresa implicava que na Natalia no havia de sortir a fer tantes entregues com a Ciutat de Mèxic. Relata que tenia diners però passava moltes hores a casa sola, va començar a acumular molt fems i convivia amb els seus animals: gossos, eriçons, rates, conills, ... Va començar a emmalaltir, va tenir sarna, polls, ... i la depressió anava empitjorant. Amb el pas del temps va adonar-se que necessitava revertir aquella situació. Per això, va decidir buscar feina per estar com assalariada a una empresa i quan la trobés, deixar el negoci. Explica que a partir d'aquell moment s'inicià una altra etapa dura en la seva vida. Relata que tot i tenir molt bon currículum les empreses no volien contractar-la per la seva condició sexual.

El fet de no sortir de casa implicava que na Natalia passés moltes hores a Internet. Un dia cercava sobre transfòbia a Mèxic i trobà la notícia de les manifestacions contra el bus de Hazte Oír a diverses ciutats de l'Estat espanyol. Aquella informació va portar-la a una notícia sobre una dona trans refugiada que havia patit una agressió a Madrid. Va buscar més informació i es va assessorar. D'aquesta manera va descobrir que podia sol·licitar protecció internacional per qüestions d'orientació sexual i identitat de gènere. No s'ho va pensar gaire, va comprar bitllets d'avió i viatjà fins a Madrid.

Arribà a Madrid a l'abril del 2017, acudí a entitats socials que acollien i assessoraven a persones que volen sol·licitar protecció internacional. Dues setmanes després van destinar-la a un recurs de Creu Roja a Barcelona. La cita per l'entrevista d'asil van donar-li al setembre de 2017. Van citar-la per una segona entrevista al setembre de 2018 a Madrid i a l'abril de 2019 van concedir-li l'Estatut de Refugiada.

Actualment viu al Prat de Llobregat i té una feina estable de mosso de magatzem. Explica que està molt a gust a l'empresa on treballa perquè la tracten molt bé i la respecten. Tot i que diu que no és la feina de la seva vida perquè li agradaria treballar del que ha estudiat. Pel que fa a la seva família, explica que el seu pare no li parla i que amb la seva mare té contacte però a dia

d'avui la segueix tractant com si fos un home, no ha acceptat la transició. Explica que sempre s'ha sentit sola i que degut a la sobreprotecció dels pares des de la infància no ha pogut desenvolupar habilitats socials. A dia d'avui segueix en depressió, sense sortir gaire de casa i degut als episodis de discriminació que va viure a Mèxic, no es pot relacionar amb homes perquè els hi té por.

5.3.6. Galia, 31 - campaments de refugiats sahrauís

Na Galia és una dona de 31 anys que va néixer als campaments de refugiats sahrauís a Tindouf (Algèria). Quan tenia dos anys, la seva família veia que no estava bé de salut perquè no creixia i sempre estava malalta. Per tradició, als nins i nines que estan malalts de petits els aïllen de la resta. Quelcom va suposar que na Galia no desenvolupés habilitats socials i tampoc parlés. Igualment, la família la portava a diferents metges dels campaments però no aconseguien saber què li passava.

Als 7 anys va tenir la oportunitat de viatjar a l'Estat espanyol amb el programa Vacances en Pau¹⁰ per fer-se revisions mèdiques. Tot i que no tenia l'edat suficient per a participar-hi, van aconseguir un passaport on posava que tenia 12 anys. Al juny de 1995 inicià el viatge. Passà l'estiu amb una parella de Barcelona que la va portar a diferents metges, finalment van saber que era celíaca i van recomanar-li seguir una dieta sense gluten i que quedés més temps a l'Estat espanyol per recuperar-se. Però aquesta parella no podia fer-se càrrec d'ella més temps, així que l'enviaren a la Casa d'Acollida de Malalts Sahrauís¹¹. Poc temps després d'arribar allà, la va acollir una altra parella. Aquesta li va fer passaport, targeta residencial, va començar a estudiar, a seguir una dieta i cada vegada estava millor. S'anava recuperant i adaptant a poc a poc i sentia que aquella parella era la seva família. Tot i així, seguia en contacte amb la família sahrauí que de tan en tan la visitaven.

Als 16 anys la seva mare biològica va decidir que na Galia anés als campaments per passar més temps amb la família, aprendre l'idioma, la religió i que ella li ensenyaria a ser una dona allà. Na Galia no volia marxa perquè havia escoltat un cas d'una noia que hi va anar i no va tornar a l'Estat espanyol. Però la família catalana no podia negar-se, així que arribaren a un acord i que

¹⁰ Vacances en Pau és un programa d'acollida d'infants sahrauís per part de famílies que viuen a l'Estat espanyol i passen junts i juntes els mesos d'estiu. Una vegada acaba l'estiu els infants tornen als campaments.

¹¹ La Casa d'Acollida de Malalts Sahrauís és un projecte de l'entitat Solidaris amb el Poble Sahrauí que va començar l'any 1981. L'objectiu del projecte és facilitar l'acollida de pacients sahrauís amb patologies complexes que viuen en els campaments de refugiats sahrauís a Tindouf i en els territoris del Sàhara Occidental, i no poden ser tractats pels hospitals dels respectius territoris i de la ciutat d'Alger.

na Galia passés dos mesos allà. Una vegada allà va conèixer a tota la família i foren uns mesos que li van agradar, explica. Quan faltava poc per marxar, la família li va prendre tota la documentació i li va cremar. Li van dir a na Galia que havia de quedar-se als campaments perquè allà era el seu lloc.

Na Galia va viure als campaments amb els avis, la seva tia i els seus germans. Explica que l'engany fou idea de la seva mare biològica, que vivia al País Basc. Durant els 10 anys que na Galia va viure a Barcelona, la seva mare biològica mai va demanar que visqués amb ella, considera que ja li anava bé que hi hagués una família espanyola fent-se càrrec d'ella.

Dues setmanes després del segrest per part de la família dels campaments, el seu pare adoptiu anà a buscar-la però la família biològica no li va permetre, li deien que el lloc de na Galia era als campaments. Ella no volia quedar allà, però no li va quedar altre remei i va adaptar-se com va poder. Explica que va deixar de menjar sense gluten perquè ja no li quedaven productes, va aprendre els 'deures' d'una dona, va haver d'aprendre l'Alcorà, etc. Va intentar estudiar infermeria però com que havia de traslladar-se de ciutat no li van permetre. Els homes l'assetjaven perquè com que era espanyola, es difonien rumors de que se n'anava amb molts homes. Durant dos anys va exercir de professora de castellà a dones però després li van prohibir perquè es difonien rumors de que tenia relacions amb molts homes. Una vegada, un cosí seu va voler casar-se amb ella i la família ho va intentar. Na Galia va parlar directament amb ell, li va dir que no volia casar-se i ho va entendre. Entre tots aquests successos, la família biològica seguia cercant formes per tornar-la a Barcelona, sense èxit.

Als 18 anys va conèixer un jove que havia estat vivint a l'Estat espanyol i tornà a viure als campaments per plaer. Explica que era l'única persona que l'entenia i mantenien una relació sentimental. Durant anys i d'amagades intentaven aconseguir un passaport fals per na Galia perquè viatgés de nou a l'Estat espanyol. A l'octubre de 2012, quan va tenir-ho tot organitzat, quedà amb un noi que la portaria a Algèria per acabar de tramitar la documentació. Na Galia passà tres dies amb quatre homes sola a una casa, tenia molta por però finalment no va passar res. Una vegada enllestit el passaport i el visat, viatjà fins Alacant. Una vegada allà va trobar-se amb el noi que va demanar-li per casar, treballava de taxista portant sahrauís que acabaven d'arribar. Ell li va aconsellar visitar a la seva mare biològica al País Basc, que li expliqués que l'enyorava, que volia estar amb ella i per aquesta raó havia escapat. Així ho va fer, passà una setmana amb ella fins que un dia trucà a la família biològica perquè l'anés a buscar i va fugir de la mare biològica. La mare la seguia trucant, un dia li va contestar i na Galia li va dir que ja

no podia fer res, que era lliure. Temps després la mare biològica la va visitar a Barcelona per parlar. Na Galia li va fer saber que no s'havia portat bé obligant-la a quedar-se als campaments, la mare biològica l'únic que li va dir és que aniria a l'infern. A partir del 2012 ha viscut a l'Estat espanyol i no ha tornat als campaments. En arribar, va haver de renovar tota la documentació.

6. Resultats

Una vegada coneguda la història de cadascuna de les protagonistes, s'exposen els resultats de la investigació relacionant els relats amb els conceptes clau en matèria de migracions forçades i gènere.

Tal i com diuen Domínguez i Contreras (2017), en lloc de posar el focus en la categorització de 'dona migrant i/o refugiada', es destaquen les trajectòries de vida de les protagonistes d'aquest treball. En el sentit que s'analitzen les violències, l'agència i les resistències que esdevenen durant tot el procés migratori. D'aquesta manera es configura un mapa més ampli i divers que va més enllà de conèixer el perquè migren sinó quins desafiaments es troben abans, durant i després del trajecte, així com la manera que hi fan front.

A partir de l'objectiu general plantejat (analitzar com influeix el gènere en dones de diferents països del món que viuen una migració forçada per raons de gènere) s'estructura aquest apartat en quatre seccions, en funció del procés migratori i dels objectius específics. Primer s'exposa la vida al lloc d'origen. En segon lloc, s'analitzen els motius de fugida i/o de no retorn al seu país. En tercer lloc, es posa el focus en el trajecte migratori i finalment, en la vida al país d'arribada/destí.

6.1. Vida al lloc d'origen

Per tal de respondre a la pregunta: quina era la vida en origen de les dones abans de marxar a un altre país? S'ha tenir en compte que les informants són dones que han nascut en països molts diferents els uns dels altres -Egipte, República de Guinea, Colòmbia, Nigèria, Mèxic i campaments de refugiats sahrauís (Algèria)-, per tant, la vida al lloc d'origen i les estructures socioculturals són diverses. Així com ho és també la percepció de la classe social a la que es pertany, l'accés a l'educació, el tipus de feina, religió, l'estructura familiar, les relacions comunitàries, entre d'altres. Malgrat aquesta diversitat, explicada en gran part a l'apartat anterior, s'hi troben punts en comú en totes les històries: la discriminació per raons de gènere, resultat d'estructures socials patriarcal. En aquest apartat s'expliquen amb més detall.

Quan es parla de gènere es fa referència a les pràctiques, actituds i comportaments que es consideren apropiades per una categoria sexual. Així doncs, recordem a Kergoat (2004, citat per Auclair, 2018), aquesta definició de gènere forma part de la perspectiva constructivista, és a dir, aquella visió que estudia la jerarquització i binarització de les relacions de gènere, on els homes es troben en situacions de privilegi i poder, en canvi les dones en situacions de submissió.

La discriminació per raons de gènere es pot donar en diferents àmbits de la vida de les dones: en la parella, familiar, laboral, comunitari, estatal, etc. Altrament, la discriminació pot ser resultat de la intersecció de diferents estructures de dominació. Així mateix, a part de la perspectiva constructivista del gènere, també s'aplica la perspectiva interseccional. La segona també s'emmarca dins el constructivisme social. Recordem a Auclair (2018) qui recorre al concepte d'interseccionalitat per analitzar les desigualtats socials que condicionen la vida de les dones que migren. Aquesta perspectiva defensa que les desigualtats socials es posen de manifest en la discriminació per raons de sexe, gènere, orientació sexual, ètnia i raça, edat, classe social i discapacitat; i permet entendre com s'articulen aquestes desigualtats en la vida de les persones. Per entendre-ho, és necessari tenir en compte -sobretot en el camp de les migracions i el gènere- els diferents sistemes de dominació: el patriarcat, el racisme, el classisme, l'edadisme i el capacitisme. Per tant, s'aplica la perspectiva interseccional en l'anàlisi dels resultats d'aquesta etnografia en les diferents parts de les trajectòries de vida de les dones. En concret en aquest apartat, en la vida en origen.

En el cas de na María, la discriminació que vivia a Egipte, que no és el motiu pel qual marxà, és de caire laboral, comunitari i estatal, per discriminació per la intersecció entre qüestions de gènere, ètniques i religioses.

“Tenemos un gran problema [a Egipte]. Estamos en un país musulmán, el gobierno y los puestos altos de poder son musulmanes. Los cristianos somos minoría, ¿sabes? Entonces tenemos problemas con... Muchas veces bombardean iglesias o te tratan mal. En la vida cotidiana la mujer no puede vestir bien. No puede vestir una camiseta como esta [assenyala la seva, és una camiseta mànega curta] porque los chicos musulmanes... ¿sabes? Esto [assenyala un mocador], hay que cubrirse la cabeza y cubrir todo el cuerpo, y cuando llevas puesto algo diferente en la ciudad, ellos te tratan diferente. Entonces, esto es muy malo. Las mujeres no tienen libertad para llevar puesto lo que ellas quieran. Incluso las chicas musulmanas, tienen que ponerse esto en la cara, el mismo problema que yo, cristiana. (...) Este es un problema que afecta a la mujer.” (María, 29 - Egipte)

“En una compañía o donde sea que trabajes, siempre al hombre le pagan más que a la mujer y hacemos lo mismo. Ellos dicen que el hombre tiene familia y ellos les pagan más por su familia y reciben más dinero. ¿Por qué? Nosotras también tenemos familia. No es lógico. (...) Este es un problema en general, no solo para las cristianas” (María, 29 - Egipte)

“Nosotros tenemos una sociedad machista. La mujer tiene que obedecer a su marido. (...) Tú no puedes decirle que no a tu marido, ¿sabes? Es una cosa estúpida, es una ley estúpida, viene del

Islam. La religión tiene reglas y una de ellas, la mujer tiene que decir que sí a todo lo que dice su marido. Es estúpido y esta ley está sobre nosotras también, pero nosotras somos cristianas, nosotras no obedecemos esta ley, ¿por qué? ¿por qué hacen esto? Es una de las cosas negativas de nuestro país. Pero hay poca, poca gente que cree en la igualdad y cree que los cristianos es gente como ellos, pero hay muy poca. La mayoría tienen “wash brain”, ¿sabes? Ellos son terroristas. Ellos quieren matarnos y cambiar nuestra religión y ya está. Ellos no nos quieren en el país y eso es muy malo, nosotros no tenemos libertad.” (María, 29 - Egipte)

En el cas de na Khadija, la discriminació que vivia a Conakry era a nivell, principalment, familiar i comunitari, relacionat amb el gènere amb el qual s’ha socialitzat. La seva capacitat de decisió en l’entorn familiar quedava molt reduïda pel fet de ser dona i filla de la segona esposa, quelcom repercutia en negatiu en la situació econòmica de la seva família i del seu matrimoni.

“Había la primera esposa y mi madre era la segunda. (...) Hicimos la reunión familiar, era ahí que tenía que dividir la herencia, todo lo que dejó mi padre. Pero como ya yo era una mujer y tampoco soy la mayor, no puedo opinar tanto porque las mujeres tenemos voz, pero no tanto. Son los hombres siempre que deciden y como mis hermanos son pequeños no podían enterarse de lo que estaba pasando y mi hermano mayor que tengo, es una persona, es como no es su problema estas cosas, ¿sabes? (...) Y dijeron: vale, vamos a compartir. Compartieron las habitaciones, un varón puede tener. No sé cómo se dice esto. Ahí las casas están construidas: una habitación, un salón. ¿vale? Un hombre puede heredar una habitación y un salón y las chicas heredan una habitación dos chicas. (...) Y dividieron así la concesión. Dos chicas una habitación. Los chicos, una habitación y un salón, ¿sabes? (...) Era así. Y lo hicieron todo. La casa del pueblo eso solamente heredó los hombres porque eran cinco. Las mujeres no hemos tenido nada que ver ahí, hemos tenido habitaciones, pero en la capital.” (Khadija, 42 - República de Guinea)

“Unos años después que falleció mi padre, vino mi cuñado para decir a mi familia si encuentra una persona que quiere casarse conmigo me pueden dar de matrimonio. Porque mi marido no quiere seguir conmigo. (...) Convocaron una reunión familiar para convocar a mi tío, mis primos, toda la familia y separarme con mi marido sin el consentimiento de mi marido ni de la mía. (...) Se acordaron entre el primo mayor de mi padre, mi cuñado, mi madrastra y mi hermana para finalizar mi matrimonio. (...) Ni mi madre, ni mi primo, ni mi tía ni yo. Ni él tampoco. Hasta hoy en día donde te estoy hablando nunca me dijo que no te amo, quiero separarme contigo.” (Khadija, 42 - República de Guinea)

En el relat, na Khadija fa molt èmfasi en les injustícies que van viure per culpa de les enveges en la poligàmia i en el poder que tenen els homes per decidir les qüestions familiars. Altrament, també posa èmfasi en la capacitat que va tenir la seva germana, sa mare i ella mateixa per subsistir malgrat aquestes discriminacions. En el relat de na Khadija es troba contínuament la capacitat d’agència i resistència enfront violències masclistes. Cal recordar la definició d’agència, segons Alkire (2008), és el valor intrínsec que es desplega en el moment d’actuar enfront al plantejament d’un o múltiples objectius on hi ha un poder efectiu per aconseguir-los. A més, es relaciona amb la capacitat i disposició per actuar en funció dels propòsits individuals i col·lectius. Domínguez i Contreras (2017) assenyalen que per tal de pensar l’agència, és

rellevant tenir en compte les estratègies de resistència que es plantegen a nivell estructural. Es fa front a les estructures de poder quan es produeix resistència contra la repressió i submissió transformant el propi habitus. Altrament, Mahmood (2008) defensa que la resistència no sempre implica subvertir les normes, sinó que es poden habitar d'altres formes. Igualment, l'agència s'entén com un procés de deliberació conscient on les dones volen aconseguir els seus objectius i es situen com a subjectes de canvi i transformació (Domínguez i Contreras, 2017). En aquest sentit, na Khadija exposa múltiples episodis vitals on és molt clara la capacitat d'agència i resistència. En aquest cas, un dels seus objectius era que els seus germans i germanes, així com ella mateixa, poguessin acabar els estudis, independentment del sexe de cadascú i de les discriminacions viscudes.

“Tenía que terminar mis estudios era esto en honor de mi padre que le prometí, como él quería esto, yo tenía que hacerlo y lo conseguí. Seguí mis estudios hasta que los terminé, mis hermanos siguieron estudiando donde mis padres los dejaron porque yo estaba en el mercadillo con mi hermana, con mi madre porque estábamos ahí vendiendo cosas ahorrando dinero para pagar el cole, comida, ropa, todo lo que necesitamos. Nunca nos ha faltado nada, nada.” (Khadija, 42 - República de Guinea)

“Yo cuando estudiaba, Catalina, siempre me peleaba con los hombres. Yo si estaba en los cinco primeros, siempre tengo que estar dentro de los cinco primeros de mi clase. Entonces, siempre me peleé con los hombres. Siempre he dicho que un hombre no vale más que una mujer. Lo tenía claro desde que era muy pequeña. Porque yo estaba ahí lo sacaba todo, toda mi fuerza, todo lo que podía para igualar a los hombres. Siempre. Yo no había visto una excusa que un chico tenga 10 en matemáticas que una chica tenga un 5, ¿por qué si el chico tiene la misma carrera que tú? ¿por qué tú no puedes sacar 10? Entonces, todos los amigos que tengo siempre me dicen: todavía eres la guerrera que siempre hemos conocido.” (Khadija, 42 - República de Guinea)

En el cas de na Diana, la discriminació per raons de gènere s'emmarca en una situació econòmica precària: malgrat que intenta deixar de treballar en prostitució, es veu obligada a exercir-la per fer front el més aviat possible als deutes que té. Són unes circumstàncies socioeconòmiques transgeneracionals, que passen de la mare de na Diana, a ella mateixa i al seu germà: totes tres han treballat en prostitució. Dins aquest espai laboral, va patir una situació de violència, fins al punt que la seva vida corria perill i va haver d'escapar de Bogotá. En aquest sentit, segons la categorització de la mobilitat humana de CEAR (2020), na Diana hauria viscut un desplaçament forçat dins les fronteres del seu propi país.

“Tuve mi negocio, tuve un restaurante, todo, pero pues no me funcionó y seguí trabajando en esto [en prostitución] que es un poquito difícil todo, pero se gana la plata más ligera ¿me entiendes? Se gana de modo más fácil todo, pero entonces es un poquito complicado y no es que, la verdad no es que me guste hacerlo. Lo hago por necesidad [pausa]. Sí.” (Diana, 31 - Colombia)

“En parte es que donde yo no puedo ir es a Bogotá por lo que me pasó ahí. Un tipo que no, un tipo que quería, pretendía que yo me acostara con él, pero sin preservativo. Entonces, yo no, yo le dije: no, así no podemos. Entonces no, yo le dije: salgámonos. Que no, que yo le estoy pagando, a mí me

tienes que atender, que no sé qué que no sé cuántas y me tienes que atender y si no pues voy a colocar la queja. Y yo: pues coloque la queja, ponga la queja. Y él tipo enfurecido, enfurecido y me dijo: esto no se queda así. Entonces yo hablé con los dueños todo, y él también habló. En teoría se puso todo que el tipo me iba a tirar [significa: tenir relacions sexuals] a mí, bueno, en el negocio, todo me iba a tirar y yo cogí una botella y yo dije: Dios mío la hora que este tipo me venga a tirarme a mí acá y yo cogí una botella. A él lo cogieron y lo sacaron y entonces, pero ya lo conocían porque era un tipo, era una banda (...) allá en Colombia en la capital. Entonces, lo sacaron y a mí me hablaron y me dijeron: mira, estos es una banda muy peligrosa, no sé qué. Entonces, tú te tienes que ir porque él me dijo. Antes de lo que pasó él me amenazó porque cuando lo cogieron, él me amenazó y me dijo: tú de aquí no sales viva, tú de aquí no sales viva, que no sé qué... Y entonces yo me quedé asustada. Lo sacaron a él y los dueños me dijeron: vete antes de que vuelva porque mínimo va a volver. Entonces, yo cogí mis maletas y empaqué todo y me salí de ahí, me fui y estaban súper pendientes de que no hubiera pues así algo extraño. Cogí un taxi y me fui al terminal y dije: me voy a mi casa. Ahí es donde no puedo yo la verdad no puedo volver a trabajar allí no. (...) Después de que pasó todo esto ya no pude volver más allá. Porque ya me daba temor volver por algo que imagínate, ¿no? No, no, me daba miedo.” (Diana, 31 - Colòmbia)

En el relat de na Diana es veu també la capacitat d'agència i resistència: fer front a situacions de desigualtat i violència per discriminació per raons de gènere i classe social. Na Diana intenta defensar-se per evitar la violència i, finalment, escapa per sobreviure. Tot i que, insisteix que no pot tornar de cap manera a Bogotá.

Així doncs, la discriminació per raons de gènere es pot trobar en diferents àmbits de la vida de les dones: familiar, laboral, comunitari i estatal. A més, les discriminacions són resultat de la intersecció amb altres desigualtats socials més enllà del gènere. En el cas de na María, la discriminació es troba sustentada per sistemes de dominació patriarcals i racistes dins l'àmbit laboral, comunitari i estatal; en el cas de na Khadija, fa front al sistema patriarcal dins l'àmbit familiar i comunitari i, na Diana, fa front a un sistema patriarcal i classista en l'àmbit laboral i comunitari.

6.2. Motius de fugida i/o no retorn

Des d'un principi, la investigació s'havia plantejat de forma lineal: el motiu pel qual les dones fugien del lloc d'origen, esdevé allà mateix. Emperò la realitat no sempre és aquesta. El resultat d'aquesta investigació és que algunes de les informants van marxar del seu país per successos que van esdevenir allà, però d'altres tenen històries més complexes. Així doncs, en aquest apartat es pretén respondre a la pregunta: quines circumstàncies han viscut o viuen les dones per haver d'escapar del seu lloc d'origen i/o no poder-hi tornar?

Abans de començar l'anàlisi dels motius que té cadascuna d'elles, cal recordar que, segons CEAR-Euskadi (2009) la persecució per raons de gènere inclou: la persecució basada en el gènere i la diferenciació de formes de persecució i de càstigs en funció del gènere. En la primera s'entén que la persecució no s'hagués donat si no fos d'aquell sexe determinat i, en la segona,

la persecució sí que s'hagués donat però el tipus de persecució i càstig depèn del sexe al que pertanyi la persona. Quan es parla de persecució també s'ha de tenir en compte que, segons ACNUR (2018), aquesta pot venir per part de diferents agents: estatals o no estatals, família o altres membres de la societat. Abans de començar l'anàlisi dels motius de fugida i/o no retorn, es fa un repàs dels motius pels quals les dones poden ser refugiades per raons de gènere segons ACNUR (2018): mutilació genital femenina, negació a acatar normes socials, víctimes de crims d'honor, orientació sexual, matrimoni forçat o precoç, tracta amb fins d'explotació sexual, violència sexual en conflictes armats, violència familiar i/o planificació familiar forçada. A més, no totes les persones que han viscut aquestes experiències podran ser reconegudes com refugiades, el seu país no ha de voler o poder donar-les protecció.

Tot i que la definició de persona refugiada per raons de gènere i els diferents motius per l'assignació de l'Estatut de Refugiat, amb base a la Convenció de Ginebra de 1951 i les posteriors directrius, és quelcom que es té en compte en aquesta investigació. Emperò, l'anàlisi antropològic de les migracions forçades per raons de gènere va més enllà de les categories legals. En relació a la feminització de les migracions, es tenen en compte les transformacions sistèmiques i, per això, en aquesta etnografia es considera el gènere com un element central en la migració i s'analitza amb altres factors que incideixen en aquest procés.

En aquest apartat és rellevant tenir en compte el concepte de contínuum de violències. Recordem que segons Auclair (2018) les diferents expressions de la violència no són ni estàtiques ni exclusives, i aplica el concepte de contínuum: en lloc de posar el focus en una forma de violència, el contínuum es centra en les manifestacions diverses de la violència i en la inscripció multiforme de cada una d'elles en allò social. Auclair (2018) proposa diferents tipus de violències de gènere que no són jerarquitzaes, sinó contemplades com diferents aspectes d'una realitat exposada per diferents desigualtats socials. Aquestes són les violències simbòliques, culturals, estructurals, institucionals, discriminacions, assetjament, psicològiques, intrafamiliars, físiques, sexuals i feminicidi.

Així doncs, una vegada que es té en compte la persecució per raons de gènere, la interseccionalitat, el contínuum de violències, la capacitat d'agència i resistències s'exposen els resultats dels motius de fugida i/o no retorn al lloc d'origen de les dones que han explicat la seva trajectòria de vida.

El motiu de fugida d'Egipte de na Maria té a veure amb la discriminació per raons de gènere, ètnics i religiosos. Més enllà de l'àmbit laboral, comunitari i estatal, explicat al subapartat

anterior, la família de na María va viure el segrest de la seva germana petita per part d'un home musulmà. Aquest succés, juntament amb l'embaràs de na María, va fer que ella hagués d'escapar del seu país.

“El problema es que esos chicos son muy malos, ellos quieren forzarte a ser musulmana y nosotras no queremos ser musulmanas, yo quiero ser cristiana. (...) Ellos la forzaron [a la germana petita de na María]. Fuimos a la policía e hicimos todo, pero nada pasó porque él es musulmán. (...) La policía no se involucra en este tipo de problemas. Si es entre musulmanes y cristianos, ellos no hacen nada.” (María, 29 - Egipte)

“Ella se casó con el chico y, por ley, no la podemos traer de vuelta. (...) Muchas familias cristianas tienen este problema. Nosotros dijimos en los medios, pero los medios tampoco nos querían, porque ellos son musulmanes, ¿sabes? Ellos no quieren decirnos porqué. Esa religión es terrorismo. Esa religión es pacífica... No, esa religión no es pacífica. Tú no puedes forzar a un hombre a casarse con una mujer, pero puedes forzar a una mujer a casarse con un hombre. Es una sociedad machista. Si tú eres un hombre tu vida es mucho más fácil.” (María, 29 - Egipte)

“Mis padres intentaron traer a mi hermana de vuelta. Ellos dijeron que no y nos dijeron que, si queríamos a nuestra hermana, no intentemos traerla de vuelta que él la mataría. Mi padre, por supuesto, intenta traer a mi hermana de vuelta. Entonces, es duro.” (María, 29 - Egipte)

“Cuando este hombre supo que yo estaba embarazada, que yo tendría una niña. Él me llamó y me dijo: si llamas a tu hermana otra vez, mataré a tu bebé. Entonces escapé. Tomé la decisión y me fui a cualquier país, donde sea. (...) Solo tomé el visado y me fui a cualquier país donde pudiera encontrar mi libertad y algo de futuro para la niña” (María, 29 - Egipte)

Així doncs, na María es veu en un entramat de violències masclistes a l'àmbit comunitari que afecta al familiar, amb la intersecció de les desigualtats socials ocasionades pel sistema patriarcal i racista. L'estratègia de resistència de na María fou escapar perquè la seva filla no patís el mateix que va patir la seva germana o inclús la mort, intentant trencar la cadena de violències històriques i transgeneracionals, alliberant a la seva filla d'aquests riscos. Aquesta és una afirmació que coincideix amb Barja (2019), l'aspiració a trobar espais lliures d'aquestes violències és un dels sostens principals per decidir prendre el risc i migrar.

Els motius de fugida i no retorn a la República de Guinea de na Khadija tenen a veure amb la discriminació per raons de gènere dins la família i en l'àmbit comunitari. El continuïum de violències és molt evident en la seva història, per tant, en el seu cas es parlarà de motius, en plural. El motiu que fa marxar a na Khadija de Conakry té a veure amb la pressió social que va rebre, sobretot per part de la seva mare, per casar-se. Finalment va cedir, es va casar i, llavors, va haver d'anar a viure a l'Estat espanyol per voluntat del seu marit que vivia allà.

“Terminé mis estudios, tuve un trabajo, seguí trabajando, todavía soltera, divorciada. (...) Entonces casarme era en el último plan que tenía. Mi primer plan era hacerme autónoma. Hacerme todo, no depender de nadie. (...) Yo de mi trabajo al mercadillo, del mercadillo en casa ayudando todo estaba ahí, era mi vida. Seguí así, terminé mis estudios, tuve la suerte de tener trabajo. Es cuando empecé a trabajar que conocí a mi marido. (...) Nos conocimos y se enamoró de mí, quería casarse conmigo.”

(...) Yo siempre ponía excusas, me falta esto, me falta esto. Mi madre empezó a presionarme, ¿por qué? Porque en estos países una mujer es mujer cuando tienes marido, casa e hijos, eres completa. (...) Aunque estás muy rica y tienes todo, estudios y riqueza, si no tienes un marido, no tienes hogar, no vales nada, ¿vale? Y como mi madre veía que estaba creciendo cada vez que me estaba haciendo un poco mayor en edad de verme soltera (...) Empezó ahí y hasta que me presionó mucho porque ya había rechazado un montón de gente y él estaba ahí. Esta vez también me presionó, pero, como creyente que soy, dijimos: cuando llega el momento llega el momento, aunque no quieres, cuando Dios decida algo ya se hace. (...) Digo: vale, lo voy a aceptar. Pero no que no lo amaba, pero tampoco no lo amaba, ¿sabes? (...) Y me casé con él, pero él estaba viviendo aquí [a Palma] y tiene papeles. (...) Luego volvió y se fue a sus vacaciones y se quedó aquí sin volver.” (Khadija, 42 - República de Guinea)

Així mateix, després de casar-se, el marit de na Khadija va estar cinc anys que no anava a Conakry. Ella li insistia en que anés a viure allà però ell no tornava. Per tant, na Khadija va decidir que volia divorciar-se i cercar una altra persona amb qui casar-se i tenir fills/es.

“Convoqué una reunión familiar para hablar con toda la familia y digo: yo no puedo seguir con este matrimonio porque me casé para vivir con mi marido, no para estar alejada de mi marido. Yo le digo: este matrimonio no tiene sentido, yo no puedo vivir con él, prefiero sepárame y seguir mi vida, buscarme otro hombre con quien me voy a casar. Mi familia... Porque una mujer tú no puedes decidir así, tendrá que informar a la familia y todo eso. La tradición, el respeto de los mayores que toman decisiones, si van a intervenir o no. El matrimonio es muy complejo ahí, es cosa de los mayores que manejan todo, ¿sabes? Entonces, lo llamé para decirle mira, he tomado una decisión, ya que hace tiempo que no estás, yo no puedo seguir con esta vida. (...) Él dijo: no, no podemos separarnos. Yo dije: si, vamos a separarnos, o vienes a vivir conmigo, o me llevas a vivir contigo o nos separamos, ¿vale? (...) Él empezó a llamar a la familia que yo le he pedido el divorcio... Y la familia le dijo: es verdad, que ella tiene su razón, no la podemos obligar tanto porque hace años que ella está ahí, ella está en su razón, tú búscate una manera a ver si eres tú que va a venir u otro. (...) Entonces, yo tenía un argumento muy válido que he podido convencer a toda la familia para apoyarme. (...) Él decidió hacerme la reagrupación, me mandó los papeles. (...) Entré en la embajada porque era la reagrupación, todos los papeles estaba en orden, tuvo mi visado, me compró el billete y vine aquí en 2011. (...) No me planteé para venir, no era lo fundamental que quería. Pero como él tomó la decisión que no quería volver ahí para quedarse y tampoco no quiere divorciar, su solución era de traerme. Y como él ya se puso a traerme yo no puedo decir no, aunque yo diga no, la familia no me puede apoyar porque dice: tu marido es tu marido es él que decide donde quiere vivir.” (Khadija, 42 - República de Guinea)

“No era una persona que tenía la opción de migrarme, no. Porque nunca me ha gustado la inmigración ¿por qué? Porque como ya tenía amigos, como yo estaba estudiando tenía amigos que han salido para ir aquí en Bélgica, en Francia, ... Me contaban como era la vida de aquí y yo sabía la vida que tenían ahí entonces, no tenía esta ambición de dejar toda esta vida lujosa que tenía para dejar todo y empezar de cero.” (Khadija, 42 - República de Guinea)

La construcció social del que s'entén que ha de ser una dona a Conakry -influïda en aquest cas per la religió musulmana- juntament amb la pressió de la seva mare i altra gent propera a ella, va fer que na Khadija cedís i es casés. A partir d'aquí, a través del poder de decisió de la família en el matrimoni -que recau en els homes més grans de la família, mentrestant les dones es troben una situació de submissió- juntament amb la voluntat del marit, van obligar a na Khadija a

abandonar la República de Guinea i traslladar-se a viure a l'Estat espanyol amb el seu marit. Malgrat ella hagués evitat durant molts anys casar-se i no voler migrar perquè estava satisfeta amb la seva vida, no va poder desfer-se del contínuum de violències masclistes i relacions de poder patriarcal.

Una altre motiu pel qual na Khadija actualment no pot tornar al seu país és perquè ella és una dona amb la mutilació genital femenina feta i pateix perquè li practiquin a les seves filles si torna.

“Yo soy una mujer con mutilación genital femenina hecha. (...) Tenía 5/6 años, era muy pequeña (...) A mí me mutilaron sin que mi madre sepa que iban a llevarme a mutilar. Es decirte, no tienes que buscar consentimiento de nadie. Por ejemplo, tú y yo somos vecinos y nos llevamos bien, puedes robar mi hija, llevarla a mutilar y decir, mira: he mutilado a tu hija, ya está.” (Khadija, 42 - República de Guinea)

“Hoy en día yo tengo dos niñas aquí que están en riesgo de ser mutiladas porque yo no puedo viajar a mi país con estas niñas porque cuando voy las pueden mutilar. Y tengo otra niña que está ahí y estoy luchando bastante para que no sea mutilada y no consigo traer esta niña.” (Khadija, 42 - República de Guinea)

En aquest cas, la violència s'exerceix sobre els cossos de les dones: la mutilació genital femenina, pràctica que té a veure amb els factors socioculturals patriarcal i és considerada una violació dels drets humans de dones i nines. Aquesta pràctica violenta, tal i com explica na Khadija, s'exerceix en l'àmbit familiar i comunitari. A més, condiciona la salut i l'activitat sexual de les dones de per vida. En aquest sentit, no tornar a la República de Guinea per evitar la MGF és una estratègia de resistència.

El motiu de fugida de Colòmbia de na Diana té a veure amb la persecució per amenaces a la seva integritat física per part d'una banda criminal. A més de la diferenciació del càstig que rep la persona en funció del gènere que en el cas de les dones s'exerceix amb més violència.

“Mi marido tuvo un problema en Colombia. Mi marido se apuró a una banda por desgracia. Entonces, ellos cayeron presos, todos cayeron presos. Entonces a mi marido le tocó salir de allí. Él ahorita se encuentra en el Brasil. Entonces igual yo por ese lado también tuve temor de estar allí en Armenia. Él me dijo: Diana es mejor que también se vaya usted no esté allí y esto. (...) Como que lo estaban rondando a mi marido por la casa de él y todo. Entonces él por eso salió. Más que todo por esto. Entonces también igual le tocan donde más le duele, sea su mujer o su hija, su familia. Mi niña está con la mamá de él y mi hija la más grande está con mi mamá.” (Diana, 31 - Colòmbia)

“Ellos les pagan a otras personas de otros barrios que igual son muy peligrosos. Y nosotras sí nos dimos cuenta por ahí por ese lado que estaban averiguando con una gente de un barrio muy peligroso allá, es súper peligroso. Nosotras escuchamos que iban por ese sitio preguntando cosas” (Diana, 31 - Colòmbia)

“Mi esposo ya se había ido para Brasil y no tenían con quien cogerla sino con nosotras. (...) Me dejaban papeles debajo de la puerta, decían que, si no me iba, que me iban a matar a mis hijas y a mí.” (Diana, 31 - Colòmbia)

“En ocasiones violan a las mujeres y las descuartizan. A los hombres los matan y ya.” (Diana, 31 - Colòmbia)

Així doncs, na Diana es veu en una situació de violència que també té la implicació de gènere pel que fa al tipus de càstig. En el cas de les dones també s'exerceix la violència sexual i l'assassinat, amb l'agreujant de la possibilitat de ser esquarterada posteriorment. En la qüestió de l'esquarterament, s'ha de tenir en compte l'increment del dolor que suposaria també per a la família. Una vegada dit això, en la trajectòria de vida de na Diana, es veu la capacitat d'agència d'una de les protagonistes i l'estratègia de resistència que és entregar les filles a les àvies -a més, procurar que surtin de casa el mínim possible per evitar agressions- i marxar a un altre país per evitar que la violen i l'assassinin.

El motiu de sortida i no retorn de Nigèria de n'Eva té a veure amb la tracta amb fins d'explotació sexual. El seu procés migratori és una mica diferent del de la resta perquè el motiu de sortida està basant en l'engany. El motiu en sí pel qual no pot tornar a Nigèria està construït en un camp social transnacional perquè s'està parlant d'una xarxa de tracta de persones que travessa les fronteres dels estats.

Primer s'explica com n'Eva va caure en aquesta xarxa de tracta. Es veuen les primeres violències i com n'Eva resisteix a aquestes amb la finalitat de sobreviure.

“Estaba empezando el examen en el aula, han venido dos personas (...) hablan conmigo de venir a España. Pero en la realidad estas personas... Las conozco, pero según ellos, tenían una hermana que yo casi no la conozco. (...) Los dos chicos son hermanos de la chica, no la conozco, sino que conozco otra chica que es de mi edad y es su familia que estudiamos juntas. (...) Y yo cuando me hablaron de venir a España, después del examen, yo les digo: mira, ¿por qué no traes tu hermana que es igual que mi edad? Y ellos me dijeron: no, porque es muy desobediente, tiene muchos novios, no respeta a la familia. Pero como ella es muy desobediente han pensado en mí, en ayudarme a venir. (...) Le pregunte, porque claro nosotros sabemos que, en esa época en mi ciudad, llevan gente a Italia para hacer prostitución, ¿sabes? Pero en España nunca lo supimos. (...) Yo les pregunto por eso: ¿qué voy a hacer en España? Espero que no es prostitución. Y ellos me dijeron: no, no es prostitución, sino que su hermana tiene una tienda muy grande de supermercado y necesita una mano (...) Esa fue la oferta que me hicieron en esa época. Pero en condición que cuando llego aquí tengo que pagar todos los gastos que ellos han gastado, trabajando y devolviendo de mi salario a la chica. (...) Entonces, esto lo acepto sin duda y de allí empezamos a planear el viaje.” (Eva, 40 - Nigèria)

Una vegada va acceptar la proposta, viatjà fins a València on la va recollir la noia que li havien dit els dos homes. En arribar a la casa, trobà a vuit noies més, totes de Nigèria i que havien arribat en diferents períodes de temps. N'Eva explica que:

“A los cinco días yo vi que cada noche salen y vienen a la mañana temprano y yo he preguntado a una que habla el mismo idioma que yo y yo le digo: ¿pero por qué salís por la noche? (...) Me dice: no es que salimos a hacer prostitución. Y yo digo: no, imposible que yo no he venido a eso, que yo he venido a trabajar. Y la chica me dijo: eso es mentira, es la misma cosa que nos dijeron a todas. Entonces me callé hasta que vino la chica, la ‘madame’. Y yo estuve hablando con ella. Entonces fue cuando me explicó que tengo trabajar en prostitución, tengo que pagarle 40.000 dólares, todo, todo, todo que no podemos salir de casa, no podemos ninguna salir sin su permiso y tenemos que pagar las comidas cada semana entre todas, donar un dinero, un dineral, solamente compran lo que le da la gana y esto. Entonces no tuve otra opción y tuve que aceptarlo porque claro, no conocía el idioma, ni conocía a nadie en España.” (Eva, 40 - Nigèria)

“Ahí empezamos a salir. Todo el dinero que tenemos por las noches, lo damos a ella y lo vamos apuntando cada día lo que trajimos. Pero yo no aguantaba eso porque claro, mi familia no puede saber que yo estoy aquí haciendo eso (...) yo no podía decir porque cuando me propusieron el viaje no he dicho nada a mi familia. No le conté nada porque no me van a permitir salir. Entonces para que yo pueda venir a España lo he hecho como secreto. El día que yo salí dejando nota a mi familia sola. (...) Me escapé de casa.” (Eva, 40 - Nigèria)

Un altre succés en la història de n'Eva que demostra el poder de la xarxa de tracta amb fins d'exploació sexual és el següent.

“Luego nos han dicho que venía verano que hay más dinero en Málaga, ¿me entiendes? Nos ha mandado 3 de nosotras a una chica de Málaga que es ‘madame’ de otras chicas (...) y también estuvimos yendo a trabajar en la calle pagando dinero cada noche a su amiga y su amiga le mandaba el dinero. (...) Yo no quería trabajar más en la calle. Yo buscando a gente que puedo conocer para escaparme de su mano, ¿sabes? Entonces, yo no sé cómo ella se ha enterado. (...) Ella me llamó, me dice: tienes que venir a Valencia, quiero hablar contigo, tengo algo que te he traído de Nigeria y eso. Entonces, (...) yo me fui confiando (...) cuando llegué me dice, no... Me quitó el móvil, me quitó todo lo que tenía que yo no puedo volver a Málaga, que tengo que estar con ella (...) Entonces, claro, no tenía otra opción, me quedé otros 3 meses con ella, yendo a la calle todos los días.” (Eva, 40 - Nigèria)

“Hasta que conozco a una chica que me dice: mira, tengo familia en Palma de Mallorca. Si quieres escaparte puedo darte contacto de mi familia y tú te vas. Ahí fue como he venido el año 2001 porque llegué a España en el año 2000. En el 2001 he venido a Palma.” (Eva, 40 - Nigèria)

N'Eva aconsegueix escapar d'aquesta xarxa, tot i que més endavant també viu episodis violents amb ells. Per comprendre la dimensió de l'exercici del poder i violències de la xarxa cap a les dones, n'Eva explica que:

“Toda la deuda, tiene que cumplirlo y a veces cometen muchísimos abusos porque claro, he visto chicas que han traído en esta época que tienen 14, 15 años y son vírgenes. Entonces, son vírgenes de Nigeria y entonces al llegar aquí hay que montarle un chico negro, tres o cuatro a la vez que la desvirguen, antes de empezar a trabajar, ¿me entiendes? Entonces, hay muchas chicas que lo pasan mal, que lo pasan fatal y mira.” (Eva, 40 - Nigèria)

En aquest sentit, quan es demana a n'Eva quines implicacions tenen tots aquests esdeveniments a Nigèria, explica que:

“A mí me pueden hacer daño en Nigeria, pero a mi familia no lo pueden tocar. (...) Si yo les decía a mis papás que me habían traído para hacer prostitución, ellos estarían en un problema muy grande en Nigeria también, su familia. (...) Mi padre era capaz de ir a la... van a la cárcel por esto y dice: que me tienen que devolver para él si él lo hubiera sabido. Entonces, tuve que mentir a toda mi familia hasta hoy, que nunca he trabajado de prostitución y han conocido lo de camarera de piso que yo le mandaba fotos y todo esto.” (Eva, 40 - Nigèria)

“[Tornar a viure a Nigèria] es muy peligroso para mí. Es más fácil para ellos [els de la xarxa de tracta] buscarme y hacer cualquier cosa conmigo. (...) En el caso que yo ahora vivo en Nigeria, cualquier tiempo puede venir, hoy, mañana y decirme: por no pagarnos el dinero que nos debes mira... Pistola o lo que sea... ¿Me entiendes? Una tortura que lleva a muerte seguro.” (Eva, 40 - Nigèria)

El contínuum de violències que viu n'Eva pel fet de ser dona és molt agressiu, continuat en el temps i reproduït en diferents espais. La violència sexual forma part del seu dia a dia, així com abusos de poder per part de la 'madame' i l'organització de la mateixa xarxa. Efectivament, en la trajectòria de vida de n'Eva hi ha violències masclistes que es desenvolupen en un camp social transnacional. A l'Estat espanyol, la discriminació per motius de gènere també es dona per classe social perquè ella no té cap recurs on aferrar-se. Per tant, hi ha una interseccionalitat de discriminacions. En aquest sentit, tal i com explica, l'única sortida que li quedava era aguantar, és a dir, resisteix conscientment per sobreviure a la violència. Més endavant, quan comença a conèixer un poc més la zona on es troba, a través de la capacitat d'agència aconsegueix assolir el seu objectiu i escapar de la xarxa. L'estratègia de resistència utilitzada és contactar amb una persona que li dona alternatives a viure a la casa de València i haver d'assumir les condicions. Totes aquestes violències i abusos tenen unes conseqüències transnacional en origen per n'Eva perquè no pot tornar a viure a Nigèria perquè la seva vida correria perill. La persecució en origen és molt clara: ser dona. Tampoc pot cercar justícia allà i contar la veritat a la seva família perquè la conseqüència seria, fer-la tornar a viure a Nigèria i potser igualment hi hauria represàlies per part de la xarxa.

El motiu de fugida de Mèxic de na Natalia té a veure amb la persecució per qüestions d'identitat de gènere. Des de que na Natalia inicia la transició, el contínuum de violències és constant i, efectivament, en molts àmbits: familiar, laboral i comunitari.

“Por el tema de la violencia en mi país que sufrí que fueron unos episodios que, si bien no fueron demasiado graves, eran constantes. O sea, un acoso diario en el cual no podía ni salir de mi casa por el temor a que algo me pudiera pasar o que algún hombre se quisiera propasar o discriminación por parte de la población en general.” (Natalia, 28 - Mèxic)

“Entonces, el tema del acoso sexual sí que empezó cuando yo empecé la transición porque antes yo, digamos que era un chico, por así decirlo que era bastante promedio para la normativa social pues nunca sufrí un acoso por mi identidad de género ni nada. (...) Hasta que empecé con la transición social, con lo que es el cambio de ropa, el cambio de corte de pelo, ... (...) Fue a los 23

años cuando empecé. A ver, yo soy una persona que tiene rasgos un poco toscos, demasiado masculinos. Entonces sobre todo al principio de la transición era muy evidente que yo era una persona que no era de acorde a mi género biológico. (...) La gente te empieza a atacar por eso porque te llaman como travesti, o sea, no saben lo que es una persona trans, ni una persona queer, ni nada. Entonces, para ellos es un motivo de burla. Entonces, que te ven por la calle y sin saber nada de ti te pueden llegar a pues, a eso, a violentarte sin justificación alguna, simplemente por el placer de hacerlo. (...) Acoso verbal.” (Natalia, 28 - Mèxic)

“En el bus iba camino a la escuela. Yo ya he hecho la transición más avanzada, sería empezar con el maquillaje, ya se notaban los primeros cambios de las hormonas, ya me empezó a crecer el pecho y tal. Entonces, yo ya me sentía más en confianza para ir a la escuela como chica. Entonces, este chaval íbamos de pie porque ya estaba a tope. Yo estaba cogida del barandal. Él me estaba tocando la pierna, yo lo que hice era echarme un poco más a la derecha para darle su espacio. Y se acercó más a mí. (...) De repente me pellizcó la pierna. (...) Le eché bronca pero una bronca. Dije: oye, que te estás pasando coño. (...) Es parte del acoso diario, que te van bombardeando cada día, así con pequeñas cositas y dices: coño, no me estés jodiendo.” (Natalia, 28 - Mèxic)

Tot i que només s’ha exposat una situació d’assetjament a l’espai públic, a l’entrevista na Natalia n’explica moltes. En una situació d’assetjament, de fet, va intentar denunciar a la policia, però aquesta no li donà importància. Per tant, la violència no s’exerceix només en l’àmbit comunitari, sinó també per part de les institucions: la policia no protegeix la població. Igualment, l’assetjament a l’espai públic no és l’única violència masclista que va viure na Natalia a Mèxic, també és discriminada i atacada per la seva condició de gènere en l’àmbit laboral i en les relacions d’amistat. Tot i que no s’exposa, també és rebutjada per part de la seva família, amb qui té poca relació, la segueixen tractant com si fos un home.

“Me mudé en Ciudad de México. Empecé la transición y empecé con mi negocio (...) un negocio de mascotas y (...) contraté a una chica que mentalmente pues ella me ayudó mucho para la transición y se hizo mi mejor amiga. El problema fue, que en una ocasión que habían intentado abusar de mí en México. Y le digo: oye, oye, que me ha pasado esto. Y yo pensando que ella era mi amiga me quise apoyar en ella. Lo que me destruyó fue su respuesta, me dijo: Natalia, ¿querías ser mujer? esto de las violencias es cosa de todos los días, vete acostumbrando. (...) Yo esa noche intenté suicidarme (...) Ese día fue a buscarme a mi casa, porque ella tenía llaves y todo. Entonces, pues en vez de ayudarme, me dejó tirada y se robó todas mis cosas. Yo tenía ordenadores, tenía teléfonos, tenía mascotas, tenía dinero, ... (...) Entonces, yo tenía muchísimo miedo por esta situación y como no quería estar, porque vivíamos muy cerca. (...) Yo lo que hice fue mudarme de ciudad, a otra que está a 14 horas en bus. Se llama Monterey. (...) Como yo ya había pasado muchas cosas en Ciudad de México, yo empecé con una depresión bastante dura porque son cosas a las cuales no estoy acostumbrada.” (Natalia, 28 - Mèxic)

En aquest cas, a més de viure l’assetjament al carrer, ha de fer front a la normalització de la violència per part de l’única persona que la recolzava fins al moment i arribà al punt d’intentar suïcidar-se. Després del robatori, Ciutat de Mèxic acabà de no ser un espai segur per ella i, demostrant capacitat d’agència i resistència, es mudà en una altra ciutat per seguir amb la seva vida.

“Entonces, como yo en México empecé a contratar personal, (...) No tenía que salir tanto de casa, sino que salía una vez o dos a la semana. Empecé a tener depresión otra vez porque yo estaba acostumbrada a viajar muchísimo, a hacer mis entregas en Ciudad de México, hacer muchas cosas. Entonces, tenía dinero, pero vivía encerrada en la casa y empecé a acumular mucha basura, a acumular este... cosas. Y... no tenía cama, dormía en el suelo, viví con mis perros, con mis erizos, con mis ratones, con conejos,... toda la habitación. Empecé ahí a tener enfermedades, tuve sarna, piojos, y bueno, pues la depresión. (...) Pasó el tiempo y (...) digo yo necesito hacer algo. Lo que hice fue, empezar a buscar trabajo. Aquí vino la etapa más dura 2.0, en la cual pues... A ver, yo tenía un excelente currículum ¿no? (...) Tenía mucha experiencia para muchas cosas y a pesar de todo esto (...) Nadie me quiso dar empleo. (...) En algunas empresas no te daban trabajo por ser transexual porque lo que tú hacías no iba de acuerdo a los valores de la empresa porque los baños no estaban habilitados para personas transexuales. Eh... Por protegerme para no sufrir alguna agresión por parte de alguno de mis compañeros de trabajo. Cosas así muy estúpidas ¿no? Y ahí fue cuando dije. Aquí en México no tengo ocasión de nada. (...) Y si eso es ahorita que soy joven ¿qué va a ser de aquí a dentro de a 10, 20, 30 años? Cuando yo vaya creciendo y, o sea, la vida me va a tratar de la mierda.” (Natalia, 28 - Mèxic)

“Buscaba mucho sobre transfobia. (...) En ese momento, en 2017 en España había empezado a circular un autobús. La organización Hazte Oír (...) Irónicamente me ayudó. O sea, porque empecé a investigar más y vi que ese autobús aquí en España era muy odiado, que la sociedad en general lo rechazó. O sea, lo rechazó y dije: ¡wow, esto es posible! (...) Voy a investigar más y más y más. Ahí fue cuando di con una agresión a una persona transexual aquí en España (...) en Chueca. Que la chica esa era refugiada, ahí fue cuando dije: ¿cómo que refugiada? ¿refugiada por qué? Y empecé a investigar y vi que era refugiada por temas de violencia de género y por su condición sexual. Empecé a investigar esa noche, en media hora di con los datos que necesitaba dar y dije: me voy para España, no sé qué hago aquí en México, quedarme aquí es quedarme a morir.” (Natalia, 28 - Mèxic)

El contínuum de violències viscudes al país d’origen basades en la discriminació per raons de gènere tenen conseqüències importants en la vida de na Natalia. Ella entra en una depressió molt forta, intenta posar-hi remei i es troba amb discriminació per la seva condició de gènere en el mercat laboral. A na Natalia li resulta quasi impossible sortir de l’entramat de violències i trobar un espai segur a Mèxic. Finalment, troba una via per escapar a un país on tindrà més oportunitats perquè la seva condició de gènere està més acceptada i normalitzada per part de la societat. Escapar i sol·licitar protecció internacional a l’Estat espanyol és una estratègia de resistència i supervivència perquè com bé diu: “quedarme aquí es quedarme a morir”.

Els motius de fugida i no retorn als campaments de refugiats sahrauís de na Galia té a veure amb la discriminació per raons de gènere, principalment dins la família, però també en l’àmbit comunitari. El contínuum de violències és molt evident en la seva història, per tant, es parlarà de motius de fugida, en plural.

Com s’ha explicat a l’apartat de metodologia, quan na Galia tenia 7 anys va viatjar a l’Estat espanyol per motius de salut. Una família la va acollir i explica que durant 10 anys la seva vida va anar molt bé.

“A los 16 años mi madre biológica dijo que quería que yo fuera a los campamentos para estar más tiempo con la familia, aprender el idioma, la religión y que ella me enseñaría a ser una mujer allí. Yo no quería irme, porque ya había oído un caso de una niña que fue y no volvió a España. Pero como la familia de aquí no podía decir que no, llegamos a un acuerdo de pasar dos meses allí. (...) Yo no quería irme porque sentía que mi familia eran los que me acogieron, porque me cuidaron, me enseñaron y me dieron mucho amor. (...) Por eso me fui sin ganas y con mucha pena y ellos igual les costó dejarme ir, pero no les quedaba otra. (...) Viajé hacia allí con los niños saharauis que viven en España y van a pasar el verano. En el avión iba con mi tío biológico, él estaba de acogida con una familia de Valencia.” (Galia, 31 - campaments de refugiats sahrauís)

“Dato interesante para entender mejor la historia: mi madre biológica en ese momento vivía en el País Vasco y nunca pidió que yo viviera con ella. Ya le interesaba que hubiera una familia española por el medio ayudando con todo económicamente.” (Galia, 31 - campaments de refugiats sahrauís)

“Una vez allí conocí a toda la familia y fueron unos meses que estuvieron muy bien. Hasta que faltaba poco para que me marchara y me quitaron toda la documentación y me la quemaron diciéndome que yo no iba a ir a ninguna parte, que mi familia estaba allí bla, bla, ... Todos se fueron incluido mi tío, que por el simple hecho de que es hombre no le obligan y puede decidir.” (Galia, 31 - campaments de refugiats sahrauís)

“Todo esto de que me quedara allí fue idea de mi madre biológica, que en ese momento ni estaba allí, imagínate.” (Galia, 31 - campaments de refugiats sahrauís)

“A las dos semanas mi padre adoptivo fue a buscarme y a hablar de lo que había pasado y lo que le dijeron que yo no iría ninguna parte y que ellos eran mi familia. Mi padre en ese momento no podía hacer nada así que tuvo que irse y allí me quedé. No quería estar allí y cada vez que hablaba con la familia de España les decía que quería irme que me ayudarían a salir de allí. Ellos desde aquí hablaron con todo el mundo buscando ayuda. (...) Mis padres adoptivos vinieron varias veces a hablar con la familia. La familia biológica no paraba de pedir cosas y dinero diciéndoles que si lo hacían me dejarían marchar.” (Galia, 31 - campaments de refugiats sahrauís)

Així doncs, na Galia es veu en una situació de violència que té en la seva base una qüestió de gènere en un sistema familiar patriarcal: si no fos dona, la família no consideraria que té tant poder sobre ella i la deixarien marxar, justament com va passar amb el seu tio. El fet de quedar a viure allà suposà que na Galia hagués de fer front a un continuïum de violències, en l'àmbit familiar i comunitari. Aquestes també es connectaven amb altres tipus de discriminació que rebia pel fet d'haver viscut a l'Estat espanyol i s'agreujava encara més la situació. Na Galia va fer front a aquestes violències amb estratègies de resistència a curt i a llarg termini. A curt termini, l'únic que podia fer era adaptar-se i assumir allò que li feien fer.

“Allí yo me adapté como pude, se me acababa la comida sin gluten y comía normal, me enseñaron los deberes de una mujer, me enseñaron el Corán sin respetar que yo no era creyente. (...) Yo me adapte a la vida que lleva una mujer de allí y hacia todo lo que me decían, ... Un año quise estudiar enfermería pero como tenía que trasladarme a otro pueblo y quedarme a dormir allí pues, decían que eso una mujer decente no lo hacía y que era cosa de hombres.” (Galia, 31 - campaments de refugiats sahrauís)

“También me pasó que al haber estado en España mucho tiempo y me consideraban española pues todos los chicos me seguían en plan como si fuera puta y para mi fuera normal tirarme a todos, los chicos por ser española, me acosaban. (...) Tuve la oportunidad de dar clases de español a mujeres

durante dos años. Después me lo prohibieron porque decían que había rumores, de que yo salía con chicos.” (Galia, 31 - campaments de refugiats sahrauís)

“Allí se estila mucho el estar rellenita y blanca. Yo era flaca y morena así que siempre se reían de mí y me decían que nunca me iban a casar porque a los, hombres, no les gustaría... Jajajajaja” (Galia, 31 - campaments de refugiats sahrauís)

“Allí se casan entre primos así que un día vino un primo que vivía en España que pedía mi mano y al ser la mayor me tenía que casar, tuve suerte de que solo nos lleváramos seis años porque allí te casan hasta con abuelos si tienen dinero. Tuve la suerte que hablé con el chico y le dije que no quería casarme con él y lo entendió y ya no insistió.” (Galia, 31 - campaments de refugiats sahrauís)

L’estratègia de resistència a llarg termini era, a la vegada que acatava les normes, valors i comportaments socials en els campaments, anava buscant la manera d’escapar aconseguint un visat i un passaport.

“Allí no puedes tener novio, pero las chicas se ven a escondidas con los chicos y yo a, los 18 empecé a salir con un chico que había estado en España estudiando veterinaria y volvió al Sáhara y se quedó por placer. Así que era la única persona que me entendía y quería ayudarme a salir de allí. (...) Íbamos hablando con gente y buscando la manera de hacer los papeles. Todo lo pudimos hacer de forma ilegal porque allí hay mucho tráfico de papeles. Es decir, pagando un pastón pude hacerme un pasaporte y un visado ilegal y me fui.” (Galia, 31 - campaments de refugiats sahrauís)

Un punt que no s’ha tractat en l’anàlisi pausat de cadascun dels motius de sortida de les dones del lloc d’origen és el paper de la por. La paraula “miedo” o “temor” surt en la majoria dels relats. La por, tal com afirma Barja (2019), encara que sigui present en la seva vida, no restringeix les seves decisions ni les seves aspiracions per tenir una vida més digna i allunyada de la violència. L’aspiració a trobar espais lliures d’aquestes violències històriques és un dels sostens principals per decidir prendre el risc. Així doncs, la por és comú en les experiències migratòries forçades per raons de gènere i la manera en com les dones hi fan front mostren múltiples experiències d’agència i resistència. El sol fet de decidir migrar o escapar de determinades opressions representen agència i, quan a les dones són conscients de la violència i aguanten perquè no els hi queda més remei, també estan resistint.

Una vegada coneguts i analitzats tots els motius pels quals les protagonistes d’aquesta investigació van fugir del lloc d’origen i/o no hi volen tornar, es pot afirmar, en la mateixa línia que Auclair (2018) que les trajectòries de vida d’aquestes dones es duen a terme en una gran varietat de contexts, es mouen entre allò privat i públic i s’estenen en un marc global transnacional. A través del concepte de contínuum s’ha pogut superar la simple jerarquitització dels abusos i centrar l’atenció entre la intersecció de les diferents expressions violentes de la vida de les dones. Així com, la correlació amb el patriarcat: la consubstancialitat de les violències.

6.3. Trajecte migratori

De quina manera les dones viuen i experimenten un trajecte migratori forçat? Aquesta és la pregunta que s'intenta respondre en aquest apartat i que va en relació amb el tercer objectiu específic d'aquesta investigació. El trajecte migratori s'entén com el viatge des de lloc d'origen al país d'arribada/destí. En el cas de na María, na Diana i na Natalia viatjaren amb avió amb un visat de turista i en el cas de na Khadija viatjà també en avió però per reagrupació familiar. Per això, en aquests quatre casos, el trajecte migratori fou segur i la seva vida no corria perill.

Pel que fa al cas de n'Eva, i com ja s'ha esmentat prèviament, viatjà amb bus des de Nigèria a Costa de Marfil. Allà residí un mes i mig, finalment obtingué el visat de turista per viatjar fins a València. Un trajecte més complicat però finalment anà bé.

En el cas de na Galia, tal i com ella mateixa explica, va patir algunes pors i inseguretats en el trajecte. Per escapar dels campaments de refugiats sahrauís i arribar a l'Estat espanyol, com ja s'ha explicat, na Galia aconseguí un passaport i un visat de forma il·legal.

“Un día quedamos con un chico que me llevaría a Argelia para acabar de tramitar papeleo y de ahí coger un barco e ir para España. Me fui sin avisar a nadie... Me pasé 3 días en un piso de Argelia con 4 chicos sola con mucho miedo. Pero no me paso nada por suerte, me pasaba los días encerrada en un cuarto sola. Cuando al fin lo hicimos todo me fui en barco hasta Alicante.” (Galia, 31 - campaments de refugiats sahrauís)

En aquesta etapa del procés migratori forçat també hi ha casos de dones que han de viure'l amb por. Tal i com diu Cortés (2019), antropòloga que es centra en la violència de gènere i sexual en la Frontera Sud, explica que en el viatge o trajecte migratori les dones i nines viuen un gran patiment però també desenvolupen un paper actiu i resistent per afrontar-lo. En el trajecte migratori de na Galia, va sentir por i, de fet, atribueix a la sort que finalment no passés res.

6.4. Vida al país d'arribada/destí

En aquest apartat es tracta la vida de les dones en el país d'arribada/destí. Tal i com s'enfoca la darrera pregunta d'investigació relacionada amb el darrer objectiu específic: com justifiquen en la sol·licitud de protecció internacional la persecució per raons de gènere? S'havia estructurat la recerca donant per fet que totes les dones que han estat perseguides per raons de gènere en el país d'origen, en el país d'arribada sol·liciten protecció internacional. Doncs bé, la realitat no és aquesta. Tot i que sí hi ha dones que sol·liciten la protecció internacional, n'hi ha d'altres que no, que aconsegueixen “los papeles”, tal i com diuen elles, per altres vies. A més, cal també tenir en compte el temps que fa que han arribat a l'Estat espanyol perquè fa vint anys, per exemple, l'Estatut de Refugiat i la persecució per raons de gènere no es relacionaven, la

violència masclista estava més normalitzada i, per tant, no es feien o era més difícil fer les sol·licituds per aquesta raó. Aquest punt es veu molt clar en el cas de n'Eva, per exemple.

“Los papeles” és una de les qüestions claus que s'analitzarà en aquest apartat, així com, la construcció del gènere en la sol·licitud de protecció. Però per altra banda, i atenent a la pregunta d'investigació: de quina forma fan front a la multiplicitat de circumstàncies viscudes condicionades pel fet de ser dona? S'analitzaran les diferents vivències, emocions i sensacions de les dones en el país d'arribada/destí. Com ja s'ha esmentat, es té en compte que la seva experiència va més enllà de la documentació necessària per tenir drets i deures com a ciutadanes. Així mateix es divideix l'apartat en aquestes dues línies.

6.4.1. “Los papeles”

Efectivament, un objectiu comú de totes les dones protagonistes d'aquesta investigació és aconseguir “los papeles”. “Los papeles”, per elles, són la documentació necessària per regularitzar la seva situació legal i així aconseguir habitatge i trobar feina. En definitiva, per viure dignament a l'Estat espanyol. Les vies per aconseguir-los són diferents en cada trajectòria de vida.

N'Eva fa 20 anys que viu a l'Estat espanyol. Al 2001 va deixar d'exercir la prostitució i poc després va començar una relació amb un home, amb qui finalment es va casar. El seu marit tenia la documentació en regla i així és com n'Eva va regularitzar la seva situació.

“En el momento que decidí dejarlo, conocí a un chico de mi país y empecé a salir con él, es yoruba como yo, hablamos el mismo idioma. Entonces, empecé a trabajar en un hotel en Mallorca como camarera de pisos con estos papeles. Del 2001 hasta 2003 estuve ahí trabajando. A principios de 2004 pude sacar mis propios papeles, mi NIE y permiso de trabajo porque me he casado con el chico que yo conocí aquí en Palma. En Nigeria hemos hecho un matrimonio tradicional y con el papel del matrimonio me he podido sacar sus papeles. Él tenía sus papeles de España.” (Eva, 40 - Nigèria)

N'Eva va viure unes circumstàncies en la seva vida -que s'expliquen a l'apartat següent- on va perdre la documentació, però la va tornar a aconseguir. Quan se li demana si en algun moment va plantejar-se sol·licitar protecció internacional, contesta:

“No, no he sabido nada eso. Los papeles ya los tengo, los he vuelto a tener porque durante el tiempo que estuve en la cárcel, no tuve los papeles. Entonces cuando salí, tuve que esperar cinco años para cancelar el antecedente, antes de volver a tener. Pero ahora ya lo tengo hasta segundo año, hasta dos años he tenido ahora. Voy renovando.” (Eva, 40 - Nigèria)

En el cas de na Galia, cal recordar que quan ella era petita havia viatjat a l'Estat espanyol i havia estat acollida per una família de Barcelona. A través d'aquesta experiència va regularitzar

la seva situació legal. Anys després quan va tornar als campaments de refugiats sahrauís, la seva família li va cremar la documentació. Actualment fa 8 anys que va tornar a Barcelona. Se li demana si va sol·licitar protecció internacional quan va tornar, però no fa en fa menció. Explica que:

“Llegué en octubre de 2012. Una vez aquí tuve que hacer todo el papeleo de nuevo. No tenía tarjeta sanitaria, solo tenía derecho a urgencias. Para hacerme la residencia, nos pidieron los empadronamientos pasados, la libreta de los cursos hechos aquí, ... Total, me dieron una tarjeta temporal y después como era de un campamento de refugiados, es decir, sin país, pedimos el apátrida y ahora tengo un NIE para cinco años, que se me caducó a finales del año pasado. He estado intentando renovarlo y parece imposible... He hablado con abogados de ONGs y no hay manera, de saber cómo renovarlo, porque me piden pasaporte o el DNI del país de dónde vengo y yo no tengo nada de eso, así que en lucha estoy.” (Galia, 31 - campaments de refugiats sahrauís)

Pel que fa al cas de na Khadija, qui fa 9 anys que viu a Palma, quan se li demana si en qualque moment va demanar la protecció internacional o s'ho va plantejar, respon:

“No, porque tenía todos mis papeles en regla. Tenía los papeles porque venía por reagrupación y era muy fácil. Aunque era el momento de la crisis, pero cuando llegué me fui a empadronarme y luego solicitamos la documentación. Todo fue muy rápido, en un mes ya tenía mi documentación.” (Khadija, 42 - República de Guinea)

“En 2021 tendré 10 años para pedir mi nacionalidad.” (Khadija, 42 - República de Guinea)

“Como yo he venido con papeles no busqué otra cosa con asilo, pero hay posibilidad, hay motivos de tenerlo, ¿vale? Porque, por ejemplo, si viniera y ver que yo no puedo vivir con mi marido o él que no quiere tramitar los papeles porque no se lo podía pedir porque es como me ha obligado elegir abandonar todo para venir aquí, ese también es un motivo, ¿sabes? Pero como él vino yo estaba en la relación normal con mi marido y todo eso ¿por qué voy a pedir asilo? (...) No necesitaba el asilo y no lo pedí, pero tengo motivos para pedirlos [fent referència a les decisions en el matrimoni, per la MGF d'ella i el perill que corrien les seves filles per la MGF a Conakry].” (Khadija, 42 - República de Guinea)

Na María du 9 mesos a Catalunya en el moment que va arribar va sol·licitar protecció internacional. A dia d'avui encara no té resposta i es troba en un recurs de la Creu Roja. Així explica la seva experiència amb la tramitació:

“Vine a Barcelona y fui a la Iglesia. Tenía dinero cuando vine. Fui a la Iglesia y pregunté al cura qué ciudad es más barata para vivir. Él me dijo que había un pueblo pequeño que se llamaba Cervera y era más barato. Entonces, me fui a Cervera y viví allí. Fui al CAP y llamé a la Cruz Roja solo para pedir asilo y ya está. (...) Después de cinco meses, me quedé sin dinero. Porque en el dinero egipcio es mucho, pero aquí es muy poco, ¿sabes? 50 euros aquí, son 1000 allí. Entonces, llamé a la Cruz Roja y me trajeron aquí inmediatamente.” (María, 29 - Egipte)

“La cosa más importante para pedir asilo es el problema con mi hermana y su marido. Porque él puede herir al bebé y yo salí ¿sabes? Es la razón principal.” (María, 29 - Egipte)

“Ella [l'advocada de Creu Roja] piensa que tengo una razón, pero no sé si ella me lo dijo porque ella me quiere a mí y al bebé o porque la gente de Madrid aceptará esto. No lo sé.” (María, 29 - Egipte)

“La primera y segunda vez que fui [a l’oficina d’asil] ellos me dijeron: no, no tenemos tiempo, vuelve mañana. Me trataron mal. La tercera vez ellos dijeron: ¡hola! Y jugaron con la niña y fueron muy amables y ¿qué pasó? Me trataste mal en las otras citas y en la tercera me tratas bien, muy amable. No sé. (...) Creo que entrenan para tener esa cara con la gente, no mostrar emociones con la gente porque... Ellos piensan que mucha gente miente. (...) Creo que no todo el mundo dice la verdad ¿vale? Porque todo el mundo quiere los papeles, todo el mundo quiere un trabajo o algo. No todo el mundo dice la verdad, entonces ellos tienen una razón” (María, 29 - Egipte)

Així mateix, dos mesos després de l’entrevista per aquest projecte vaig tornar a posar-me en contacte amb na María per demanar-li com li havia anat l’entrevista que fan per valorar la història de cadascú i decidir si es concedeix o no l’Estatut de Refugiada. Na María em va explicar que s’havia posat molt nerviosa i que el traductor que li havia tocat era un home marroquí i que no s’acabava de fiar d’ell: no sabia si havia fet bé o no les traduccions. No es fiava d’ell perquè era un home i musulmà.

Na Diana du 1 mes a Palma i es troba en un recurs de Metges del Món que dona protecció en temps de la pandèmia de la COVID- 19 a dones que exerceixen la prostitució. A través d’aquest recurs, va decidir iniciar els tràmits per sol·licitar protecció internacional. Tot i que ella coneixia el dret d’asil abans de viatjar cap a l’Estat espanyol, degut a que al seu germà li van concedir l’Estatut de Refugiat per motius relacionats amb l’orientació sexual. Quan a na Diana se li demana pel motiu pel qual vol sol·licitar la protecció internacional, explica que:

“A Palma llegué el 19 de febrero de este año. Pero acá a España llegué el 13 de febrero. Estuve ahí con mi hermano, duré una semana. Y de ahí me vine, cogí unos contactos y me vine acá a Mallorca. (...) Estaba allí en Madrid. Yo llegué pasé con él una semana y de ahí encontré. Buscamos unos números porque yo estaba debiendo un dinero en Colombia. Entonces necesitaba pagarlo lo más ligero que pudiera. Entonces me vine aquí a Palma. Y ya con todo esto que pasó pues ya me quedé, trabajé tres semanas bien todo y ya después pasó lo que pasó. Todo esto y ahorita estamos por medio de Médicos del Mundo, que son los que nos están ayudando con todo esto y estamos aquí por ellos sí.” (Diana, 31 - Colòmbia)

“Yo más que todo lo que me pasó a mí con mi trabajo, lo que pasó en Bogotá, queda muy retirado de donde yo vivo. Y bueno, por ese lado no correría mucho peligro, pero por este lado que es lo del papá de mi hija. Porque ellos sí viven en Armenia mismo. Yo te había comentado porque era lo de la vida mía y lo que me había pasado a mí. Pero ahora ya que me comentas que la puedo pedir por este lado, no lo puedo hacer. Pero este lado lo que le pasó al esposo mío sí.” (Diana, 31 - Colòmbia)

En el cas de na Diana, a diferencia de na Khadija, per exemple, ella no identifica cap raó de gènere en el motiu de fugida de Colòmbia relacionat amb el seu marit. Té a veure amb la normalització de les violències i també amb que, en el seu cas, la base de la persecució no està en les assignacions de gènere, sinó en que els mecanismes utilitzats per perseguir-la a ella pel fet de ser dona són diferents als emprats per perseguir als homes.

En el cas de na Natalia, qui actualment du 3 anys residint a Barcelona, va marxar de Mèxic coneixent que tenia raons per sol·licitar protecció internacional per motius relacionats amb la condició de gènere. De les protagonistes d'aquesta investigació, és l'única a la que li han concedit l'Estatut de Refugiada. Na Natalia explica la seva experiència respecte als tràmits burocràtics:

"En España yo soy una persona que soy refugiada, que ya tiene concedida el estatus de refugiada o asilada política, des de abril del año de 2019. Yo tuve la protección por temas de violencia de género y por mi identidad de género y orientación sexual." (Natalia, 28 - Mèxic)

"En México, contacté con una organización de aquí de España que se llama CEAR. (...) Ellos me orientaron para venir a España y poder pedir asilo político. Todo fue por redes sociales. Ellos me dijeron: no pidas asilo en el aeropuerto porque es muy posible que te rechacen y te manden de vuelta a tu país. Llega como turista y ya una vez entrada a territorio español, vas a las oficinas y pides el asilo y ya te van a decir qué hacer. Y yo: vale. Y fue lo que hice, de hecho, yo en cuanto me bajé del avión, se puede decir que pedí el asilo al día siguiente. La primera noche la pasé con CEAR, está cerca del parque del Retiro, en uno de sus albergues. Y pues, ya, pedí el asilo político." (Natalia, 28 - Mèxic)

"Llegué en abril y estuve en Madrid hasta la primera semana de mayo. Llegué aquí a Barcelona el día 2 de mayo y estuve con la Cruz Roja. Pedí la cita en la oficina de asilo, me parece que día 5 de mayo, y me dieron para septiembre de 2017. Para ya solicitar otra vez el asilo. Me hicieron la entrevista. Estuve un año renovando la tarjeta roja y en septiembre de 2018 me volvieron a llamar para ir a Madrid para hacerme una segunda entrevista porque había algunas cosas que estaban ahí, que les llamaban la atención, o que querían corroborar o que les sonaban contradictorias, no sé. No lo supe nunca, pero querían hacerme una segunda entrevista. Entonces, eh... fui a Madrid y me dijeron: pues, tarjeta roja hasta abril de 2019. Más adelante me dijeron que no me lo iban a renovar, que había una respuesta de la oficina de asilo. Me dijeron que fuera a la semana, y me dijeron: bueno, ya tienes concedido el Estatuto de Refugiada. ¡Wow! Dije: bueno. Fue muy rápido de hecho mi proceso." (Natalia, 28 - Mèxic)

En conjunt, es veuen multiplicitat d'estratègies per aconseguir ser ciutadanes a l'Estat espanyol. Coincideix, que les persones que porten més anys residint al país d'arribada/destí, no sol·licitaren la protecció internacional. En canvi, les dones que duen menys temps ja ho coneixen i s'acullen al dret d'asil, tot i que no totes ho relacionen amb la persecució per raons de gènere. La tendència amb les dones protagonistes és que quan fa més temps que han viscut la migració forçada, més identifiquen i comprenen la persecució que han viscut pel fet de ser llegides socialment com a dones.

Pel que fa a n'Eulàlia -advocada que treballa en el Programa d'Acollida de Sol·licitants de Protecció Internacional a Creu Roja Catalunya- destaca qüestions rellevants pel que fa al procediment burocràtic al qual han de passar les dones que han migrat de forma forçada i demanen protecció internacional per qüestions de gènere.

“El tema de com enfoquem els casos i quins casos tenim més, va molt, molt relacionat amb el país d’origen d’on provenen, sempre. Vull dir, tenim perfils de molts països i de cada país d’origen hi ha problemàtiques diferents.” (Eulàlia)

Aquest és un aspecte que també remarca Inmaculada -la psicòloga del mateix programa- i s’ha comprovat en aquesta investigació. Les circumstàncies que viuen les dones al lloc d’origen són molt diferents entre elles i la forma en que s’exerceix la violència masclista és molt diversa; en referència al tipus i grau de violència i en l’àmbit on s’exerceix. Així mateix, l’advocada afegeix:

“Ens hem trobat que el gènere acostuma un motiu valorat positivament a nivell d’instrucció a Espanya, així com també la orientació sexual i identitat de gènere.” (Eulàlia)

Aquesta afirmació és similar a la que fan Bueno i García (2016) però en el seu cas a nivell europeu. Les autores exposen que hi ha hagut un augment significatiu del nombre de casos en el reconeixement de l’asil per aquesta raó a nivell europeu. Tot i que s’ha de recordar, que no es disposen de dades sobre l’assignació de la protecció internacional i els motius pels quals s’assigna.

Així mateix, n’Eulàlia explica que el casos de gènere que hi ha en el programa:

“Són perfils on la paraula és l’única o gairebé l’única arma de defensa d’aquella persona. Ens hem trobat, a vegades, en els expedients hi ha hagut contradiccions. (...) A vegades són citades per l’oficina d’asil a una segona entrevista d’asil. Aquesta segona entrevista es realitza a Madrid (...) i la realitza la mateixa instrucció que ha portat el cas. Què passa? Que la citació arriba 1 any i mig més tard de que aquella persona hagi fet l’entrevista inicial, per tant, ja hi ha hagut tota una evolució d’aquella persona, cap a bé o cap a malament, però hi ha hagut una evolució. Aquella persona no serà igual que el dia que va arribar. (...) Potser simplement és una persona que no està preparada psicològicament per tornar a afrontar-se amb el seu relat o la seva història de vida. No està preparada perquè o bé confrontar-se amb el relat és algo que li suposa un trauma o bé simplement és que la persona està molt tocada a nivell psicològic de dir: no està bé psicològicament. Per tant, és molt fàcil que si torna a explicar el que li ha passat, caigui en contradiccions. Llavors, són segones entrevistes molt dures per la persona.” (Eulàlia)

“En primera instància, som els advocats que ho demanem quan veiem que l’entrevista d’asil va ser un xurro. (...) A vegades és perquè no hi ha traductor. (...) A vegades és perquè la persona només fa que plorar i no pot parlar de res. A vegades és perquè no li surten les paraules. O sigui, pot ser 50.000 coses. Llavors els advocats el que fem és demanar perquè és un dret de la persona de poder expressar-se, de poder explicar. (...) A vegades ens trobem que és la mateixa instrucció en casos d’identitat de gènere i orientació sexual la que d’ofici cita a la persona. Sense que nosaltres ho haguem demanat a la instrucció perquè són persones que, doncs, la seva història es basa en un relat i, per tant, la instrucció necessita comprovar altres coses suposo, o escoltar a la persona de tu a tu. Escoltar ells mateixos la persona que no hi hagi cap intermediari per acabar de prendre una decisió al final.” (Eulàlia)

Així mateix, és el mateix que explicava na Natalia -citada dues pàgines més amunt- que va anar a Madrid a fer aquesta segona entrevista. Relata que va haver d'explicar la seva història dues vegades, tot i que ella ho va viure com a part del procediment i no li va suposar cap trauma.

Retornant a les consideracions de l'advocada:

“Per la meua experiència no et puc parlar. (...) De recentment no, però sí que ens hem trobat en el passat amb casos de molt mal tractament per part de la policia amb els casos de gènere, molt poca empatia, molt poca sensibilitat, molt poca mà dreta.” (Eulàlia)

“Potser que amb els casos de gènere, l'entrevistadora sigui directament una dona. El que passa que ens hem trobat que han sigut precisament, a vegades, dones policia les que han tingut aquest mal tracte cap a la usuària, cap a la persona. (...) Ens hem trobat allò amb alguna situació una mica, molt desagradable, molt desagradable. Em... Llavors s'ha intentat després denunciar però clar, el mal ja està fet perquè la persona ja ho ha escoltat.” (Eulàlia)

El mal tracte per part de les institucions, tal i com explica l'advocada, també coincideix amb l'experiència de na Maria -citada més amunt en aquest mateix apartat- qui va viure episodis incòmodes amb el personal de l'oficina d'asil. En aquest sentit, quan les dones sol·liciten protecció internacional també estan exposades a violències per part de les institucions. En aquests casos, la violència és verbal i com diu l'advocada, tot i que es denunciï “el mal ja està fet perquè la persona ja ho ha escoltat”. Igualment, el mal tracte per part de les institucions també és viscut per altres persones que sol·liciten protecció internacional per raons que no estan relacionades amb el gènere, tal i com vaig poder comprovar durant el treball de camp. Altrament, l'advocada continua el seu relat.

“En quan la part de la mutilació genital femenina, quan se'ls hi explica i tal, se'ls hi demana que vagin al metge, el metge fa una exploració mèdica i emet un informe que diu que aquesta persona té l'ablació practicada. (...) Nosaltres demanem aquest certificat mèdic. (...) Elles el poden aconseguir fàcilment i per nosaltres és un mitjà de prova que sabem que la instrucció valora molt.” (Eulàlia)

“El problema és que nosaltres intentem moltes vegades recalcar i a mi m'ha passat amb la instrucció amb l'oficina d'asil, per exemple, és que està molt bé que donin valor a un document mèdic perquè evidentment ha de tenir aquest valor. Però és que, el que nosaltres reclamem també és que es doni el mateix valor a un relat o a un informe psicològic.” (Eulàlia)

Davant les afirmacions de l'advocada, com efectivament diu Fassin (2003, citat per Sander, 2013), el cos està dotat de dret en les sol·licituds de protecció internacional. Així doncs, l'informe metge que confirma que la dona té la MGF practicada la dota d'un reconeixement social. En aquest sentit, Sander (2013) proposa la categoria d'“economia moral de la il·legitimitat” on assenyalava que la persona que sol·licita protecció internacional pot emprar el seu cos -mostrant les senyals de la violència que relata- com a font de dret i l'estat li atorga

legitimitat. Així mateix, tal i com afirma l'autora i ens demostra el relat de l'advocada, la decisió de qui es considera "un vertader/legítim refugiat o refugiada" es funda en virtut de la incorporació de certs atributs visibles en el cos. D'aquesta manera s'expliquen les raons per les quals donen més pes al document mèdic, que a un psicològic, perquè el segon depèn de la paraula. En síntesi és, tal i com diu Sander, perquè el refugiat/da genera desconfiança.

Retornant a la realització de la segona entrevista de na Natalia, l'experiència de na María amb a l'oficina d'asil així com l'afirmació de l'advocada d'aquests tipus de dinàmiques per part de les institucions, es cita a Fassin (2015). L'autor explica que el procés de sol·licituds de protecció internacional és un examen sobre la veritat, és a dir, tot i que les persones aportin el seu relat i la documentació requerida per tal de reconèixer una història coma vertadera i una persona com a fiable és necessari un cert grau de confiança. En el cas que ens ocupa, s'ha pogut comprovar que aquesta confiança no existeix en el procediment per sol·licitar protecció internacional a l'Estat espanyol. Així mateix, Fassin (2015) afegix que l'examen sobre la veritat implica que les persones que sol·liciten protecció internacional siguin sotmeses a agressius interrogatoris i circumstàncies que suggereix una mort progressiva dels ideals de la Convenció de Ginebra de 1951.

6.4.2. Emocions i sensacions

Per acabar, s'analitzen les vivències, emocions i sensacions en la trajectòria de vida de les dones que han migrat de forma forçada, en aquest cas, en el país d'arribada/destí. El fet d'arribar a l'Estat espanyol, no significa que les violències masclistes desapareixen sinó que es transformen. La condició de dona viatja amb elles perquè també són llegides com a tal en societats diferent a la seva, però que també estan regides per un sistema patriarcal. En general, gran part de les violències que experimenten són resultat de discriminacions basades en diferents estructures de poder -principalment gènere, ètnia, raça i classe social- que connecten i s'expressen en violències concretes sobre la persona. Una vegada més, es formen nous escenaris violents en les trajectòries de vida de les dones, així com també torna a aparèixer la capacitat d'agència i es duen a terme noves estratègies de resistència.

En el cas de n'Eva, la violència en el país d'arribada/destí és molt evident: treballa en prostitució, intenta escapar de la xarxa de tracta, finalment ho aconsegueix i treballa en un altre club de forma més independent. A continuació s'exposen més situacions de discriminació per raons de gènere que viu n'Eva.

"Cuando llegué a Palma de Mallorca, también la chica iba a trabajar a un club. Entonces yo empecé ahí en el Arenal. Una semana después, un día pasó algo en el Arenal, unos chicos me tiraron

una piedra y yo... Vino la policía, formado un rollo y me llevaron al calabozo tres días. Gracias a un amigo que me sacó del calabozo. Entonces, ahí decidí no ir al Arenal más.” (Eva, 40 - Nigèria)

N'Eva viu violències masclistes de tot tipus. En aquest cas, experimenta violència física per la intersecció de discriminacions per raons de gènere, classe i raça, per una banda per part dels homes que l'agredeixen i, per l'altra, per part de la policia. Quan se li demana el motiu pel qual no va deixar la prostitució quan va arribar a Mallorca, explica que:

“No he podido porque claro, todas las chicas que encontré aquí también han trabajado en lo mismo. No tenía papeles para ir a buscar trabajo. (...) En el club si trabajo dos días estoy bien así, tengo algo de dinero. Entonces, no me iba como si fuera un trabajo, solo para ir a buscar algo de dinero para estar bien, ¿sabes?” (Eva, 40 - Nigèria)

“He estado en esto dos semanas, cuando un día no sé qué me pasó, me sentía mal. Mis amigas me dicen: mira, vamos al club. Y yo digo: no tengo ganas, quiero quedarme en casa. Y me quedé. Lo sorprendente para mí es que por la mañana me llaman mis amigas, que están en el calabozo. Y yo digo: ¿qué ha pasado? Me han contado que cuando terminaron en el club aquella mañana, había una chica guineana peleando con ellas en el bus. Y claro, la chica guineana tenía papeles, nacionalidad española. Entonces, han llamado a la Guardia Civil y lo que te cuento: de ocho de mis amigas se las han llevado a Nigeria por esa razón. Les han mandado otra vez para Nigeria porque no tenían papeles. (...) De ahí me asusté y dejé el club. Así fue como he dejado de hacer trabajo de prostitución.” (Eva, 40 - Nigèria)

El que va fer decidir a n'Eva deixar la prostitució, malgrat les adversitats, fou la por a que se l'emportessin a Nigèria, que li passés el mateix que a les seves companyes. La por al retorn, és a dir, als propis interessos, pesà més que la por a les represàlies de la xarxa de tracta. Així mateix, aquesta por no estava basada en cap fòbia, sinó que era conseqüència del coneixement del funcionament i dinàmiques de la xarxa de tracta.

“Luego lo pagué mal porque como no le estoy mandando dinero, la chica ha venido a buscarme desde Valencia con su hermano. Quisieron pegarme, quisieron obligarme a que yo me iba con ellos, ... Han hecho todo, todo, todo conmigo, pero no han podido al final.” (Eva, 40 - Nigèria)

En aquestes dues frases la gravetat de les violències que va viure n'Eva, així com la seva capacitat d'agència i resistència. El seu objectiu és desfer-se de la xarxa de tracta, de les persones que li han fet mal i seguir la seva vida, malgrat la violència física, sexual i psicològica que patia.

“Todo el dinero que yo les he dado: 10.000€ y algo que yo he podido pagarle. Entonces, ahí he dejado de pagar el dinero, buscar vida, buscar los papeles, otras personas y empezar a trabajar normal. Desde entonces he seguido trabajando normal, pero con ellos lo he pasado muy, muy mal por el tema de vudú porque cada cosa que yo hago, hace que salga mal, que yo tenía problemas con los policías siempre. Cosas que yo no puedo explicar, ¿sabes? Entonces eso ya fue mi historia con ellos.” (Eva ,40 - Nigèria)

Una de les eines de control que utilitzava la xarxa de tracta per dominar les dones és la màgia negra, està molt arrelada a Nigèria. En aquesta línia explica que:

“También lo he pasado mal en manos de ellos. Hay una cosa que antes de traer a las personas en ese tiempo que se dice vudú, tienes promesas, como magia negra algo así ¿sabes? Tienes que participar con ellos para decirle que les vas a pagar su dinero, que no te vas a escapar de manos de ellos. Y si te escapabas te puede pasar algo así malo, diferentes cosas. (...) Lo de magia negra que ellos hicieron conmigo era para que yo no actuara como ellos esperaban.” (Eva, 40 - Nigèria)

En el seu relat, hi ha un moment que expressa com s’ha sentit amb totes aquestes experiències relacionades amb la prostitució i tracta on es veu, una vegada més, les violències que vivia i el poder que tenia la xarxa sobre ella, així com també sobre la resta de dones segrestades.

“Para mí es como esclavas, ¿no? es muy duro trabajar con tu cuerpo y luego darle el dinero. Mira que te digo, que la persona que nos han preparado los documentos para venir a España, me dijo la verdad: todo lo que ha gastado por mi sola han sido 3.000 dólares, por todo el viaje. Y a mí me quedan diciendo que tengo que pagar 40.000 dólares, por 3.000, son 37.000... Entonces es un abuso muy fuerte, es un abuso demasiado, no sé... para humanidad.” (Eva, 40 - Nigèria)

Aquesta és la història de n’Eva relacionada amb la prostitució i la tracta. L’abús de poder sobre la persona és molt potent i condiciona de forma molt marcada la seva vida. Però el contínuum de violències que viu no acaba aquí. Una vegada romput el vincle amb la xarxa, ha de fer front a més episodis de discriminació per raons de gènere a l’Estat espanyol.

“Cuando perdí mi trabajo en 2004, con el chico que yo vivía como en invierno no tenemos trabajo, me comieron la cabeza ahí viajando a traer cosas como mula, ¿no? De tráfico de droga. Entonces, me sometió a esto también durante dos meses y la tercera vez me pillaron en el aeropuerto de Barcelona y estuve en cárcel muchos años en Barcelona. Esto fue de 2006 a 2013, son 7 años.” (Eva, 40 - Nigèria)

“Mi situación es muy difícil desde que vine a Mallorca porque normalmente cogía pisos para vivir yo. Pero tuve que empezar a buscar habitaciones, compartir piso, ... ¿sabes? Entonces, los últimos meses antes del coronavirus, he estado en una habitación durante más de ocho meses. Había otra chica que también compartía, pero se fue y me quedé sola con el dueño. El dueño supuestamente tiene su familia en Inglaterra, su mujer y sus tres hijos, por eso ha rentado dos habitaciones. Entonces como me quedé, este chico empezó a venir por la noche para abusar de mí. Tocando mi puerta, poniéndose toallas solo. Un día tuve que gritar y vino la policía. Luego él se fue a comisaría a poner una orden de alejamiento. Total, ahora estoy viviendo en un apartamento de Médicos del Mundo que me ofrecieron. Estuve una semana en la calle, pensando que no sé quién me puede ayudar porque tengo orden de alejamiento de la habitación. Todas mis cosas las tengo en ese piso todavía, no he podido ir a buscarlas, pero estoy bien.” (Eva, 40 - Nigèria)

En aquests dos paràgrafs veiem com la situació de precarietat que viu n’Eva per desigualtats de gènere, classe i raça a Palma, fa que hagi de treballar traficant droga, una altra xarxa. A més, també es veu afectada per les dinàmiques especulatives neoliberals en la qüestió de l’habitatge.

En el sentit que ja no pot viure sola a una casa perquè no s'ho pot permetre econòmicament, es veu obligada a compartir i el propietari pretén abusar sexualment d'ella.

Les violències sistèmiques que viu n'Eva es donen a l'espai privat i públic, per part: d'homes del carrer, d'agents de l'autoritat, la xarxa de tracta, la xarxa de droga i el propietari de la casa. Pel cas concret d'aquesta protagonista de la investigació és rellevant citar a Cortés i Manjarrez (2018), que analitzen les violències sistèmiques que viuen les dones (físiques, econòmiques, polítiques, personals, sexuals i simbòliques) i afirmen que es legitimen des del patriarcat, s'encarnen i mantenen en espais i situacions molt diverses sustentades en un ordre de gènere que visualitza els cossos reproductius i sexuals de les dones com objectes. A més, afirmen que una de les emocions medul·lars que les dones víctimes de xarxes de tracta de persones i explotació sexual és la por. En aquest cas, n'Eva ja n'és supervivent i ha desenvolupat múltiples estratègies d'agència i resistència per les violències que ha viscut.

En el cas de na María, no ha viscut forts episodis de violència des de que va arribar a Catalunya, però el fet d'haver de migrar i deixar-ho tot, evidentment, té conseqüències en ella. És un altre tipus de violència perquè ella vol tornar a viure amb la seva família, veure el seus amics i, a més, ser mare sola li és molt dur. La vida que tenia allà li agradava i estava satisfeta, malgrat les violències que ha explicat que viuen les dones cristianes. S'exposa el seu relat.

“La familia y los amigos están en Egipto, tenía trabajo, tenía vida, ¿sabes? Y era bueno. (...) No pensaba que inmigrar fuera tan duro. Es duro, ¿sabes? Es profundamente duro. Cuando estás cansado y necesitas a alguien y tú no tienes ese alguien. En tu país tú puedes llamar a tu madre o a tu padre o a un amigo y ellos vienen. Es mucho más fácil pero aquí no. Es muy duro. (...) Es duro ser madre también. Hace la vida más difícil. Tú tienes una responsabilidad. Cuando eres madre, no puedes estar cansada. Tienes que tener el foco puesto todo el rato para preparar cosas para la niña. Tienes que irte en cualquier momento al CAP, para que la revisen a ella o... Es muy duro. Es mi primera vez y yo no sé nada.” (María, 29 - Egipte)

“Creo que estoy afectada emocionalmente ¿sabes? No pienso claramente porque estoy sola, sin familia, sin amigos, sin mi marido, ... Estoy afectada por la emoción, pero espero lo mejor. No lo sé, pero espero encontrar un trabajo, tener una buena vida, ... Lo espero, no lo sé. Espero tener amigos. Lo espero. No lo sé. No puedes hacerte amigo si no hablas la misma lengua. No hablo español aún, entonces es difícil hacer amigos. No sé si es difícil encontrar un trabajo, no un trabajo casual.” (María, 29 - Egipte)

“Cada día pienso si volver a mi país o no pero no lo sé. No lo sé. No lo sé. Cuando tú estás en mi situación, piensas cada día sobre si estás haciendo lo correcto o irte a mi país. Pienso que estoy perdida. No lo sé, ¿sabes? En mi lugar es muy difícil: volver o no. Hay una chica que no puede estar con nosotros, está en el programa y vuelve a su país porque no puede. Se siente sola y se ha ido. Y yo pienso ¿qué? ¿ella está haciendo lo correcto y yo estoy haciendo lo incorrecto? (...) Lo hago todo por ella [la seva filla]. No sé si estoy haciendo lo correcto o no. No lo sé, pero espero que ella tenga una mejor vida.” (María, 29 - Egipte)

La dificultat de viure aïllada i sola perquè no té les persones que estima a prop, és allò que fa que es plantegi si tornar o no a Egipte. Aquesta sensació de soledat és important mostrar-la a la investigació. La sensació d'aïllament és una de les conseqüències de la violència masclista que viuen les dones que han hagut de migrar de forma forçada per persecucions per raons de gènere. Aquest sentiment d'enyorança també es compartit per una altra de les protagonistes. Na Diana viu lluny de les seves dues filles i del seu marit. Explica que:

“Es complicado vivir sin ellas. En este momento si lo tengo asumido. Quisiera estar acá, que el papá de la niña se viniera y de ahí poderle hacer los papeles a las niñas. Mi hermano si ayuda a mi mamá para que ella se venga para acá. (...) Un poco dura la situación, pero bueno, toca ser fuerte.”
(Diana, 31 - Colòmbia)

En el cas de na Natalia, també té sentiments de soledat. La migració i la discriminació per raons de gènere ha tingut conseqüències en la seva vida i en el seu dia a dia. Cal recordar que na Natalia va començar la depressió a Monterey, quelcom també ha viatjat amb ella. S'exposa el seu relat.

“Hay cosas que no he podido dejar atrás. El miedo a los hombres es una cosa con la cual tengo que vivir. No puedo andar en ningún sitio donde haya hombres cerca de mí porque me pongo muy nerviosa. Porque algún hombre trate de ligar conmigo tampoco, porque no me siento cómoda. Eh... De hecho, yo si tengo pareja o una relación con alguien es con mujeres. Yo con hombres no puedo. Eh... Aunque bueno, luego también con las mujeres hay algunas que son comprensivas y otras que no. Hay muchas mujeres que tienen tres dedos de frente o dos o ninguno y son demasiado tontas también, pero es distinto a cómo puede llegar a ser un hombre.” (Natalia, 28 - Mèxic)

“Yo en México no tenía miedo, era capaz de defenderme, de salir adelante, ¿no? De luchar. Cuando llegué aquí a España, bajé todas las defensas y fue cuando la niña miedosa salió a flote.” (Natalia, 28 - Mèxic)

“Irónicamente lo de la cuarentena me ha ido bien ¿sabes por qué? Porque es que yo tenía un estilo de vida que no sabía que se llamaba cuarentena. O sea, yo llevo en cuarentena cuatro años. No salgo de mi casa, tengo miedo a la gente que... llevo anclada cuatro años. Digo: miren, ahora todos me comprenden, ¿no? Así es como se siente. Yo no salgo a no ser que no sea necesario que salga, a hacer la compra, al trabajo, a tirar la basura, yo qué sé. Lo del coronavirus me ha ido muy bien, porque la gente ya comprende lo que pasa una persona con depresión y con ansiedad ¿no? Que no pueden salir de casa por miedo.” (Natalia, 28 - Mèxic)

Les discriminacions viscudes a Mèxic tenen conseqüències directes en l'estil de vida de na Natalia en el país d'arribada/destí: li condiciona el dia a dia i la forma de relacionar-se. La por és encara present. Tot i així, explica que al lloc de feina està satisfeta, que ha trobat un espai laboral on la respecten i pot ser ella mateixa sense sentir-se jutjada per la seva identitat de gènere.

“Ya tengo un trabajo estable. En un almacén (...) y con contrato indefinido. Ya tengo dos años trabajando ahí, en el Prat de Llobregat.” (Natalia, 28 - Mèxic)

“Soy imagen de la empresa. Des del día que yo entré, me dijeron: Natalia tú aquí estás bien, cualquier problema que tengas, nos dices a nosotros y ya lo arreglamos. Y yo: vale, gracias. Una respuesta totalmente, polos opuestos de lo que recibí en México, ¿te das cuenta? En México ni siquiera me dieron la oportunidad de tener empleo. Aquí en España, llego a la empresa y me dicen, tú dínos y ya nosotros nos encargamos. Así, muy mafioso, pero muy bonito. Y me lo dijeron los jefes, los altos cargos. (...) No sé, la verdad es que en el trabajo nadie se mete conmigo, nadie, ni por revisión ni por nada. Muy buen trato de parte de la empresa y de parte de mis compañeros, siempre.” (Natalia, 28 - Mèxic)

“Yo no quiero trabajar toda la vida en (...). Si me va muy bien, me cuidan, me tratan súper bien, gano bastante bien, pero yo creo que también que coger mi propio camino. Quiero seguir estudiando, quiero hacer mi carrera o terminarla, tener mi propio negocio. Volver a emprender, sé que en España es más complicado que en México, pero no es imposible y yo no quiero ser empleada toda la vida. (...) Una quiere volar cuando tiene que ir caminando. Ya no gateo, ya camino.” (Natalia, 28 - Mèxic)

Finalment es veu la capacitat d'agència de na Natalia: troba una feina on la respecten per qui és, no ha d'amagar-se ni pateix discriminació per aquesta raó. Ha assolit l'objectiu que tenia quan va decidir sortir de Mèxic: viure lliurement.

En el cas de na Galia, ella no té cap sensació de soledat, just al contrari. Cal recordar que va viure 10 anys de la seva vida a Barcelona, els quals explica que van ser molt bons. La seva tornada a l'Estat espanyol, després del segrest fou:

“Una vez en Alicante me encontré al chico que me pidió para casarse que se ve que era taxista y se dedicaba a llevar a, los saharauis que llegaban a España hasta donde iban. Él me aconsejó que fuera a casa de mi madre biológica al País Vasco y que le explicara una historia de que yo la echaba de menos y quería estar con ella y por eso me escape. Así que lo hice, y estuve con ella una semana. Desde allí llamé a mi familia de aquí, quedamos y una mañana mientras ella hacía la comida me escapé con todo sin hacer ruido y me fui en el coche de mi padre de acogida. Ella llamó y llamó.... Un día se lo cogí y le dije que ya no me podían hacer nada que ya era libre. Al cabo del tiempo vino a la casa de Barcelona para hablar. Hablamos, le dije que mi vida estaba aquí y que no se había portado bien obligándome a quedarme allí y ella lo único que dijo es que iría al infierno. Así que desde que llegué no tengo ni quiero tener relación con ningún saharauí.” (Galia, 31 - campaments de refugiats sahrauís)

Així doncs, viure a Espanya era el seu objectiu per tal d'escapar del contínuum de violències que vivia als campaments. Es veu per tant la capacitat d'agència i les multitud d'estratègies de resistència que va dur a terme per aconseguir el que volia. Actualment, descriu que és:

“Feliz de estar aquí de nuevo que es donde quiero estar.” (Galia, 31 - campaments de refugiats sahrauís)

En el cas de na Khadija, en la seva arribada a Palma va sentir molta soledat i aïllament. En aquest sentit, és la mateixa sensació que explica na María. Na Khadija va passar de tenir una vida molt plenera a Conakry, a estar sola. No coneixia l'idioma, ni la cultura.

“Me aburría un montón no sabía hablar el castellano tampoco. Nunca sabía una sola palabra de castellano, todo lo aprendí aquí en España porque ahí hablamos francés y otros idiomas. Y yo estaba ahí perdida, no sabía qué hacer, una persona que está siempre activa y ahora pasa todo el día sentada sin hacer nada, mirando televisión sin entender nada de lo que se habla. Era como ¿dónde me metí? Casi me vuelvo loca. Pero un día le dije a mi marido: mira no puedo seguir viviendo así sino un día me tiraré por la terraza porque esto no lo aguanto. Y me dijo: ¿qué quieres? Y le digo: quiero que me compres un ordenador y que me pongas internet en casa, al menos con esto puedo aprender idioma, puedo aprender el español y también puedo mirar cosas, no solamente la tele. Y me dijo: si es lo que quieres no pasa nada, el fin de semana vamos a comprarlo.” (Khadija, 42 - República de Guinea)

“No sabía que había asistentes, no sabía que había personas que te pueden ayudar, estaba ahí aburrida... Él no sabe nada y no tengo a nadie para orientarme, para ayudarme, para tener cursos ni nada. [Pausa] Un día uno de sus amigos vino a casa a saludarme porque había dicho a su amigo, mira mi mujer ya llegó. Vino a casa a saludarme y preguntó: ¿tu mujer está estudiando algo? Mi marido dijo: no. Dijo: ¿pero no está estudiando el castellano?” (Khadija, 42 - República de Guinea)

Na Khadija va apuntar-se a classes de castellà, va començar a fer cursos i començà a treballar de cambrera de pisos. Uns anys més tard també va tenir les seves filles. Altrament, una qüestió que sempre ha preocupat na Khadija des de que era jove era la qüestió de la mutilació genital femenina i el matrimoni forçat.

“Cuando tenía 16 años estuvimos en una fiesta de mutilación porque es una fiesta muy grande, había un chico, un señor que nació en Canadá, creció ahí que tuvo la suerte de volver a su país para curar que vino a preguntar: ¿por qué vas a mutilar a tu hija si la estás matando en vida? No tienes que mutilarla es una práctica prohibida y todo el mundo así abriendo los ojos como si estamos sorprendidos y como si es el diablo que nos está hablando porque la mutilación es una cosa que siempre se ha visto bien ahí y las mujeres insultaron al señor y todo. Y yo como tenía relación con este señor porque iba al mismo cole que su sobrino y hacíamos deberes juntos. Entonces, digo, le voy a preguntar esto, que me hable de esto por qué esto no está bien y yo lo he vivido. Toda mi familia, toda la gente, tenemos un porcentaje de 98% de mujeres mutiladas en Guinea. Entonces, tú te preguntarás si es una persona que critica esto si el 98% de la población tiene. Me sorprendí mucho, dije: hay algo que va mal aquí y fui a verlo para que me hablara (...) Y me preguntó: ¿estás mutilada? Y le digo: sí, estoy mutilada ¡y toda mi familia lo está! Y yo digo: madre mía. Y empezó a prestarme libros para que yo entendiera mejor los tipos que hay y todo, todo, todo. Y estaba muy sorprendida porque es un tema muy tabú que no se habla nunca. Yo no sabía lo que era hasta el día que entré en la habitación para que me corten.” (Khadija, 42 - República de Guinea)

“Ahí aprendí que no era algo que... Hablé con mi madre, llegué a convencerla que no era una práctica... Ella tampoco sabía que era esto y ahí seguí luchando para que nunca más mutile a sus nietas de parte de mis hermanos.” (Khadija, 42 - República de Guinea)

“Hoy en día te he contado, por ejemplo, que mi hija [al lloc d'origen] no está mutilada ¿por qué? Porque mi familia está convencida que esta práctica no es una buena práctica, pero la familia de su padre no está convencida. Estoy luchando para que mi familia y la familia del padre de mi hija que viven ahí para que la familia de su padre no la mutile” (Khadija, 42 - República de Guinea)

“Es un tema que no se habla en todo mi circuito de estudios nunca se ha hablado del clítoris. Solamente te dicen, este es el clítoris y ya está. No te dicen, esto no existe en las mujeres africanas, guineanas, porque lo han cortado. Nada.” (Khadija, 42 - República de Guinea)

“Soy una activista y tengo también mi fundación ahí que está trabajando. Luchamos sobre los derechos de la mujer y de los niños. Está muy concretada sobre la mutilación genital femenina. Yo me puse activista a los 16 años, antes de casarme. Yo estaba haciendo activista, pero sin la organización. La organización la creé cuando estuve aquí [a Palma].” (Khadija, 42 - República de Guinea)

En el cas de na Khadija, l'estratègia d'agència i resistència que desenvolupa es du a terme a nivell de la influència familiar però també a nivell organitzatiu. Crear una fundació per conscienciar sobre la mutilació genital femenina i el matrimoni forçat i/o infantil, és una estratègia de resistència similar a la que explica l'antropòloga Re Cruz (2017). Ella va fer una etnografia a les migracions recents de dones, nines i nins d'Hondures, El Salvador i Guatemala cap als Estats Units, on bona part són empresonades en centres de detenció o deportades. Les dones desenvolupen múltiples estratègies de resistència en forma de moviments de protesta, vagues de fam, ... Aquestes estratègies s'empren com a eina per canviar i transformar la realitat. En el cas de na Khadija, per transformar una realitat on es duen pràctiques socioculturals, categoritzades com a tortura, i que tenen els seus fonaments en una estructura patriarcal.

Així mateix, després de conèixer les trajectòries de vida de les protagonistes d'aquesta investigació, basades en migracions forçades per raons de gènere, s'afirma el mateix que Domínguez i Contreras (2017) i Auclair (2018). En el sentit que el gènere és un element constitutiu de la migració que està vinculat amb altres dimensions, factors i pràctiques socials. L'anàlisi de la intersecció entre diferents discriminacions permet comprendre com actuen les estructures d'opressió sobre les dones. A més, tal i com conclou Barja (2019) en la seva etnografia feminista, aquí també es veu que la construcció del cos feminitzat és sistemàticament violentat en els països d'origen i fora d'ells. En el present treball també veiem que les dones estan immerses en un contínuum de violències històriques i transnacionals, i viuen constantment diferents formes de control que operen a través dels seus cossos i que responen a lògiques que no són exclusives de les migracions. Igualment, és important assenyalar que la gran majoria de les violències masclistes que viuen les dones protagonistes d'aquesta investigació són exercides per homes.

En aquest sentit és necessari destacar que l'impacte de les violències que viuen les dones no acaba quan la violència cessa. Les conseqüències en la salut mental i estil de vida d'aquestes són evidents: depressió, soledat, aïllament, enyorança, precarietat,... Així mateix, coincideix

que les dones que fa més temps que viuen a l'Estat espanyol sembla que estan més estables emocionalment, en canvi, les que fa més poc que han arribat pateixen més.

En aquesta recerca queda exposada l'heterogeneïtat d'experiències migratòries de dones que han estat o serien perseguides en el lloc d'origen per raons de gènere. Tenint en compte el contínuum de violències que viuen també s'analitza la capacitat d'agència i les múltiples estratègies de resistència per a la supervivència que aquestes duen a terme. Cadascuna es construeix en funció del context, és a dir, de les condicions de cada història i de cada etapa del procés migratori. Convé destacar la tendència a determinades dinàmiques de resistència. Llavors, els tipus d'estratègies de resistència -segons l'experiència de les protagonistes- es poden agrupar en tres grans grups:

- Acceptar de forma conscient. Com ja s'ha esmentat, la resistència segons Mahmood (2008) no sempre ha de subvertir les normes, sinó que és possible habitar-les d'altres maneres. Així mateix, es considera que en determinades situacions acceptar conscientment la violència que s'està vivint és un tipus de resistència en sí mateixa. Aquest tipus de resistència es pot confondre amb el concepte de submissió, però la principal diferència és que la dona és conscient de la violència que està vivint, és a dir, no està normalitzada. Intentar parar la violència masclista mentrestant s'està exercint sobre la persona no sempre implica supervivència. Un exemple clar seria el cas de n'Eva, que durant un període de temps accepta treballar en prostitució tot i que és conscient de l'explotació. Un altre exemple seria el cas de na Galia, que mentrestant està als campaments accepta viure segons els rols socialment assignats a una dona. Una de les característiques d'aquest tipus de resistència és que la dona la viu com quelcom temporal i va acompanyada d'altres estratègies a llarg termini. A la vegada, n'Eva i na Galia van buscant la manera de fugir.
- Escapar i/o no tornar al lloc d'origen. Les estratègies utilitzades per escapar i trencar amb el contínuum de violències en un espai determinat també és resistència. En aquest sentit, el concepte de resistència seria més a fi al de Domínguez i Contreras (2017) qui consideren que la resistència es fa evident quan s'actua contra la repressió i submissió. En el cas de les protagonistes, aquesta resistència es donaria en totes les històries perquè totes escapen i/o no tornen al lloc d'origen: na Maria protegint la seva filla, na Khadija protegint les seves filles, na Diana, n'Eva, na Natalia i na Galia que es protegeixen a elles mateixes.

- Implicar-se per acabar amb les violències masclistes. L'organització i mobilització per assenyalar i eliminar la violència cap a les dones seria el darrer tipus de resistència, com també destaca Re Cruz (2017) en la seva etnografia. Un exemple seria el cas de na Khadija, que crea una fundació per sensibilitzar i així eliminar la violència que s'exerceix cap a les dones en les pràctiques de mutilació genital femenina i matrimonis forçats.

Tal i com s'ha demostrat en aquest apartat, poden dur-se a terme més d'una estratègia a la vegada en les trajectòries de vida de les protagonistes i en les diferents etapes d'aquesta. Totes tenen la mateixa finalitat: sobreviure per després tenir una vida digna. Com expressen Domínguez i Contreras (2017) i Das i Poole (2008), en aquesta recerca s'afirma que les dones que han viscut migracions forçades per raons de gènere són subjectes actius de canvi i transformació.

Amb tot, es pot parlar d'un camp social transnacional on esdevenen violències masclistes, agència i resistències que traspassen les fronteres dels estats. Les polítiques de securització dels territoris i externalització de fronteres adoptades per països del nord global no acompanyen a millorar la situació de les dones que migren, tot el contrari, restringeixen encara més els seus drets i les exposen a situacions de major vulnerabilitat. En aquest sentit, Cortés i Manjarrez (2018) assenyalen que s'estan generant noves formes d'estratificació global sent el gènere que actua com una de les categories estratificadores. El gènere organitza el moviment de les dones i les situa en un ordre especial legítim. Segons les autores, les dones que migren desafien l'ordre normatiu de gènere, tot i que les fronteres intervinguin per ressituar aquesta posició. Agafant l'argument de Cortés i Manjarrez (2018), en el cas que ens ocupa, s'afirma que les dones migrants desafien les dinàmiques d'opressió patriarcal en tota la trajectòria de vida i no només en la frontera, per tant, les categories estratificadores es generen durant el transcurs de la migració en un camp social transnacional. En definitiva, les dones que viuen migracions forçades per raons de gènere subverteixen -amb menor o major èxit- les estructures patriarcal perquè utilitzen constantment estratègies per esquivar les dinàmiques d'opressió.

Finalment, és important assenyalar la responsabilitat dels estats i organismes internacionals i insistir en la necessitat de dur a terme polítiques públiques efectives que tinguin l'objectiu de millorar la vida de dones i nines que migren i, per tant, els Drets Humans d'aquestes. Tal i com diu Cortés (2019), les violències que viuen les dones són problemes públic i polític.

7. Conclusions

Des dels inicis, l'estudi sobre les migracions es basava en el factor econòmic i en el caràcter masculí (Roca et al., 2012). A partir dels anys setanta, investigadores feministes començaren a qüestionar la mirada androcèntrica i s'iniciarien els primers estudis sobre migracions amb perspectiva de gènere. Actualment, es troba literatura acadèmica al voltant de les migracions forçades i gènere, tot i que, bona part d'aquesta està analitzada des d'una perspectiva jurídica i des de la ciència política. Altrament, es troben investigacions des de l'antropologia i la sociologia, on s'estudien les experiències -de les dones que escapen i/o no volen tornar al lloc d'origen per raons relacionades amb la violència masclista- i no tant centrades en el paper de l'Estat i les polítiques migratòries. En concret, l'etnografia feminista ha permès conèixer la magnitud de la influència del gènere en aquest tipus de migracions en tota la trajectòria de vida de les dones, perquè el gènere s'analitza com a categoria central en el procés migratori d'aquestes.

L'objectiu principal de la present investigació ha estat analitzar com influeix el factor gènere en dones de diferents països del món que viuen una migració forçada per raons de gènere. Per tal de poder desenvolupar aquesta anàlisi, s'ha estudiat la trajectòria migratòria per parts: en origen, els motius de sortida i/o no retorn, el trajecte i al país d'arribada/destí.

Pel que fa a la vida que tenien les dones en el lloc d'origen, s'ha de considerar que les protagonistes d'aquesta investigació han nascut a països molt diferents els uns dels altres, per tant, hi ha moltes diferències pel que fa a la classe social, al nivell educatiu, l'àmbit laboral, religions, l'estructura familiar, les dinàmiques comunitàries, etc. Igualment, la discriminació per raons de gènere és present en cadascuna de les seves històries perquè procedeixen de societats molt patriarcals. A través del concepte d'interseccionalitat d'Auclair (2018) s'han analitzat les desigualtats socials que condicionen la vida de les dones i que tenen a veure amb la discriminació per sexe, gènere, ètnia, raça, classe social i discapacitat i ha permès entendre com s'articulaven aquestes desigualtats. Així mateix, cada protagonista ha viscut situacions de desigualtat per la intersecció d'aquestes discriminacions i en diferents àmbits: familiar, comunitari i estatal.

Respecte al segon objectiu específic referent a l'anàlisi dels motius de fugida i/o no retorn al país d'origen basats en la persecució per raons de gènere d'aquestes dones, tal i com passa en la vida en origen, també s'ha trobat molta diversitat en les raons de cadascuna. En un inici, s'havia plantejat la investigació considerant que el motiu de fugida sempre succeïa en origen,

però s'ha comprovat que en les vivències de les dones no sempre és així. Efectivament la violència que viuen les dones no és estàtica, sinó que les trajectòries de vida es veuen travessades per un contínuum de violències, és a dir, per la diversitat i el caràcter multiforme de cadascuna de les expressions de la violència (Auclair, 2018, i Barja, 2019) en les seves vides. La persecució per raons de gènere de les protagonistes d'aquesta investigació es dona en l'àmbit familiar, comunitari i estatal. Les violències s'han dut a terme a partir de la intersecció de desigualtats basades en discriminacions per raons de gènere, raça i classe social. A més, la por, una constant en els seus relats, és una de les emocions presents en cada procés migratori de les protagonistes però tot i el patiment viscut en cada situació personal, coincidint amb Barja (2019), les ànsies per viure lliures d'aquestes violències és un dels sostens principals per prendre el risc i migrar. Com s'ha dit, no totes les trajectòries troben el motiu de sortida en origen, hi ha motius que es construeixen en un camp social transnacional, és a dir, les violències masclistes cap a les dones, que impliquen el no retorn al país d'origen, s'exerceixen per raons construïdes entre diferents territoris, com és el cas de la prostitució i tracta, així com del matrimoni forçat.

Descobrir com les dones viuen i experimenten un trajecte migratori forçat ha estat el tercer objectiu específic d'aquesta investigació. El volum d'etnografies en quant a viatges migratoris és molt ampli i les violències cap a les dones en els espais fronterers i durant el trajecte han estat molt invisibilitzades (Cortés, 2019). Des d'un principi s'havia planificat la investigació considerant que la majoria dels trajectes implicarien violència cap a les dones, però en el cas de les protagonistes no ha estat així: a partir de visats de turista i reagrupació familiar van poder volar de forma segura cap a l'Estat espanyol. Excepte el cas de na Galia, que va viure situacions on va tenir por per la seva integritat física però finalment no passà res.

Als inicis s'havia plantejat la investigació cap a les sol·licituds de protecció internacional per persecució per raons de gènere. La realitat ha estat que no totes les dones que viuen a l'Estat espanyol que han escapat i/o no poden tornar al lloc d'origen per raons relacionades amb la violència masclista, demanen protecció internacional. N'hi ha que no coneixien el dret d'asil, n'hi ha que simplement regularitzen la seva situació legal per altres vies. Al final l'objectiu de totes elles és aconseguir "los papeles" per treballar i viure dignament com una ciutadana més. Igualment dir que coincideix que les dones que fa més temps que viuen a l'Estat espanyol no s'atengueren al dret d'asil, mentrestant les que porten menys temps sí. També s'ha de tenir en compte que fa relativament poc que es relaciona la persecució per raons de gènere i l'Estatut de Refugiat (ACNUR, 2002).

Així mateix, és important valorar les dinàmiques que es duen a terme quan les dones sí sol·liciten protecció internacional. Es pot concloure, en referència al que cita Fassin (2003, citat per Sander, 2013), que el cos està dotat de dret en les sol·licituds de protecció internacional, en aquest cas a l'Estat espanyol, perquè les marques de la violència en els cossos de les dones, també en els dels homes, es converteixen en font de dret. Això té a veure, tal i com diu Sander (2013) amb la desconfiança de l'estat cap a les persones que cerquen protecció i refugi. Altres dinàmiques que es generen en els tràmits burocràtics són dobles entrevistes en els casos de gènere -perquè normalment la paraula és la seva única arma- així com mal tracte per part de les institucions i falta de perspectiva de gènere. En aquest punt es coincideix amb Fassin (2015) en que el procés de sol·licituds de protecció internacional és un examen de veritat, on es duen a terme durs interrogatoris i circumstàncies, que tenen com a base la desconfiança, capgirant els valors amb els quals fou considerat el dret de les persones refugiades.

A diferència del que es plantejava al principi, la violència no cessa en el país d'arribada/destí, sinó que es transforma en funció de com s'ha construït el sistema patriarcal en la societat i com aquest es connecta amb discriminacions per altres raons que no sigui el gènere. Tampoc cessa el patiment: moltes de les dones s'enfronten a la soledat, l'aïllament, la precarietat i inclús a problemes de salut mental com pot ser la depressió i l'ansietat. Tot i així, es troba la capacitat d'agència en aquestes dones, per tant, també segueixen desenvolupant estratègies de resistència per fer front a la violència masclista.

En definitiva, les trajectòries de vida de dones que han migrat forçosament per raons de gènere són molt variades i hi té molt a veure el context en el qual transcendeix. El contínuum de violències que es presenta en el seu procés migratori és extens i complex, a la vegada s'ha de considerar la connexió de la discriminació per raons de gènere amb altres sistemes de dominació generadors de desigualtats. Les violències es duen a terme a espais privats i públics, és a dir, en l'àmbit familiar, comunitari i estatal; i principalment és exercida per part dels homes. Al final del procés migratori, d'una forma o altra, s'acaba estenen en un camp social transnacional. Ser llegides com a dones en diferents societats les acompanya en tota la seva trajectòria i veuen condicionada la seva vida per les diferents estructures patriarcales. De la mateixa manera que la discriminació per raons de gènere es transforma en funció de l'espai on es desenvolupa, també s'hi adapta la capacitat d'agència i es generen múltiples estratègies de resistència. Acceptar de forma conscient, escapar i/o implicar-se per acabar amb les violències masclistes són algunes de les estratègies de resistència per a la supervivència que, amb menor o major èxit, cadascuna va assolint per aconseguir els objectius que s'ha proposat. Les dones van desfent-se -amb més

o menys rapidesa- de les imposicions patriarcals en un escenari transnacional: passen a ser subjectes actius i van teixint el seu trajecte de vida lliure de violències. És així com passen de ser víctimes a supervivents de violències masclistes en una trajectòria de vida marcada per la migració forçada per raons de gènere. En la subversió de les estructures patriarcals per part de les dones en aquest tipus de migracions es van generant noves formes d'estratificació global.

Les polítiques migratòries a diferents nivells -tan estatals com internacionals- necessiten un canvi de paradigma: s'ha de posar la vida al centre. Aquestes polítiques són generadores de patiment cap a totes les persones provinents del sud global, especialment cap a les dones. Les institucions s'han de responsabilitzar i actuar, en funció del que també afirma Cortés (2019) que les violències que viuen les dones són problemes públics i polítics.

Aquesta investigació pretén ser una aproximació al fenomen de les migracions forçades per raons de gènere. Ampliar la mostra i conèixer més històries de dones que serien perseguides en origen seria interessant per aprofundir i diversificar les vivències d'aquest col·lectiu. Per exemple, escoltar els relats de dones que escapen de la violència per part de la parella o per part de l'estat, com serien el cas de dones defensores de Drets Humans, així com escoltar el relat de persones que fugen per raons únicament d'orientació sexual. Així mateix, seria interessant conèixer la construcció de les identitats d'aquestes dones. En la literatura acadèmica es troben algunes pinzellades d'aquesta qüestió tot i que no s'hi aprofundeix gaire. Finalment dir, que l'etnografia feminista encara és molt jove en l'àmbit de les migracions i és molt necessària per comprendre les diferents formes en que el patriarcat -i altres sistemes de dominació- afecta a les dones i com aquestes els subverteixen. L'etnografia feminista ha de ser una metodologia d'investigació social al servei dels drets i llibertats de les dones i nines, així com d'aquelles persones amb orientació sexual i identitats dissidents.

8. Bibliografía

- Accem. (2017). *Mujeres refugiadas en España*. Recuperat de <https://mujeresrefugiadas.accem.es/sabias-que/>
- ACNUR. (2002). *Directrices sobre protección internacional: La persecución por motivos de género en el contexto del Artículo 1A (2) de la Convención de 1951 sobre el Estatuto de los Refugiados y/o su Protocolo de 1967*. Recuperat de <https://www.refworld.org.es/docid/4714a7152.html>
- ACNUR. (2002). *Directrices sobre la protección internacional: “Pertenencia a un determinado grupo social” en el contexto del Artículo 1A (2) de la Convención de 1951 sobre el Estatuto de los Refugiados y/o su Protocolo de 1967*. Recuperat de <https://www.acnur.org/fileadmin/Documentos/BDL/2002/1754.pdf>
- ACNUR. (2008). *Manual del ACNUR para la protección de mujeres y niñas*. Recuperat de <https://www.acnur.org/fileadmin/Documentos/Publicaciones/2009/7137.pdf>
- ACNUR. (2018). *La persecución por motivos de género*. Recuperat de <https://www.acnur.org/fileadmin/Documentos/archivo/4206.pdf>
- ACNUR. (2019). *Mid-Year Trends 2019*. Recuperat de <https://www.unhcr.org/statistics/unhcrstats/5e57d0c57/mid-year-trends-2019.html>
- Alkire, S. (2008). Concepts and measures of agency. *Oxford Poverty & Human Development Initiative*, 1-23.
- Almenara, S. (2017). Entendiendo las migraciones forzadas a través de los estudios diaspóricos. Un análisis con perspectiva de género. *Astrolabio. Revista internacional de filosofía*, 19, 298-306.
- Alonso, A. i Silhi, N. (2016). El refugio por razones de género. *Anuario de Derechos Humanos*, 12, 55-66.
- Arango, J. (2007). *Las migraciones internacionales en un mundo globalizado*. Recuperat de http://insyde.org.mx/pdf/movilidad-humana/arango_2007_las_migraciones_internacionales.pdf

- Auclair, I. (2018). Las trayectorias migratorias de colombianas en situación de refugio en Ecuador: análisis interseccional del continuum de las violencias. *Revista Andaluza de Antropología*, 14, 23-48.
- Bakewell, O. (2010). Some reflections on Structure and Agency in Migration Theory. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(10), 1689-1708.
- Barja, C. (2019). ¿Por qué si hay tanta violencia en el camino ellas siguen migrado? Antropología, violencia y migración. *Alteridades*, 29(58), 17-30.
- Bauman, Z. (2005). *Vidas desperdiciadas. La modernidad y sus parias*. Barcelona: Paidós.
- Bobes, V. (2012). El transnacionalismo como enfoque. Una reflexión para construir un modelo analítico. *Debates sobre el transnacionalismo*, 6-20.
- Bueno, T. i García, N. (2016). La persecución por motivos de género y el derecho de asilo en el sistema jurídico internacional: avances y desafíos. *Derecom*, 21, 49-62.
- Castles, S. (2003). La política internacional de la migración forzada. *Migración y Desarrollo*, 1, 1-26.
- CEAR. (2020). *Informe 2020: Las personas refugiadas en España y en Europa*. Recuperat de <https://www.cear.es/informe-cear-2020/>
- CEAR-Euskadi. (2009). *Persecución por motivos de género y derecho de asilo: del contexto global al compromiso local. El sistema de asilo español frente a la violación de los derechos humanos de las mujeres y de lesbianas, gays, bisexuales y transexuales*. Recuperat de <https://www.cear-euskadi.org/producto/persecucion-motivos-genero-derecho-asilo-del-contexto-global-al-compromiso-local/>
- CEAR, CIR i FTDA. (2010). *Exchange for Change: Guide for an effective protection of refugee victims of gender-related persecution in Europe*. Recuperat de <https://www.france-terre-asile.org/images/stories/publications/pdf/exchange-for-change-en.pdf>
- Centre de Recursos en Drets Humans. (2019). Les persones refugiades i el dret a migrar. Recuperat de https://ajuntament.barcelona.cat/dretsidiversitat/ca/noticia/les-persones-refugiades-i-el-dret-a-migrar_828981

- Clavijo, J. i Sabogal, C. (2013). Género y políticas de “migración forzada”: dinámicas de articulación reciente en el contexto regional. *Seminário Internacional Fazendo Gênero 10*, 1-14.
- Cortés, A. (2019). Mujeres migrantes y refugiadas en la Frontera Sur. Resistencias de género y violencias encarnadas. *Anuario CIDOB de la Inmigración 2019*, 128-140.
- Cortés, A. i Manjarrez, J. (2018). Género, Migraciones y Derechos Humanos. *Revista de Antropología Social*, 28(1), 179-183.
- Crenshaw, K. (1989). Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics. *The University of Chicago Legal Forum*, (1989), 139-167.
- Crisp, J. (1999). Policy Challenges of the New Diasporas: Migrant Networks and their Impact on Asylum Flows and Regimes. *New Issues in Refugee Research*, 7.
- Das, V. i Poole, D. (2008). El Estado y sus márgenes. Etnografías comparadas. *Revista Académica de Relaciones Internacionales*, 8, 1-39.
- Domínguez, M. i Contreras, P. (2017). Agencia femenina en los procesos migratorios internacionales: Una aproximación epistemológica. *Empiria. Revista de Metodología de Ciencias Sociales*, 37, 75-99.
- Fassín, D. (2015). La economía moral del asilo. Reflexiones críticas sobre la “crisis de los refugiados” de 2015 en Europa. *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares*, 70(2), 277-290.
- Gregorio, C. (1998). Migración femenina: su impacto en las relaciones de género. *Aparkía. Investigación Feminista*, 15, 257-265.
- Hill, P. (1993). Toward a New Vision: Race, Class and Gender as Categories of Analysis and Connection. *Race, Sex & Class*, 1(1), 25-45.
- International Lesbian and Gay Association. (2016). *Homofobia de Estado. Estudio jurídico mundial sobre la orientación sexual en el derecho: criminalización, protección y reconocimiento*. Recuperat de https://ilga.org/downloads/02_ILGA_Homofobia_De_Estado_2016_ESP_WEB_150516.pdf

- Jiménez, C. (2010). Transnacionalismo y migraciones: aportaciones desde la teoría de Pierre Bourdieu. *Empiria. Revista de Metodología de Ciencias Sociales*, 20, 13-38.
- Mahmood, S. (2008). Teoría Feminista y el agente dócil: algunas reflexiones sobre el renacimiento islámico en Egipto. *Descolonizando el feminismo: teorías y prácticas desde los márgenes*, 162-214.
- Llei 12/2009, de 30 d'octubre, reguladora del dret d'asil i de la protecció subsidiària, BOE núm. 263, 17242 (2009).
- López, E., Juárez, L. i Veytia, M. (2019). Esquema tipológico de las migraciones y desplazamientos forzados. *Estudios Fronterizos*, 20.
- Magliano, M. i Romano, S. (2009). Migración, género y (sub)desarrollo en la agenda política internacional. Una aproximación crítica desde la periferia sudamericana. *Cuadernos de Cendes*, 72, 101-129.
- Munck, R. (2008). Globalisation, Governance and Migration: An Introduction, *Third World Quarterly*, 29(7), 1227-1246.
- ONU. (1951). *Convención sobre el Estatuto de los Refugiados*. Recuperat de <https://www.acnur.org/5b0766944.pdf>
- ONU. (1967). *Protocolo sobre el Estatuto de los Refugiados*. Recuperat de <https://www.acnur.org/5b076dcd4.pdf>
- OIM. (2006). *Glosario sobre migración*. Recuperat de https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_7_sp.pdf
- OMS (2020) *Mutilació genital femenina*. Recuperat de <https://www.who.int/es/news-room/fact-sheets/detail/female-genital-mutilation>
- Roca, J., Soronellas, M. i Bodoque, Y. (2012). Migraciones por amor: diversidad y complejidad de las migraciones de mujeres. *Papers*, 97(3), 685-707.
- Re Cruz, A. (2017). Antropología de Emergencia en el trabajo con menores y mujeres centroamericanas en busca de asilo. *Astrolabio. Revista internacional de filosofía*, 19, 207-217.

- Sander, J. (2013). La solicitud de refugio en Buenos Aires: una mirada antropológica sobre las prácticas institucionales y el entramado de organizaciones de la sociedad civil. *VII Jornadas Santiago Wallace de Investigación en Antropología Social*.
- Truong, T., Gasper, D. i Handmaker, J. (2014). Migration, Gender, Social Justice: Perspectives on Human Insecurity. *Hexagon Series on Human and Environmental Security and Peace*, 9, 3-26.
- Wallace, R. I Martín, O. (2004). La perspectiva de género en los procesos de concesión del estatuto de refugiada en Derecho Internacional. *Ámbitos. Revista de Estudios de Ciencias Sociales y Humanidades*, 11, 89-96.